

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

**Α' Γενικού Λυκείου
Α' Επαγγελματικού Λυκείου**

Τόμος 1ος

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Παύλος Φ. Μάραντος

Κώστας Ν. Θεριανός, Δρ. Επιστημών της Αγωγής, Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Δρ. Χρήστος Πατσός, Σχολικός Σύμβουλος Κοινωνιολόγων, Συντονιστής Επιτροπής Κρίσης

Αθανάσιος Ανδρέου, Οικονομολόγος, Med Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης, Διευθυντής 10ου ΓΕΛ Λάρισας

Δρ. Γιώργος Μπίκος, Πολιτικός Επιστήμονας, Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

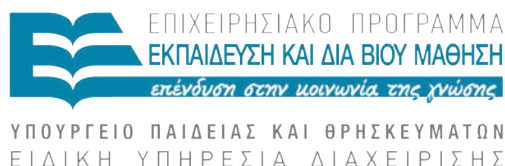
Γιώτα Κωνσταντάτου, Φιλολόγος

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Παύλος Φ. Μάραντος - Κώστας Ν. Θεριανός

Σελιδοποίηση: Δώρος Παπαϊωαννίδης, e-mail: info@eikastiko.gr

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 – ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 – 2013).

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Παύλος Φ. Μάραντος Κώστας Ν. Θεριανός

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Α' ΓΕΛ ΚΑΙ ΕΠΑ.Λ.

Τόμος 1ος

Ι.Τ.Υ.Ε. «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Προλογικό Σημείωμα

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, «Κανένας δεν θα μπορούσε να αμφισβητήσει ότι ο νομοθέτης πρέπει να φροντίσει πάρα πολύ για την εκπαίδευση των νέων, στις πόλεις, αφού αν αυτό δεν γίνει, καταστρέφονται και τα πολιτεύματα. Γιατί η αγωγή του πολίτη πρέπει να είναι σύμφωνη με το πολίτευμα, εφόσον το πνεύμα που διέπει κάθε είδος πολιτεύματος, όχι μόνο συνήθως τα διαφυλάσσει αλλά και τα εγκαθιστά αμέσως από την αρχή. Έτσι το δημοκρατικό πνεύμα διαφυλάσσει και εγκαθιστά το δημοκρατικό πολίτευμα και το ολιγαρχικό πνεύμα το ολιγαρχικό πολίτευμα. Και πάντοτε το καλύτερο πνεύμα είναι η αιτία του καλύτερου πολιτεύματος.

Από τα παραπάνω έγινε φανερό πως υπάρχει κάποια παιδεία που πρέπει να διδάξουμε στους γιους μας, όχι επειδή έχει πρακτική σκοπιμότητα, ούτε επειδή είναι αναγκαία, αλλά επειδή είναι επάξια ελεύθερων και με καλή αγωγή πολιτών.» (Αριστοτέλης, Πολιτικά)

Η μαθητεία στη δημοκρατία, η μαθητεία σε βασικές πολιτικές αξίες είναι απαραίτητη. Αν θέλουμε να επιβιώσει η δημοκρατία και όσα αυτή κομίζει είναι απαραίτητο η πολιτεία και ειδικότερα το σχολείο να ενδιαφερθεί για την πολιτική παιδεία του πολίτη. Να ενδιαφερθεί για τη διαμόρφωση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, γιατί χωρίς πολίτες δεν μπορεί να σταθεί η πολιτεία και η δημοκρατία. Βέβαια, η δημοκρατία είναι τρόπος ζωής και ως εκ τούτου πολλοί παράγοντες τη διαμορφώνουν, αλλά το σχολείο συνεχίζει να είναι κυρίαρχος παράγοντας διαμόρφωσης της πολιτικής συνείδησης. Άλλωστε, η δημοκρατία προϋποθέτει επαρκή παιδεία, ώστε οι πολίτες να είναι ικανοί να κατανοούν και να κρίνουν,

να σέβονται και να υπερασπίζονται τη δημοκρατία. Ζητούμενο είναι οι σημερινοί μαθητές να αποκτήσουν μια δημοκρατική πολιτική παιδεία, με πολιτικές αρετές, που θα κληθούν να προτείνουν και να εφαρμόσουν, σε κάθε τους βήμα, ως αυριανοί πολίτες και πολιτικοί.

Το πρόβλημα της δημοκρατίας είναι πρόβλημα παιδείας. Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» είναι εκείνο που κατ' εξοχήν εμπεριέχει κοινωνικές και πολιτικές αξίες, με τις οποίες επιδιώκει να κοινωνικοποιήσει και να πολιτικοποιήσει τους μαθητές. Αξίες που σχετίζονται με τον ρόλο και την ιδιότητα του πολίτη. Με πολιτικές αξίες όπως η ελευθερία, η ειρήνη, η δημοκρατία, το μέτρο, η ισότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, ο διάλογος.

Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» είναι πρωτίστως μια μαθητεία στη δημοκρατία. Σκοπός του είναι να διαμορφώσει έναν ελεύθερο, υπεύθυνο και ενεργό πολίτη, ο οποίος έγκαιρα και με επίγνωση θα κατανοήσει τη σημασία και την αξία της δημοκρατίας, θα σέβεται τους πολιτειακούς θεσμούς, θα αγαπά και θα αγωνίζεται για τη δημοκρατία και την πολιτεία. Έναν πολίτη με πολιτική συνείδηση και κριτική σκέψη, ώστε να συμμετέχει ενεργά στο τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι.

Σκοπός είναι ο αγώνας και η αγωνία για μια καλύτερη κοινωνία, για έναν καλύτερο κόσμο, το αέναο και ανεξάντλητο ενδιαφέρον για την πολιτική, γιατί είναι σπουδαία δραστηριότητα, που δίνει χαρά και νόημα στη ζωή, γιατί είναι «ό,τι οργανωτικά ευγενέστερο φαντάστηκε ο άνθρωπος για να υπηρετήσει τους άλλους».

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε με πολλή αγάπη για την πολιτεία και για τη δημοκρατία, αλλά και για τους μαθητές. Θα έχει επιτύχει το σκοπό του αν αποδειχθεί χρήσι-

**μο για τη μαθητική σας πορεία αλλά και για τη μετέπει-
τα ζωή σας.**

Οι Συγγραφείς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5

- 1.1 Άνθρωπος: κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό ον
- 1.2 Η πόλις και ο πολίτης
- 1.3 Η πολιτική τέχνη
- 1.4 Ο πολιτικός – Οι ιδιότητες του πολιτικού
- 1.5 Η οικονομία
 - 1.5.1 Κοινωνία, πολιτεία και οικονομία: αμφίδρομες σχέσεις
 - 1.5.2 Από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να αναλύουν τη δυναμική αλληλεξάρτηση της κοινωνίας – πολιτείας – οικονομίας.
- Να προσεγγίζουν συνθετικά την έννοια του πολίτη.
- Να ενδιαφέρονται και να εφαρμόζουν την πολιτική τέχνη.
- Να εξηγούν τον ρόλο και τα χαρακτηριστικά του πολιτικού και να αξιολογούν τις δραστηριότητές του.
- Να αξιολογούν τα λόγια και τις πράξεις των πολιτικών.
- Να εξηγούν τη λειτουργία της οικονομίας και τις σχέσεις κοινωνίας – πολιτείας και οικονομίας.

Βασική ορολογία

- αντιπραγματισμός
- άτομο
- αυθεντικό νόμισμα
- θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα
- καταμερισμός εργασίας
- κοινωνία
- κοινωνική ομάδα
- κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό ον
- οικονομία οίκου
- οικονομία πόλης
- πόλις
- πολίτης
- πολιτικές αξίες
- πολιτικές αρετές
- πολιτική συμμετοχή
- πολιτική τέχνη
- πολιτικό ήθος
- πολιτικός
- πολιτικός ηγέτης
- ρόλος πολιτικού
- σχέσεις ανταγωνισμού
- σχέσεις συνεργασίας

1.1 Άνθρωπος: κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό ον

Ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι «ο άνθρωπος από τη φύση του είναι πολιτικό ον» (Ηθικά Νικομάχεια), και συμπληρώνει ότι «ο άνθρωπος δεν είναι μόνο πολιτικό ον, αλλά και οικονομικό και κοινωνικό» (Ηθικά Ευδήμεια). Δηλαδή, μετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή.

«Ο άνθρωπος είναι από τη φύση του κοινωνικό ον και όποιος μπορεί να ζήσει εκτός κοινωνίας είναι ή θηρίο ή Θεός» (Αριστοτέλης, Πολιτικά). Ο άνθρωπος έχει ανάγκη την συν-ύπαρξη και την συν-οίκηση, διότι στην κοινωνία και μέσα από τη συνεργασία με τους συνανθρώπους του μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες του (τροφή, κατοικία, ένδυση κτλ.).

Ο άνθρωπος γεννιέται με ορισμένα βιολογικά χαρακτηριστικά (φύλο, χρώμα ματιών, χρώμα δέρματος, σωματική κατασκευή κτλ.). Η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, της μόρφωσής του, των ικανοτήτων του, των αξιών που πιστεύει κτλ. οφείλεται στην κοινωνική ζωή, στην αλληλεπίδρασή του με την κοινωνία. Το ερώτημα αν προϋπάρχει ο άνθρωπος ή η κοινωνία στερείται νοήματος. Άνθρωπος και Κοινωνία διαμορφώνονται ταυτόχρονα και συνεχώς, δίχως να προϋπάρχει το ένα έναντι του άλλου, μέσα και διαμέσου της δυναμικής αλληλεπίδρασής τους τόσο μεταξύ τους, όσο και με τη φύση.

Κάθε χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα της διαρκούς αλληλεπίδρασης βιολογικού και κοινωνικού παράγοντα. Μόνο ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα σκέψης-κρίσης-ομιλίας, δυνατότητα η οποία αναπτύσσεται στην κοινωνία.

Μόνο ο άνθρωπος έχει την δυνατότητα να επεμβαίνει στη φύση και να την αλλάζει, αλλάζοντας ταυτόχρονα και τον εαυτό του, να δημιουργεί κοινωνία και κοινωνικές σχέσεις, να διαμορφώνει το μέλλον του.

Κοινωνία είναι σύνολο ανθρώπων που έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

α) Οργάνωση. Η κοινωνία δεν είναι τυχαίο σύνολο ανθρώπων. Τα μέλη της συνδέονται με σχέσεις, οι οποίες ρυθμίζονται από κανόνες άγραφους και γραπτούς (νόμοι).

β) Αυτοτέλεια. Αυτό το σύνολο ανθρώπων είναι ξεχωριστό από κάποιο άλλο σύνολο, έχει όρια και αυτοτέλεια που το κάνουν να είναι διαφορετικό. Κάθε τέτοιο σύνολο περιλαμβάνει άλλα υποσύνολα (οικογένεια, ομάδες, τάξεις κτλ.).

γ) Διάρκεια. Η κοινωνία έχει συνέχεια στον χρόνο. Η διάρκειά της δεν εξαρτάται από τη διάρκεια της ζωής των μελών της.

δ) Ταυτότητα. Αυτό το σύνολο ανθρώπων έχει ξεχωριστή συλλογική ταυτότητα. Έχει συνείδηση ότι έχει δική του οργάνωση, αυτοτέλεια, διάρκεια, ότι είναι ένα ξεχωριστό σύνολο.

ε) Διαφοροποίηση. Η κοινωνία δεν είναι ενιαίο και ομοιογενές σύνολο ανθρώπων. Αποτελείται από ομάδες, οι οποίες πολλές φορές έχουν αντίθετα συμφέροντα. Δεν υπάρχουν μόνο σχέσεις συνεργασίας στην κοινωνία. Υπάρχουν και σχέσεις ανταγωνισμού και εκμετάλλευσης μεταξύ των μελών, διαφορετικών ομάδων κτλ.

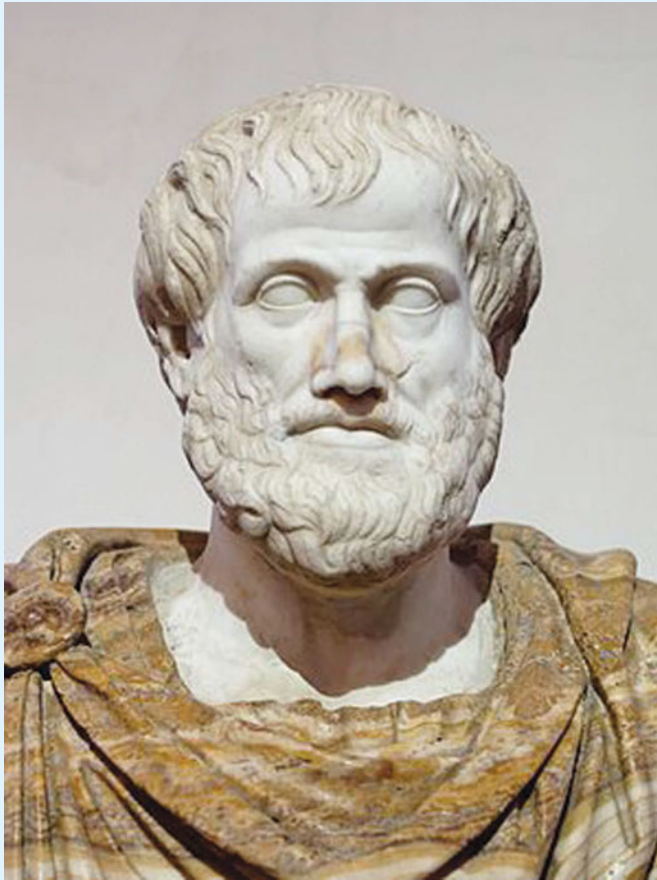
Το ερώτημα είναι αν η συμπεριφορά (δράση, δημιουργία κτλ.) του ανθρώπου είναι αποτέλεσμα έμφυτων, δηλαδή κληρονομικών παραγόντων, ή είναι αποτέλεσμα επίκτητων, δηλαδή περιβαλλοντικών παραγόντων.

Παλιότερα, κυριαρχούσε η αντίληψη ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου προσδιορίζεται κυρίως από έμφυτους παράγοντες (τάσεις, ροπές, κλίσεις κτλ.) και δευτερευόντως από παράγοντες του περιβάλλοντος (οικογένεια, σχολείο, εργασία κτλ.).

Σήμερα, οι κοινωνικές επιστήμες υποστηρίζουν ότι η προσωπικότητα του ανθρώπου διαμορφώνεται μέσα από την αλληλεπίδρασή του με την κοινωνία. Δεν υπάρχουν άνθρωποι χωρίς την κοινωνία και κοινωνία χωρίς ανθρώπους. Ανάμεσα στο άτομο και στην κοινωνία υπάρχει μια σχέση **διαρκούς αλληλεπίδρασης**. Ο άνθρωπος είναι δημιουργός και δημιούργημα της κοινωνίας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι κάθε άνθρωπος έχει τη δική του προσωπικότητα, το «Εγώ» του. Η προσωπικότητα είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας κοινωνικοποίησης, της αλληλεπίδρασης του ατόμου με την κοινωνία. Έξω από την κοινωνία και χωρίς την αλληλεπίδραση μαζί της, είναι αδύνατον ο άνθρωπος να αναπτύξει ικανότητες και δεξιότητες, να αποκτήσει γνώσεις, να μάθει τρόπους συμπεριφοράς κτλ.

Όμως, η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία δεν είναι μια διαδικασία παθητική. Η κοινωνία δεν δίνει στο άτομο μηνύματα και αυτό τα δέχεται παθητικά. Κάθε άνθρωπος δέχεται, προσαρμόζει ή /και απορρίπτει τα μηνύματα (κανόνες, αξίες κτλ.) που εκπέμπονται από την κοινωνία. Το άτομο λειτουργεί όχι μόνο ως δέκτης αλλά και ως πομπός, που σημαίνει ότι δέχεται αλλά και στέλνει μηνύματα στην κοινωνία. Αυτό σημαίνει ότι η συμπεριφορά του ανθρώπου, όπως αυτή εκδηλώνεται στην καθημερινή ζωή (φαγητό, ντύσιμο, παιχνίδι, μουσική, διάβασμα κτλ.), είναι συγχρόνως ατομική και κοινωνική.

Αριστοτέλης (384-322 π.Χ.)

«Μια και η πόλη (κοινωνία) αποτελείται από πλήθος ανθρώπους, πρέπει να τους οδηγεί με την παιδεία στην κοινότητα και στην ενότητα.»

(Αριστοτέλης, Πολιτικά)

Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, κυρίαρχη άποψη ήταν ότι το άτομο ως ξεχωριστό πρόσωπο δεν παίζει ρόλο στο ιστορικό γίνεσθαι. Η «Θεία Πρόνοια», η «ιδέα της προόδου», η «πορεία προς κάποιο τέρμα» (φιναλισμός) θεωρούνταν οι αφηρημένες κινητήριες δυνάμεις της κοινωνίας. Δηλαδή, τα πάντα διέπονται από μια νομοτέλεια, εξηγούνται από κοινωνικούς και οικονομικούς νόμους, από απρόσωπες κοινωνικές δυνάμεις. Αυτός ο άκρατος ντετερμινισμός (προκαθορισμός) δεν γίνεται σήμερα αποδεκτός. Το τέλος του

20ού αιώνα επανέφερε στο προσκήνιο τον ρόλο της προσωπικότητας στο ιστορικό γίνεσθαι. Ο ρόλος του Νέλσον Μαντέλα στην κατάρρευση του aparthάιντ (πολιτική φυλετικών διακρίσεων) και ο ρόλος του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ στην κατάρρευση της ΕΣΣΔ, αποδεικνύουν ότι δεν αρκούν οι «κοινωνικοί νόμοι» και οι «κοινωνικές δυνάμεις», αλλά χρειάζονται και τα συγκεκριμένα πρόσωπα που θα μπορέσουν την κατάλληλη στιγμή να προωθήσουν και να εκφράσουν τα αιτήματα της εποχής τους.

Γεώργιος Ιακωβίδης, Παιδική Συναυλία, Εθνική Πινακοθήκη.

«Περί το έτος 1540 εξαφανίσθηκε από αμέλεια των γονιών του ένα παιδάκι τριών ετών από ένα χωριό της Έσσης. Μετά από χρόνια παρατήρησαν οι χωρικοί, ότι μαζί με τους λύκους έτρεχε ένα τετράποδο ζώο διαφορετικό που έμοιαζε με άνθρωπο. Το παιδί συλλαμβάνεται και οδηγείται στον δούκα του Kassel. Στην αυλή

του ηγεμόνα αποσπάται, τρέχει, φεύγει, κρύβεται κάτω από το τραπέζι, από όπου έριχνε άγρια βλέμματα και έβγαζε φοβερές κραυγές. Ο ηγεμόνας διέταξε να το αναθρέψουν μεταξύ των ανθρώπων. Το άγριο ζώο αρχίζει σιγά-σιγά να γίνεται ήμερο, έπειτα να ορθώνεται στα πισινά πόδια και να βαδίζει, τέλος να ομιλεί λογικά και να γίνεται άνθρωπος. Στη συνέχεια, διηγούνταν το παιδί, όσο μπορούσε να θυμηθεί, ότι το άρπαξαν οι λύκοι και έπειτα έβγαινε μαζί τους στο κυνήγι.» (Αντώνης Δανασσής-Αφεντάκης, Θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης, Αθήνα 1985)

1.2 Η πόλις και ο πολίτης

Ο όρος «πολιτεία» είναι αρχαιοελληνικός, σημαίνει το δημοκρατικό πολίτευμα και προέρχεται από τον Αριστοτέλη. Ο όρος «κράτος» εμφανίζεται με τη σύγχρονή του έννοια, τον 15ο αιώνα. Στην αρχαία Ελλάδα το νόημά του αφορούσε την έννοια της δύναμης-ισχύος. Επιπλέον, σημειώνεται ότι στην κλασική αρχαιότητα δεν υπάρχει διάκριση κοινωνίας και πόλης-πολιτείας.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πόλη αποτελεί επέκταση της οικίας και της κώμης. Κώμη είναι «η εκ πλειόνων οικιών κοινωνία», ενώ πόλη είναι «η εκ πλειόνων κωμών κοινωνία». Αποτελεί τον τελευταίο κρίκο της αλυσίδας: οικία–γένος–φατρία–φυλή–πόλις. Η πόλη περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, και τους χώρους συνάθροισης των πολιτών που διευκολύνουν τη συλλογικότητα, και γι' αυτό γίνονται αντικείμενο φροντίδας, σε αντίθεση με τις κατοικίες, τους κλειστούς ιδιωτικούς χώρους.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει «άνδρες γαρ πόλις». Δηλαδή, η πόλη είναι κοινότητα ανθρώπων, οι οποίοι συγκροτούν την πόλη-κράτος. Η πόλη έχει υποχρέωση να εξασφαλίζει ευδαιμονία σε όλους τους πολίτες, αλλά και οι πολίτες έχουν υποχρέωση να προστατεύουν την πόλη. Πρωταρχικός στόχος του πολίτη είναι η σωτηρία της κοινωνίας και της πόλης, αφού στο πλαίσιο της πόλης συγκροτείται η κοινωνία.

Κάθε πόλη-κράτος ήταν υπερήφανη για τον πολιτισμό της. Είναι χαρακτηριστικό πως ο Περικλής στον Επιτάφιο Λόγο του αναφέρει: «η πόλη μας είναι σχολείο της Ελλάδας».

Η δημοκρατική πόλη καταφέρνει να επιτύχει την

ισορροπία, καταφέρνει να μην θυσιάσει τον πολίτη στο βωμό της πόλης, αλλά και να μην υποτάξει την πόλη στην αυθαιρεσία και ιδιοτέλεια του πολίτη. Αυτό είναι το επίτευγμα της ελληνικής πόλης: Να αποδεχτεί χωρίς να εξαφανίσει τις διαφορές, να κατανοήσει την ανθρωπινή φύση για φιλοπρωτία και να τη διοχετεύσει έτσι ώστε αυτή η τάση να υπηρετήσει το κοινό καλό. Μια τέτοια πόλη θα γεννήσει πνεύματα όπως τον Σωκράτη και θα δημιουργήσει έργα όπως τον Παρθενώνα. Βέβαια, ο Σωκράτης καταδικάσθηκε από την ίδια την πόλη που τον γέννησε, και αυτό συνέβη διότι είχε αρχίσει η παρακμή της πόλης. Αλλά, τόσο ο Σωκράτης, όσο και ο Παρθενώνας έμειναν στην παγκόσμια ιστορία σύμβολα της συνέπειας και της τελειότητας αντίστοιχα. Γενικότερα, το αρχαιοελληνικό «θαύμα» είναι έργο ανθρώπων, οι οποίοι δημιούργησαν ορισμένες κοινωνικές συνθήκες στο πλαίσιο της πόλης. Είναι δημιούργημα του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Πολλές σύγχρονες αξίες, όπως η δημοκρατία, η ελευθερία, η ισότητα, η δικαιοσύνη, ο ορθός λόγος, ο σεβασμός των νόμων κτλ., είναι δημιούργημα της πόλης-κράτους. Πολλές έννοιες που αφορούν την πολιτική δημιουργήθηκαν από τους Έλληνες. Από την ελληνική γλώσσα πέρασαν στις άλλες γλώσσες.

Η πόλη-κράτος γεννήθηκε σε αυτόν εδώ τον τόπο, στην αρχαία Ελλάδα. Θεωρείται γεγονός υψίστης κοσμοϊστορικής σημασίας, διότι για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας γεννιέται στο πλαίσιο της πόλης η έννοια του πολίτη και της πολιτικής.

Πολίτης είναι εκείνος που έχει το δικαίωμα και την υποχρέωση συμμετοχής στα κοινά, εκείνος που μετέχει στην εξουσία και στην απονομή της δικαιοσύνης.

Είναι εκείνος που εκλέγει και εκλέγεται με τη σειρά του, εκείνος που γνωρίζει να κυβερνά και να κυβερνιέται. Ο πολίτης, κυρίως στην Αθήνα των κλασικών χρόνων, καταλαμβάνει διάφορα αξιώματα (βουλευτής, δικαστής, στρατηγός κτλ.) και ασκεί πολιτική. Στην αρχαία Αθήνα κάθε πολίτης που συμμετέχει ενεργά, που εκφέρει δημόσιο λόγο, επηρεάζει τις πολιτικές εξελίξεις. Η έννοια «πολίτης» είναι τίτλος τιμής, είναι «αξίωμα με απεριόριστη διάρκεια.» (Αριστοτέλης, Πολιτικά)

Ύψιστη αρετή του πολίτη είναι η ικανότητα του **ἀρχειν και ἀρχεσθαι**. Γι' αυτό είχε μεγάλη σημασία η αγωγή του πολίτη, δηλαδή η **διάπλαση ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών**, καθώς και η εναλλαγή στην εξουσία, ώστε να αποτρέπεται η δυνατότητα κυριαρχίας κάποιου.

Πρέπει, όμως, να επισημανθεί ότι η αρχαία ελληνική δημοκρατία αφορούσε μόνο άνδρες και μόνο ελεύθερους πολίτες. Οι δούλοι και οι γυναίκες δεν συμμετείχαν στα κοινά. Οι πόλεις είχαν, πολλές φορές, αντίθετα συμφέροντα. Είχαν, επίσης, κοινωνικά προβλήματα, ανισότητες, κοινωνικές αντιθέσεις ανάμεσα σε πλούσιους και φτωχούς, ελεύθερους και δούλους. Γι' αυτό και προκλήθηκαν πόλεμοι ανάμεσα στις πόλεις και συγκρούσεις στο εσωτερικό των πόλεων (εξεγέρσεις, στάσεις κτλ.). Η εικόνα ενός ενιαίου αρχαίου ελληνικού κόσμου δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Ένα συγκεκριμένο συμβόλαιο ένωνε την πόλη και τον πολίτη. Αυτό το συμβόλαιο αποτυπώνεται στον «**ὄρκο του πολίτη**» που έδινε κάθε πολίτης όταν ενηλικιώνόταν και αποκτούσε πολιτικά δικαιώματα.

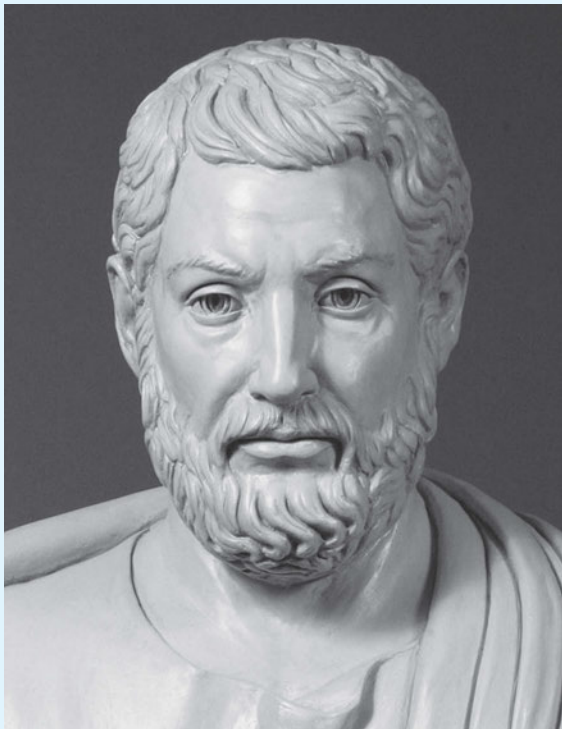

**Θεόφιλος, Ο Περικλής από της Πνυκός δικαιολογών
χάριν της Ακροπόλεως δαπάνας», Μουσείο Θεόφилου,
Μυτιλήνη.**

**Όταν οι άνθρωποι θέλησαν να δημιουργήσουν την
«πόλιν», ο Δίας έστειλε τον Ερμή με δώρα θεϊκά: την
αιδῶ (αίσθηση ντροπής) και την δίκη (αίσθηση δικαιο-
σύνης).**

**«Δεν υπάρχει πολιτισμένο έθνος που να μην έχει
επηρεαστεί από την αρχαία ελληνική πόλη και όλες τις
αξίες, πνευματικές, θεσμικές, κοινωνικές, καλλιτεχνι-
κές, που γεννήθηκαν σε αυτήν, αρχίζοντας από την
ίδια την έννοια της πολιτικής.» (Greco E.)**

**«Πολίτης, με την πιο ακριβή σημασία του όρου, εί-
ναι εκείνος που έχει το δικαίωμα να γίνεται δικαστής
και άρχοντας.» («Πολίτης, δι' απλώς ουδέν των άλλων
ορίζεται ή τω μετέχειν κρίσεως και αρχής.») (Αριστοτέ-
λους, Πολιτικά)**

Κλεισθένης

Αθηναίος πολιτικός του 6ου αι. π.Χ. Έθεσε τις βάσεις για το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας. Έδωσε όλη την εξουσία στην Εκκλησία του Δήμου και καθιέρωσε τον οστρακισμό για να προστατεύσει το πολίτευμα.

Περικλής Πανταζής, Άρειος Πάγος, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι Αθηναίοι όταν γίνονταν 18 ετών παρουσιάζονταν στην Εκκλησία του Δήμου στην Πνύκα και έδιναν τον παρακάτω όρκο:

«Δεν θα ατιμάσω αυτά τα ιερά όπλα· δεν θα εγκαταλείψω το σύντροφό μου στη μάχη· θα πολεμήσω για τους θεούς μου και για την εστία μου, μόνος ή μαζί με άλλους. Δεν θα επιτρέψω να μικρύνει η πατρίδα, αλλά θα την αφήσω πιο μεγάλη και πιο δυνατή από ό,τι την παρέλαβα. Θα υπακούσω στις διαταγές που θα μου δώσει η σωφροσύνη των αρχόντων. Θα συμμορφωθώ με τους νόμους που ισχύουν και με αυτούς που θα ψηφίσει ο λαός με κοινή συμφωνία· εάν κάποιος θελήσει να ανατρέψει αυτούς τους νόμους ή να μην υπακούσει σε αυτούς, δεν θα το ανεχθώ, αλλά θα πολεμήσω για αυτούς, μόνος ή μαζί με άλλους. Θα σεβαστώ τις λατρείες των πατέρων μου.» (Στοβαίος, Ανθολόγιον)

«Ο δούλος, εξ ορισμού, είναι ένας άνθρωπος χωρίς δικαιώματα [...] στην αρχαιότητα η δουλεία έδινε την καλύτερη ίσως δυνατή απάντηση, στο καθαρά οικονομικό επίπεδο [...] οι δούλοι ήταν διαθέσιμοι σε μεγάλους αριθμούς και σε τιμές καταπληκτικά χαμηλές, [...] η δουλεία αύξησε το πλεόνασμα στα χέρια της ιδιοκτήτριας τάξης τόσο πολύ όσο δεν θα μπορούσε να το είχε πετύχει διαφορετικά, και αποτελούσε, επομένως, μια βασική προϋπόθεση των υπέροχων επιτευγμάτων του κλασικού πολιτισμού.»

(Τζ. Ε. Μ. ντε Σαιντ Κρουά, Ο Ταξικός Αγώνας στον Αρχαίο Ελληνικό Κόσμο, εκδ. Ράππα, Αθήνα 1986, σ.68)

1.3 Η πολιτική τέχνη

«Άρα πολιτική για μας σημαίνει αγώνα για να μετασχουμε στην εξουσία ή για να επηρεάσουμε τη διανομή της εξουσίας, είτε μεταξύ κρατών είτε μεταξύ ομάδων μέσα σε ένα κράτος»

(Μαξ Βέμπερ, Η Πολιτική ως Επάγγελμα)

Κάθε πολίτης ασκεί πολιτική. Αλλά τι σημαίνει πολιτική;

Πολιτική είναι η τέχνη και η επιστήμη της διακυβέρνησης.

Πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού και όχι του επιθυμητού.

Πολιτική είναι η ενεργός συμμετοχή του πολίτη στα κοινά.

Πολιτική είναι η κοινή και συντονισμένη δράση μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων με σκοπό την επιτυχία στόχων που αφορούν το κοινωνικό σύνολο.

Πολιτική είναι η επιλογή ενός μέσου / μέτρου για την επιτυχία ενός σκοπού / στόχου.

Πολιτική είναι ο αγώνας για την απόκτηση, την άσκηση και την κατανομή της εξουσίας.

Πολιτική είναι οτιδήποτε σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με την οργάνωση και τη λειτουργία της εξουσίας, άρα με την οργάνωση και λειτουργία κάθε κοινωνίας.

Το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το εξής: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα; Επιπλέον, η πολιτική υπηρετεί αξίες ή συμφέροντα; Το ερώτημα τέθηκε στην αρχαία Ελλάδα και συνεχίζει να υφίσταται. Η πολιτική

είναι μέσο πραγμάτωσης αξιών που οδηγούν την πόλη σε πρόοδο ή είναι πεδίο σύγκρουσης ομάδων με διαφορετικά συμφέροντα;

Για τους Έλληνες (Σωκράτης, Πλάτων, Αριστοτέλης κτλ.), η πολιτική δεν έχει σκοπό να εξουσιάζει, ούτε να εξυπηρετεί συμφέροντα, αλλά να υπηρετεί αξίες. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πολιτική πρέπει να υπηρετεί το κοινό συμφέρον. Άρα, εξυπηρετεί και αξίες και ένα συμφέρον: αυτό που αποκαλούμε δημόσιο συμφέρον.

Επιπλέον, ο Σωκράτης σύνδεσε την πολιτική με την ηθική, υποστηρίζοντας ότι η πολιτική είναι μέγιστη τέχνη και καλλίστη αρετή, γι' αυτό στόχος της πολιτικής οφείλει να είναι η ηθική βελτίωση των πολιτών.

Ο άνθρωπος χωρίς αξίες είναι άγριο ον. Το ίδιο και η πολιτική, χωρίς αξίες είναι πανουργία. Η ελευθερία, η ισότητα, η δικαιοσύνη, ο νόμος, το μέτρο, η συμμετοχή, ο διάλογος, αποτελούν βασικές πολιτικές αξίες. Ειδικότερα, όσον αφορά τη συμμετοχή, είναι η «μετοχή» του πολίτη στα κοινά, τα αξιώματα, τις τιμές, τη διακυβέρνηση, την εξουσία, τις αποφάσεις. Η ουσία της αθηναϊκής δημοκρατίας έγκειται στη συμμετοχή των πολιτών, η οποία αποτελεί συνάμα δικαίωμα και υποχρέωση. Και όποιος δεν συμμετέχει θεωρείται ιδιώτης (που σημαίνει στην αρχαία ελληνική γλώσσα, άχρηστος –βλ. και την αγγλική λέξη idiot που πήρε το νόημά της, αν και κάπως παραλλαγμένο, από την αρχαιοελληνική λέξη «ιδιώτης»). Ο πολίτης συμμετέχει στην Εκκλησία του Δήμου, τη βουλή, τη δικαιοσύνη, τα δημόσια αξιώματα.

Όσοι αναλάμβαναν δημόσιο αξίωμα, πριν αναλάβουν τα καθήκοντά τους, υφίσταντο προληπτικό έλεγχο, περνούσαν από «δοκιμασία». Κάθε υποψήφιος

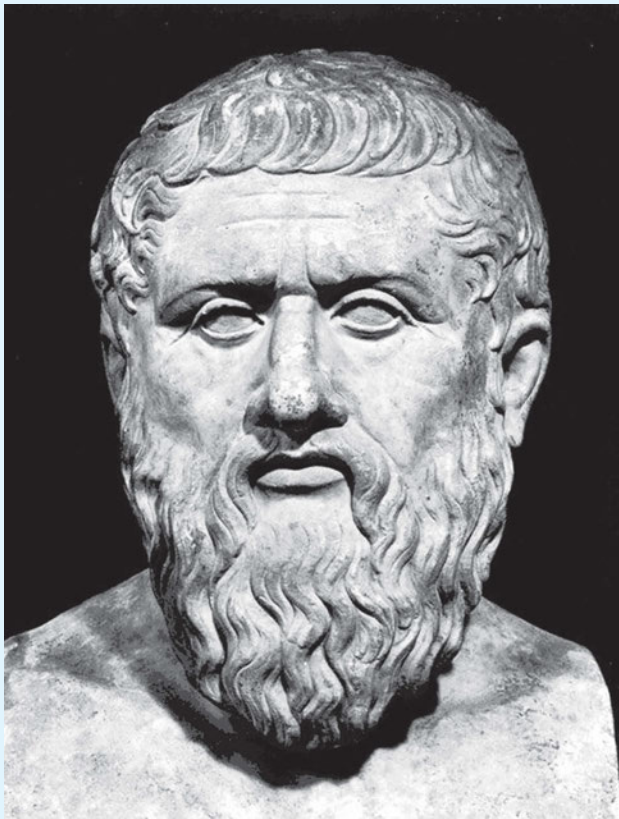
άρχοντας έπρεπε να αποδείξει ότι επιτελούσε τις υποχρεώσεις του ως πολίτης, δηλαδή ότι σεβόταν τους θεούς, σεβόταν τους γονείς, είχε εκπληρώσει τη στρατιωτική θητεία, πλήρωνε τους φόρους κτλ. Αλλά και κατά τη διάρκεια των καθηκόντων τους, ο έλεγχος ήταν καθημερινός από την Εκκλησία του Δήμου και επίσημος, στο τέλος κάθε χρόνου, από τη Βουλή. Ειδικά όσοι άρχοντες διαχειρίζονταν δημόσιο χρήμα, στο τέλος της θητείας τους, έδιναν λόγο για τις δαπάνες στους λογιστές.

Η πολιτική γεννήθηκε επειδή υπάρχουν περισσότερες επιλογές (λύσεις) για κάποιο πρόβλημα. Η πολιτική δίνει συγκεκριμένες απαντήσεις σε συγκεκριμένα ερωτήματα / προβλήματα. Η «καλή» πολιτική απαιτεί: πρώτον, σαφή καθορισμό του σκοπού. Δεύτερον, εύρεση των πιο κατάλληλων μέσων-μέτρων που υλοποιούν τον σκοπό. Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες σκοπός και μέσα συγκρούονται. Ωστόσο, «ο σκοπός δεν αγιάζει τα μέσα».

Επιπλέον, στην πολιτική δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία το λέγειν αλλά το πράττειν. Παράλληλα, η πολιτική δεν κρίνεται από τις προθέσεις αλλά από το αποτέλεσμα. Όμως, πολλές φορές, οι πολιτικές αποφάσεις αργούν να δώσουν καρπούς, θετικούς ή αρνητικούς. Έτσι π.χ. μια «πολιτική» για την παιδεία, την υγεία, την ανεργία κτλ. θα δώσει αποτελέσματα μετά από χρόνια (π.χ. 5-10 χρόνια). Μετά από τόσα χρόνια είναι δύσκολο να διαπιστωθεί αν το αποτέλεσμα οφείλεται στην πολιτική αυτή καθαυτή ή σε άλλους παράγοντες (ανάπτυξη της οικονομίας, ενέργειες άλλων προσώπων, έμμεσες επιδράσεις από αλλαγές σε άλλους θεσμούς κτλ.).

Η πολιτική ρυθμίζει την οργάνωση της κοινωνίας,

δίνει λύσεις σε προβλήματα. Από τη ρύθμιση αυτή άλλοι ευνοούνται, άλλοι όχι. Ζητούμενο είναι να υπάρξει αυτή η πολιτική, που θα φέρει το μέγιστο καλό στον μέγιστο αριθμό ανθρώπων. Σε κάθε πολιτεία σε κάθε εποχή, η πολιτική πάντοτε θα είναι χώρος αντιπαράθεσης ατομικών ή ομαδικών συμφερόντων. Η άσκηση της εξουσίας πάντοτε θα είναι πρόκληση για περισσότερη εξουσία ή προσφορά, για αυθαιρεσίες ή συνεργασία, για εξυπηρέτηση του ατομικού οφέλους ή του οφέλους του κοινωνικού συνόλου.

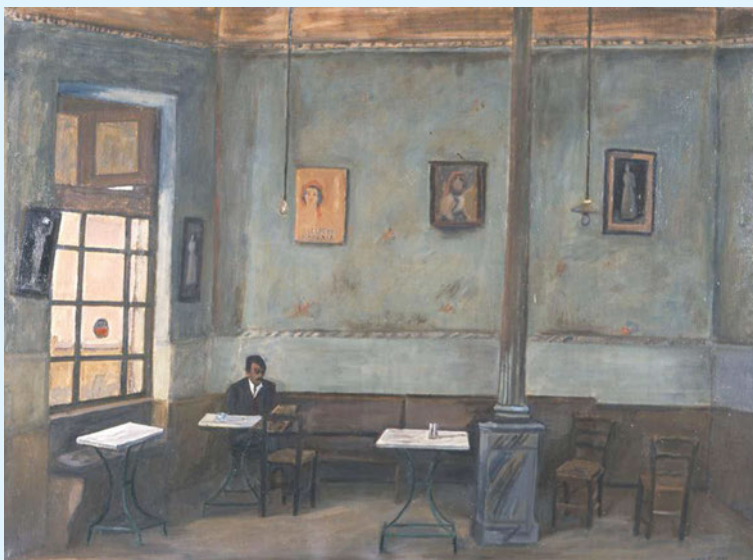

Πλάτων (427-347 π.Χ.)

«Η αληθινή πολιτική τέχνη δεν πρέπει να ενδιαφέρεται για το ατομικό αλλά για το κοινό συμφέρον, διότι το ατομικό διασπά, ενώ το κοινό ενώνει την πολιτεία.»
(Πλάτων, Νόμοι)

«Τελικός σκοπός κάθε επιστήμης και τέχνης είναι το αγαθό. Και αγαθό στην πολιτική είναι η δικαιοσύνη, δηλαδή το κοινό συμφέρον.» (Αριστοτέλης, Πολιτικά)

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, η πολιτική είναι **αρχιτεκτονική επιστήμη**, γιατί αυτή καθορίζει ποιες επιστήμες είναι απαραίτητες για την πολιτεία, ποιες πρέπει να μαθαίνει καθένας και ως ποιο σημείο. Γι' αυτό και οι πιο αξιόλογες επιστήμες, όπως η στρατηγική, η οικονομική, η ρητορική υποτάσσονται στην πολιτική. Επιπλέον, η πολιτική χρησιμοποιεί όλες τις άλλες πρακτικές επιστήμες και εκτός απ' αυτό, **νομοθετεί τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουμε**. Η πολιτική χρησιμοποιεί ως εργαλεία τη λογική, τη διαλεκτική, τη ρητορική, εργαλεία που ταιριάζουν στη φύση του ανθρώπου. Γι' αυτό η πολιτική είναι υπόθεση όλων. Στην πολιτική όλες οι γνώμες είναι, κατ' αρχήν, **ισοδύναμες** και μόνο ο διάλογος θα αποκαλύψει την πιο συμφέρουσα.

Νίκη Καραγάτση, Ο σοφός Κοραής, 1981, Εθνική Πινακοθήκη.

Ερώτηση δημοσιογράφου:

Πρώτα θα ήθελα να ρωτήσω τον κ. Φουκώ για ποιον λόγο ενδιαφέρεται τόσο για την πολιτική [...]

Απάντηση Φουκώ: (σύγχρονος Γάλλος φιλόσοφος): Η ερώτησή σας είναι: γιατί ενδιαφέρομαι τόσο για την πολιτική. Αν ήθελα να σας απαντήσω πολύ απλά, θα σας έλεγα: γιατί να μην ενδιαφέρομαι; Μ' άλλα λόγια, ποια τυφλότητα, ποια κωφότητα, ποια πυκνότητα ιδεολογίας θα έπρεπε να βαραίνει πάνω μου ώστε να με εμποδίζει να ενδιαφέρομαι για το πιο κρίσιμο ίσως θέμα της ύπαρξής μας, δηλαδή για την κοινωνία μέσα στην οποία ζούμε, τις οικονομικές σχέσεις μέσα στις οποίες λειτουργεί και το σύστημα της εξουσίας που ορίζει τις κανονικές μορφές, τα κανονικά επιτρεπτά και τις κανονικές απαγορεύσεις της διαγωγής μας. Η ουσία της ζωής μας συνίσταται, σε τελική ανάλυση, στην πολιτική λειτουργία της κοινωνίας στην οποία βρισκόμαστε.

Γι' αυτό δεν μπορώ ν' απαντήσω στο ερώτημα γιατί θα έπρεπε να ενδιαφέρομαι· μπορώ μόνο ν' απαντήσω ρωτώντας γιατί δεν θα έπρεπε να ενδιαφέρομαι;» (Μισέλ Φουκώ, Ανθρώπινη φύση: δικαιοσύνη εναντίον εξουσίας. Η μικροφυσική της εξουσίας, εκδ. Ύψιλον/βιβλία, Αθήνα 1991)

Για κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων βλ. Η Πύλη για την ελληνική γλώσσα (<http://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>)

1.4 Ο πολιτικός - Οι ιδιότητες του πολιτικού

«Δύο τρόποι υπάρχουν για να κάνει κάποιος την πολιτική επάγγελμά του: Ή ζει για την πολιτική ή ζει από την πολιτική.»

(Μαξ Βέμπερ, Η Πολιτική ως Επάγγελμα)

Πολιτικός είναι αυτός που ασκεί πολιτική εξουσία, σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης και επιστήμης. Χρειάζεται να γνωρίζει ότι η πολιτική είναι η τέχνη του εφικτού. Αυτό δεν σημαίνει ότι η πολιτική είναι διαχείριση καταστάσεων χωρίς όραμα. Το επιθυμητό, το όραμα, το ιδανικό είναι αυτά που εμπνέουν και νοηματοδοτούν την πολιτική. Αν οι λαοί που έκαναν μεγάλες επαναστάσεις και τομές στην ιστορία (π.χ. Γαλλική Επανάσταση, Ρωσική Επανάσταση) δεν κινητοποιούνταν από κάποιο ιδανικό (ισότητα, ελευθερία κτλ.) και παρέμεναν στη σφαίρα του εφικτού, οι επαναστάσεις αυτές δεν θα είχαν γίνει. Άλλωστε και ο Κολοκοτρώνης παρατηρούσε για την ελληνική επανάσταση του 1821:

«Ο κόσμος μάς έλεγε τρελλούς. Ημείς, αν δεν είμεθα τρελλοί, δεν εκάναμε την επανάσταση, διατί ηθέλαμε συλλογισθεί πρώτον δια πολεμοφόδια, καβαλλαρία μας, πυροβολικό μας, πυροτοθήκες μας, τα μαγαζιά μας, ηθέλαμε λογαριάσει τη δύναμη την εδική μας, την τούρκικη δύναμη. Τώρα όπου ενικήσαμε, όπου ετελειώσαμε με καλό τον πόλεμό μας, μακαριζόμεθα, επαινόμεθα. Αν δεν ευτυχούσαμε, ηθέλαμε τρώγει κατάρες, αναθέματα». Πράγματι, αν οι αγωνιστές του 1821 περιορίζονταν στο «εφικτό» δεν έπρεπε να είχαν ξεκινήσει την επανάσταση.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, πρέπει να κυβερνούν οι άριστοι, οι ειδικοί, όπως σε όλες τις τέχνες, γιατί η

άγνοια και η ανεπάρκεια των πολιτικών είναι μεγάλη πληγή της δημοκρατίας. Όμως, η άποψη του Πλάτωνα καταργεί την ουσία της άμεσης δημοκρατίας της αρχαίας Αθήνας. Θεωρεί ότι δεν είναι όλοι οι πολίτες ικανοί να κυβερνήσουν αλλά μόνο οι άριστοι.

Αν η πολιτική είναι η κορωνίδα των επιστημών και των τεχνών, τότε και ο πολιτικός κατέχει κυρίαρχη θέση και παίζει κυρίαρχο ρόλο. Κατέχει την υπέρτατη εξουσία (την πολιτική εξουσία) και με τις αποφάσεις του επηρεάζει τις υπόλοιπες εξουσίες. Γι' αυτό άγνοια και ανεπάρκεια στους πολιτικούς αλλά και στους πολίτες – που είναι εν δυνάμει πολιτικοί– δεν συγχωρείται.

Σύμφωνα με τον **Αριστοτέλη**, όποιος πρόκειται να αναλάβει δημόσια αξιώματα πρέπει να έχει **αρετές και προσόντα**:

- Να αγαπάει την πόλη, την πολιτική, το πολίτευμα, τους πολίτες.
- Να είναι δίκαιος, ενάρετος, μετριοπαθής, συνετός.
- Να γνωρίζει ποιοι νόμοι σώζουν και φθείρουν το πολίτευμα.
- Να είναι ικανός να εκτελεί έργα.
- Να επιλέγει εφικτούς σκοπούς και θεμιτά μέσα για να τους πραγματοποιήσει.

Σύμφωνα με τον **Αγάθωνα** (ποιητή 5ου π.Χ. αιώνα), ο πολιτικός δεν πρέπει να λησμονεί τρία πράγματα: ότι **κυβερνά ανθρώπους**, ότι **κυβερνά σύμφωνα με τους νόμους**, ότι **δεν θα κυβερνά για πάντα**.

Ο πολιτικός χρειάζεται να είναι και **ρήτορας**. Ο προφορικός λόγος γίνεται το κύριο εργαλείο του πολιτικού, το μέσο για απόκτηση και άσκηση εξουσίας. Η πολιτική τέχνη απαιτεί ικανότητα χειρισμού του λόγου. Αλλά αυτό

δεν αρκεί. Για να πείσει ο πολιτικός χρειάζεται να έχει και ήθος. Και βέβαια πολιτικό ήθος δεν έχει ο πολιτικός, δηλαδή ο επιτήδειος στο να εκμεταλλεύεται πολιτικές καταστάσεις για την εξυπηρέτηση του ατομικού του συμφέροντος.

Ο πολιτικός λόγος και ο αντίλογος είναι χαρακτηριστικό της δημοκρατίας. Η ενημέρωση του πολίτη για τις θέσεις και τα προγράμματα των υποψηφίων και των κομμάτων είναι απαραίτητη, ώστε να αποφασίσει έχοντας τη σχετική ενημέρωση.

Χαρακτηριστικά ενός ποιοτικού πολιτικού λόγου, μεταξύ άλλων, θεωρούνται η σαφήνεια και η λιτότητα, η ορθολογική σκέψη, η πειθώ με επιχειρήματα, η πολιτισμένη αντιπαράθεση κτλ.

Κάποιοι πολιτικοί είναι ηγέτες. Οι ηγέτες είναι πρόσωπα με πολλά και υψηλού επιπέδου προσόντα. Τα προσόντα αποκτώνται από την οικογένεια, το σχολείο, την κοινωνία, την προσωπική αναζήτηση. Τέτοια προσόντα ενός ηγέτη είναι:

α. Να έχει όραμα. Διαρκής προσπάθεια υλοποίησης του οράματος, αλλά και ικανότητα για προσαρμογή, πρωτοβουλία, ορθολογική σκέψη και λήψη αποφάσεων. Επίσης, δημιουργική σκέψη, ανάλυση και σύνθεση καταστάσεων, επίλυση προβλημάτων και συγκρούσεων, ικανότητα λεκτικής και εξωλεκτικής επικοινωνίας κτλ.

β. Ηθικά προσόντα. Τέτοια προσόντα είναι π.χ. η υπευθυνότητα, η συνεργασία, η εντιμότητα, η κοινωνική ευαισθησία, και γενικά οι πολιτικές αρετές (ελευθερία, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη κτλ.).

γ. Γνώσεις, γενικές και ειδικές. Γνώσεις για την πολιτική κατάσταση και τις πολιτικές εξελίξεις, για τις διεθνείς σχέσεις και τους συσχετισμούς δυνάμεων, για την υπάρχουσα οικονομική κατάσταση και τις προβλεπόμενες εξελίξεις, αλλά και γνώσεις για διάφορους τομείς και κλάδους της οικονομίας κτλ.

Γενικά, ο ηγέτης έχει την ικανότητα να συνθέτει διαφορετικές απόψεις και ιδέες, να έχει σφαιρική και συνολική αντίληψη του κόσμου, να εμπνέει τους πολίτες και, επιπλέον, να μετουσιώνει όσα υπόσχεται και δηλώνει σε έργα.

Όστρακο που έχει χρησιμοποιηθεί σε διαδικασία οστρακισμού. (Αθήνα, Μουσείο Αγοράς)

Ο Αριστείδης ήταν σύμβουλος του Περικλή, επόπτης του δημοσίου χρήματος και παροιμιώδης για τη δικαιοσύνη του. Γι' αυτό εξοστρακίστηκε. Όταν επέστρεψε ο Δήμος τού έδωσε την ίδια θέση, και ο Αριστείδης άρχισε να κάνει τα «στραβά μάτια». Για αυτό ο Δήμος τον βράβευσε. Τότε ο Αριστείδης είπε: «αν προστατεύεις τον Δήμο σε εξοστρακίζεις, ενώ αν δεν τον προστατεύεις σε επαινείς».

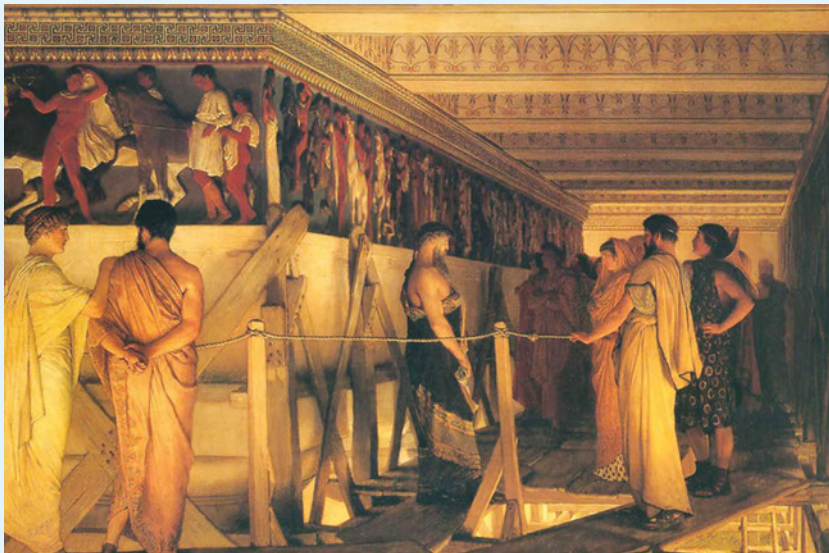

Μιχάλης Μαδέλης, Ο σκεπτόμενος, 2001, Εθνική Πινακοθήκη.

«Το ήθος όλων των πολιτών γίνεται όμοιο με το ήθος των αρχόντων.» (Ισοκράτης)

«Βαρύ είναι να άρχεσαι από κάποιον χειρότερό σου.» (Δημόκριτος)

«Χάνονται οι πολιτείες που δεν μπορούν να ξεχωρίσουν τους καλούς απ' τους κακούς.» (Πλάτων, Μενέξενος)

Λώρενς Άλμα-Ταντέμα, Ο Φειδίας επιδεικνύει τα έργα στον Παρθενώνα, 1868, Birmingham Museum and Art Gallery.

Επιπλέον αρετές και προσόντα που χρειάζεται να έχει ο πολιτικός:

- Να τον διακρίνει η λογική του δημόσιου καθήκοντος και όχι η λογική του προσωπικού συμφέροντος.
- Να έχει πολιτική και ιδεολογική συνέπεια και να ασκεί την πολιτική ως λειτούργημα και όχι ως επάγγελμα.
- Να υπάρχει αντιστοιχία λόγων και έργων, τα μεν λόγια να είναι αληθή, τα δε έργα άξια.

«Ο Περικλής είχε μεγάλο κύρος και μεγάλες ικανότητες, και αποδείχτηκε φανερότατα ανώτερος χρημάτων. Ήταν γι' αυτό σε θέση να συγκρατεί τον λαό, χωρίς να περιορίζει την ελευθερία του. Δεν παρασυρόταν από τον λαό, αλλά εκείνος τον καθοδηγούσε. Δεν προσπαθούσε να αποκτήσει επιρροή με παράνομα μέσα και δεν κολάκευε το πλήθος με ρητορείες, και είχε τόσο

μεγάλο κύρος, ώστε μπορούσε να τους εναντιωθεί και να προκαλέσει την οργή τους.

Όταν καταλάβαινε ότι οι συμπολίτες του, από υπερψία, γίνονταν υπερβολικά τολμηροί, ενώ δεν το επέτρεπαν οι περιστάσεις, τους συγκρατούσε φοβίζοντάς τους με τα λόγια του, κι όταν τους έβλεπε φοβισμένους χωρίς λόγο, τους έδινε θάρρος. Έτσι, η πολιτεία φαινομενικά ήταν δημοκρατία, ενώ πραγματικά την κυβερνούσε ο πρώτος πολίτης της.»

(Θουκυδίδης, Ιστορίαι ή Συγγραφή, Βιβλίο Β, 65, μτφρ. Άγγελου Βλάχου)

1.5 Η οικονομία

1.5.1 Κοινωνία, πολιτεία και οικονομία: αμφίδρομες σχέσεις

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν πολλοί τομείς (πολιτική, οικονομία, πολιτισμός, τεχνολογία, αθλητισμός κτλ.). Κάθε τομέας, στο πλαίσιό του, ασκεί την εξουσία και τις αρμοδιότητές του. Μια επιχείρηση ή ένα αθλητικό σωματείο ρυθμίζουν τα θέματά τους, όπως επιθυμούν, στο πλαίσιο βέβαια των νόμων. Η πολιτική εξουσία με την **νομοθετική δραστηριότητα** προσδιορίζει το «πλαίσιο» όλων των τομέων. Βέβαια, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι ανεξέλεγκτη. Οφείλει να δρα σύμφωνα με το **Σύνταγμα, τους νόμους και τους θεσμούς**.

Η πολιτική ορίζει το πλαίσιο της οικονομίας, αλλά και η οικονομία βρίσκεται στη βάση της προόδου της πολιτείας. Συμφέρον της κοινωνίας και της πολιτείας είναι να υπάρχει ισχυρή οικονομία, η οποία θα ικανοποιεί τις ατομικές και συλλογικές ανάγκες προάγοντας την ευημερία των ανθρώπων.

Το ερώτημα είναι: **γιατί σήμερα η οικονομία κυριαρχεί επί της πολιτικής;** Υπάρχουν πολλοί λόγοι. Οι κυριότεροι είναι:

α) Η σύγχρονη καπιταλιστική οικονομία γνωρίζει ένα πρωτόγνωρο επίπεδο διεθνοποίησης. Τα κράτη, πολλές φορές, αδυνατούν να ελέγξουν μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες, τράπεζες κτλ. Έτσι, οι πολιτικοί και η πολιτική φαίνονται ανίσχυροι απέναντι στις επιχειρήσεις.

β) Στον καπιταλισμό, η λογική της οικονομίας (κόστος – όφελος) έχει διεισδύσει σε κάθε τομέα της κοινωνικής και πολιτικής ζωής. Ο Γερμανός φιλόσοφος

Γιούγκεν Χάμπερμας έχει χαρακτηρίσει αυτή την πραγματικότητα ως «αποικιοποίηση» της πολιτικής από την οικονομία. Η οικονομία έρχεται σαν κατακτητής στην πολιτική και την μετατρέπει σε αποικία της. Την ίδια στιγμή, τα μέλη της κοινωνίας σκέπτονται στη λογική της οικονομίας: «τι θα κερδίσω αν σπουδάσω αυτό;», «τι θα μου αποφέρει η συμμετοχή μου σε κάποια συνέλευση κατοίκων της περιοχής μου;». Απαξιώνονται και συρρικνώνονται, όλο και περισσότερο, δράσεις που αποσκοπούν στο δημόσιο συμφέρον.

Η οικονομία λοιπόν κυριαρχεί επί της πολιτικής και ο καταναλωτής κυριαρχεί επί του πολίτη. Αυτό καθιστά δύσκολο να υπάρξουν πραγματικές αλλαγές, διότι οι αλλαγές δεν γίνονται από τους καταναλωτές αλλά από τους πολίτες.

Ακόμα, όμως, και αν οι περισσότεροι δεν θεωρούν καλό να συμβαίνει αυτό, επισημαίνουμε πως ούτε η πλήρης κυριαρχία της πολιτικής στην οικονομία ή σε όλους τους τομείς της ζωής είναι κάτι θεμιτό. Διότι μπορεί να οδηγήσει στον ολοκληρωτισμό. Κάθε τομέας (τέχνη, αθλητισμός κτλ.) χρειάζεται ελευθερία προκειμένου να αναπτυχθεί. Ο αθλητής και ο καλλιτέχνης πρέπει να έχουν ανοικτούς ορίζοντες για να δημιουργήσουν. Όταν η πολιτική «διαφεντεύει» το έργο τους, θέτοντας κριτήρια πολιτικής «ορθότητας» στους ανθρώπους της τέχνης, των γραμμάτων, του αθλητισμού, δεν βοηθά την ανάπτυξη του ατόμου και της κοινωνίας.

1.5.2 Από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης

Στις αρχαίες κοινωνίες η ζωή περιστρεφόταν γύρω από τον οίκο και την κοινότητα. Πρόκειται για **αγροτικές κοινωνίες** στις οποίες ο **οίκος–το νοικοκυριό** είναι κέντρο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της κοινότητας. Κάθε οικογένεια παράγει και καταναλώνει αυτό που έχει ανάγκη. Οι άνθρωποι καλύπτουν κυρίως τις βασικές τους ανάγκες (τροφή, κατοικία, ένδυση κτλ.). Αν μια οικογένεια έχει περίσσειμα από κάποια προϊόντα, τα ανταλλάσσει με άλλα που δεν έχει. Εφόσον δεν υπήρχε χρήμα, γινόταν ανταλλαγή των προϊόντων. Έδιναν προϊόντα και έπαιρναν προϊόντα. Γινόταν ανταλλαγή πραγμάτων (αντιπραγματισμός).

Στην πορεία του χρόνου, το κέντρο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής μετατοπίζεται **από τον οίκο στην κοινότητα και από την κοινότητα στην πόλη**. Η ανάπτυξη του εμπορίου και των κρατικών λειτουργιών οδήγησε στη δημιουργία πόλεων και στην εφεύρεση του **χρήματος** ως μέσου ανταλλαγής πραγμάτων. Με το χρήμα αναπτύχθηκε το εμπόριο και διευκολύνθηκαν οι συναλλαγές, τόσο πολύ, ώστε **άλλαξε η οικονομία και στη συνέχεια ή και ταυτόχρονα άλλαξε και η κοινωνία**.

Έτσι, αργά αλλά σταθερά, γίνεται το πέρασμα από την οικονομία του οίκου στην οικονομία της πόλης. Η πόλη είναι χώρος και άνθρωποι, τόπος συνάντησης ανθρώπων και δραστηριοτήτων. Παράλληλα αναπτύσσεται ο **καταμερισμός της εργασίας**. Κάθε νοικοκυριό δεν παράγει όσα προϊόντα χρειάζεται αλλά μόνο ορισμένα. Τα υπόλοιπα τα προμηθεύεται από την «αγορά» στην οποία πουλάει το περίσσειμα των δικών της προϊόντων. Η «πόλη» είναι το στοιχείο που διαφοροποιεί τη νέα κοινωνία από την παλιά.

Ψηφοφορία στην Α' Εθνική Συνέλευση της Επιδαύρου (τοιχογραφία στο κτήριο της Βουλής των Ελλήνων).

Όταν η πολιτική και η οικονομία αυτονομούνται από την κοινωνία, όταν η πολιτική και η οικονομία δεν υπηρετούν τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας, τότε κάτι δεν «δουλεύει» καλά. Και αυτό σημαίνει πως πολιτική και οικονομία λειτουργούν περισσότερο προς όφελος του ατόμου και λιγότερο προς όφελος της κοινωνίας.

Τζωρτζ Γκρος, 'Εκλειψη ηλίου, 1926, Heckscher Museum of Art.

Ο πίνακας είναι αλληγορία για τη δημοκρατία της Βαϊμάρης στη Γερμανία. Η οικονομία καθορίζει την πολιτική. Οι επιχειρηματίες λένε στους πολιτικούς τι πολιτική να ακολουθήσουν. Ο λαός είναι ο γάιδαρος, στην άκρη του τραπεζιού, που τρώει ό,τι του σερβίρουν φορώντας παρωπίδες.

Γιάννης Γαΐτης, Σύνθεση, Εθνική Πινακοθήκη.

Με την εμφάνιση του νομίσματος (τεμάχια ήλεκτρου, χρυσός, άργυρος), τον 7ο π.Χ. αιώνα, διευρύνονται ακόμη περισσότερο το εμπόριο και οι συναλλαγές.

Κουέντιν Μέτσις, Ο αργυραμοιβός και η γυναίκα του, Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι, Γαλλία.

Αγορά είναι ο τόπος συνάντησης των ανθρώπων που πουλάνε και αγοράζουν προϊόντα (αγαθά και υπηρεσίες). Όσο μεγαλώνει η πόλη τόσο αναπτύσσεται και η αγορά, η οποία συμβάλλει στην περαιτέρω διεύρυνση της πόλης κ.ο.κ.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- ___ Μεταξύ ατόμου και κοινωνίας υπάρχει σχέση αλληλεπίδρασης.
- ___ Αντιπραγματισμός είναι η χρήση χρήματος στις ανταλλαγές.
- ___ Οι κοινωνικές επιστήμες υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα έμφυτων παραγόντων.
- ___ Η πολιτική για τους αρχαίους Έλληνες υπηρετεί αξίες.
- ___ Το άτομο λειτουργεί ως δέκτης και ως πομπός μηνυμάτων.

1β. Ο πολιτικός θα πρέπει (βάλτε σε κύκλο την σωστή απάντηση):

- α. Να είναι αποτελεσματικός.
- β. Να έχει ήθος.
- γ. Να ασκεί την πολιτική ως λειτούργημα.
- δ. Να έχει αρετές.
- ε. Όλα αυτά.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

A' στήλη

1. άτομο
2. ομάδα
3. κοινωνία
4. αυτοτέλεια
5. συμπεριφορά

B' στήλη

- ___ χαρακτηριστικότητας κοινωνίας
- ___ μεγάλο σύνολο ανθρώπων
- ___ μικρό σύνολο ανθρώπων
- ___ ατομική και κοινωνική
- ___ πομπός και δέκτης

2α. Αναπτύξτε την έννοια του πολίτη στην κλασική Αθήνα.

2β. Για ποιους λόγους η οικονομία κυριαρχεί επί της πολιτικής;

B' ΟΜΑΔΑ

1α. Επιλέξτε από την ιστορία έναν σημαντικό πολιτικό και σημειώστε ποια σημεία της πολιτικής του αποτέλεσαν τομή για την εποχή του και γιατί;

1β. Να εξηγήσετε με ένα παράδειγμα την άποψη ότι «μεταξύ ατόμου και κοινωνίας υπάρχει μια σχέση διαρκούς αλληλεπίδρασης».

2α. Ποια ήταν η δοκιμασία όσων αναλάμβαναν δημόσιο αξίωμα στην αρχαία Αθήνα;

2β. Ποια ήταν τα προσόντα του πολιτικού στην αρχαία Ελλάδα;

Επιπλέον:

- Να επισημάνετε δύο σημαντικά κοινωνικά ή οικονομικά ή πολιτικά προβλήματα και να προτείνετε τρόπους επίλυσής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ώρες: 4

- 2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης
 - 2.1.1 Αγροτική κοινωνία
 - 2.1.2 Βιομηχανική κοινωνία
 - 2.1.3 Μεταβιομηχανική κοινωνία
 - 2.1.4 Η κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης
- 2.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να συσχετίζουν διαφορετικούς τύπους κοινωνιών στον χώρο και στον χρόνο.
- Να ανακαλύπτουν χαρακτηριστικά των κοινωνιών αξιοποιώντας στοιχεία του υλικού πολιτισμού καθώς και έργα τέχνης.
- Να περιγράφουν τα χαρακτηριστικά της κοινωνίας στην οποία ζουν.
- Να υιοθετήσουν πνεύμα διαρκούς προσαρμογής.
- Να εξηγούν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και να γνωρίζουν το περιεχόμενό τους.

Βασική ορολογία

- αγροτική κοινωνία
- ανεπτυγμένες χώρες

- αναπτυσσόμενες χώρες
- αστικοποίηση
- βιομηχανία
- βιομηχανική κοινωνία
- βιοτεχνία
- επανάσταση
- κοινωνικές ανισότητες
- κοινωνικός αποκλεισμός
- κυβερνοχώρος
- λειτουργία των θεσμών
- μεταβιομηχανική κοινωνία
- νεολιθική εποχή
- παρα-οικονομία
- παρα-πολιτική
- πελατειακές σχέσεις
- πληροφορική
- πόλη
- πολιτικές αρετές
- τεχνολογία
- τομέας υπηρεσιών
- υποεκπαίδευση
- χωριό

2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης

2.1.1 Αγροτική κοινωνία

Αγροτικές ονομάζονται οι κοινωνίες που ζουν από την καλλιέργεια της γης. Η καλλιέργεια της γης προϋποθέτει την μόνιμη εγκατάσταση των ανθρώπων σε κάποια περιοχή. Η μόνιμη εγκατάσταση έγινε η βάση για να αναπτυχθούν οικισμοί με τείχη για προστασία από επιθέσεις άλλων κοινοτήτων, στοιχειώδες εμπόριο και στοιχειώδεις πολιτικές λειτουργίες. Τέτοιοι μόνιμοι οικισμοί εμφανίσθηκαν στην νεολιθική εποχή σε διάφορες περιοχές του πλανήτη, με διαφορετικές μορφές.

Στην αρχαιότητα, μεγάλες αγροτικές κοινωνίες εμφανίσθηκαν στην Μέση Ανατολή, την Αίγυπτο, την Νότια Αμερική (Αζτέκοι στο Μεξικό και Ίνκας στο Περού). Στις κοινωνίες αυτές μαζί με την καλλιέργεια της γης είχε αναπτυχθεί και το εμπόριο. Υπήρχαν μεγάλες πόλεις-κράτη που είχαν επικεφαλής τον βασιλιά ή αυτοκράτορα. Στις κοινωνίες αυτές εμφανίστηκε και η δουλεία, η οποία πήρε μεγάλες διαστάσεις.

Όλες οι κοινωνίες μέχρι την βιομηχανική επανάσταση ήταν αγροτικές. Για παράδειγμα, αγροτικές ήταν οι κοινωνίες της αρχαίας Ελλάδας, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (Βυζάντιο). Μπορεί μαζί με την καλλιέργεια της γης να συνυπήρχαν η βιοτεχνία και το εμπόριο, όμως κυρίαρχος τομέας ήταν ο αγροτικός. Η συντριπτική πλειονότητα του πληθυσμού αυτών των κοινωνιών απασχολούταν σε γεωργικές εργασίες και έμενε σε χωριά που ήταν μικρές οικιστικές μονάδες.

Μετά τον 19ο αιώνα, η βιομηχανία και η ζωή στις

πόλεις κυριάρχησε επί του αγροτικού τομέα και της ζωής στο χωριό. Οι αγροτικές κοινωνίες έγιναν, σταδιακά, τμήματα των βιομηχανικών κοινωνιών.

Στις σύγχρονες ανεπτυγμένες κοινωνίες (Ευρώπη, Η.Π.Α., Καναδάς, Αυστραλία) ο πληθυσμός που απασχολείται στη γεωργία έχει μειωθεί. Η εξέλιξη των γεωργικών εργαλείων οδήγησε στη βιομηχανική γεωργία. Το τρακτέρ και οι αλωνιστικές μηχανές αντικατέστησαν εκατοντάδες χιλιάδες εργάτες γης.

Στις αναπτυσσόμενες χώρες (τέτοιες βρίσκουμε στην Ασία, Αφρική, Λατινική Αμερική) όπου η καλλιέργεια της γης γίνεται ακόμη με παραδοσιακές μεθόδους, μεγάλο μέρος του πληθυσμού απασχολείται στη γεωργία. Αλλά και εκεί η εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής είναι ταχύτατη.

Νεολιθικός οικισμός του Διμηνιού της Θεσσαλίας: οι άνθρωποι είχαν μόνιμη εγκατάσταση και ασχολούνταν με την καλλιέργεια της γης.

Καλλιέργεια με ἄροτρο στο Βυζάντιο, Μονή Βατοπεδίου, Ἅγιον Ὄρος.

Ποσοστό ἐπὶ τοῖς ἑκατὸ τοῦ ἐργατικοῦ δυναμικοῦ στη γεωργία

Αναπτυσσόμενες χώρες

Χώρα	Ποσοστό
Ρουάντα	90
Ουγκάντα	82
Αιθιοπία	80
Νεπάλ	76
Μπαγκλαντές	63

Ανεπτυγμένες χώρες	
Χώρα	Ποσοστό
Ιαπωνία	4,6
Αυστραλία	3,6
Γερμανία	2,8
Καναδάς	2
Η.Π.Α.	0,7
Πηγή: A. Giddens, Sociology, 6η έκδοση, Polity Press, 2009, σ. 116.	

2.1.2 Βιομηχανική κοινωνία

Εκβιομηχάνιση είναι η χρησιμοποίηση μηχανών στην παραγωγική διαδικασία. Η εκβιομηχάνιση είναι ο πυρήνας της **βιομηχανικής επανάστασης**, μιας μακρόχρονης και σύνθετης διαδικασίας τεχνολογικών μεταβολών στην παραγωγή των προϊόντων, τις συγκοινωνίες, την οικοδόμηση κτηρίων κτλ. Από τα μέσα του 18ου αιώνα, στη Βρετανία και στη συνέχεια στην Ευρώπη και την Βόρεια Αμερική, κατασκευάστηκαν μηχανές και χρησιμοποιήθηκε η δύναμη του νερού και του ατμού στην παραγωγική διαδικασία. Οι **βιοτεχνίες**, στις οποίες γινόταν μέχρι τότε η παραγωγή των διάφορων προϊόντων, αντικαταστάθηκαν από τα **εργοστάσια**. Σχηματικά οι βασικές αλλαγές που έφερε η βιομηχανική επανάσταση είναι:

ΒΙΟΤΕΧΝΙΑ	Χειροκίνητες μηχανές
↓	↓
ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ	Ατμοκίνητες μηχανές

Μικρές μηχανές σε μικρά εργαστήρια	Εργάτες ζουν σε χωριά και μικρές πόλεις
↓	↓
Μεγάλες μηχανές σε μεγάλα εργοστάσια	Μεγάλοι εργατικοί πληθυσμοί συγκεντρώνονται γύρω από τα εργοστάσια και δημιουργούνται μεγάλες πόλεις

Αυτές οι εξελίξεις μετέβαλαν τη δομή της κοινωνίας. Έτσι, έγιναν αλλαγές στην οργάνωση της κοινωνίας, τους θεσμούς, τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων. Πιο αναλυτικά:

α) Αστικοποίηση. Η βιομηχανική κοινωνία χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις. Η συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις ονομάζεται **αστικοποίηση**.

Πίνακας: Αστικοποίηση 1913-1990

Χώρα	Ποσοστό αστικού πληθυσμού το 1913	Ποσοστό αστικού πληθυσμού το 1990
Γερμανία	60%	90%
Γαλλία	44%	85%
Σουηδία	25%	80%
Πορτογαλία	20%	40%
Ουγγαρία	17%	64%
Βαλκάνια	10%	55%

Ι. Τ. Berend, Οικονομική Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20ού αιώνα, μτφρ. Θανάσης Βασιλείου, Αθήνα, εκδ. Gutenberg, 2009.

β) Αύξηση της προσδοκώμενης ζωής. Η εξέλιξη της ιατρικής και η βελτίωση των υλικών όρων ζωής αύξησαν την προσδοκώμενη ζωή. Οι άνθρωποι ζουν περισσότερα χρόνια σε σχέση με το παρελθόν.

γ) Αύξηση της παραγωγής προϊόντων – ζήτηση για νέα προϊόντα. Η βιομηχανία αύξησε θεαματικά την παραγωγή των προϊόντων, δημιουργώντας ταυτόχρονα μέσω της διαφήμισης νέες καταναλωτικές ανάγκες στους

ανθρώπους. Οι νέες καταναλωτικές ανάγκες έφεραν νέες καταναλωτικές συνήθειες και κοινωνικά πρότυπα. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1890 άρχισε η μαζική παραγωγή αυτοκινήτων. Μέχρι τότε κανείς δεν είχε σκεφτεί να αγοράσει αυτοκίνητο, καθώς το προϊόν αυτό δεν υπήρχε. Η μαζική παραγωγή του αυτοκινήτου αύξησε τη ζήτησή του, ιδίως όταν η τιμή του έγινε σχετικά προσιτή. Μαζί με την ζήτηση αυτοκινήτων δημιουργήθηκε η ανάγκη κατασκευής αυτοκινητοδρόμων.

δ) Ανάπτυξη εμπορίου και τραπεζών. Στις βιομηχανικές κοινωνίες αναπτύχθηκαν το εμπόριο και το τραπεζικό σύστημα που σήμερα κυριαρχούν σε παγκόσμιο επίπεδο.

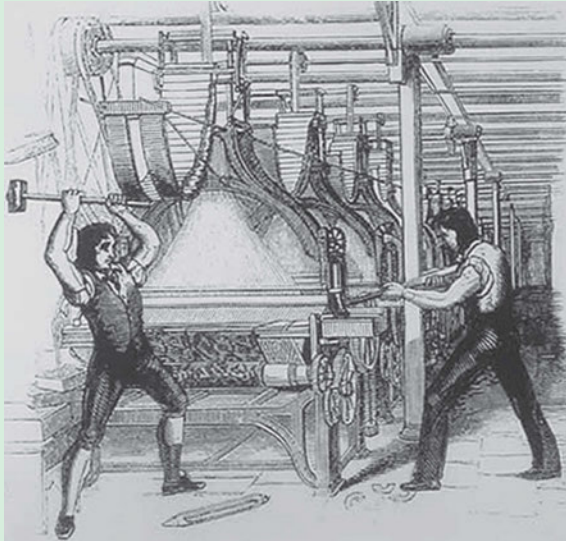
ε) Ανάπτυξη βιομηχανίας – τομέα υπηρεσιών. Η πλειονότητα των εργαζομένων των βιομηχανικών κοινωνιών απασχολείται στη βιομηχανία και στον τομέα των υπηρεσιών (εμπόριο, τράπεζες κτλ.). Όλο και μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού απασχολείται στη γεωργία, στην οποία εισάγονται σταδιακά μηχανές (εκβιομηχάνιση της γεωργίας).

στ) Αλλαγή στις κοινωνικές σχέσεις. Οι προσωπικές σχέσεις των κατοίκων των χωριών αντικαταστάθηκαν από τις απρόσωπες σχέσεις των κατοίκων των μεγαλουπόλεων.

Ευγένιος Λέεμανς, Ο μέθυσος, Βασιλικό Μουσείο Καλών Τεχνών των Βρυξελλών.

Στα πρώτα εργοστάσια και τις πρώτες πόλεις, που προέκυψαν από τη βιομηχανική επανάσταση, τα προβλήματα ήταν τεράστια. Οι συνθήκες εργασίας των εργατών καθορίζονταν αποκλειστικά από τους εργοδότες τους. Οι μισθοί ήταν χαμηλοί, τα εργατικά ατυχήματα καθημερινή πραγματικότητα. Οι εργάτες δούλευαν δεκαέξι ώρες την ημέρα, χωρίς αργία. Χιλιάδες άνθρωποι στοιβάχτηκαν σε μικρά κτίσματα με ανύπαρκτη αποχέτευση, σε εργοστασιακές πόλεις όπου ο αέρας ήταν βαρύς από τις εκατοντάδες καμινάδες των εργοστασίων. Ο αλκοολισμός έγινε το καταφύγιο των απελπισμένων.

Εικόνα του 1844 που δείχνει εργάτες να καταστρέφουν με σφυριά τις μηχανές ενός εργοστασίου.

Εργάτες, κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης, θεώρησαν ότι οι μηχανές ήταν υπεύθυνες για τα δεινά τους. Το κίνημα των Λουδιτών, όπως ονομάστηκε, θεωρούσε ότι καταστρέφοντας τις μηχανές θα εξαφανίσει και τα κοινωνικά προβλήματα που προκάλεσε η βιομηχανική επανάσταση.

2.1.3 Μεταβιομηχανική κοινωνία

Ο όρος επανάσταση δηλώνει την τομή, δηλαδή την ριζική αλλαγή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών. Η καλλιέργεια της γης ήταν μια επανάσταση στην ιστορία της ανθρωπότητας. Η βιομηχανική επανάσταση ήταν η δεύτερη μεγάλη τομή. Τα τελευταία χρόνια, η ραγδαία ανάπτυξη των επιστημών και της τεχνολογίας συντελεί μια ακόμη μεγάλη κοινωνική μεταβολή, φέρνοντας στο προσκήνιο έναν νέο τύπο κοινωνίας: τη μεταβιομηχανική κοινωνία.

Βάση αυτής της νέας κοινωνικής πραγματικότητας είναι η αλματώδης εξέλιξη της τεχνολογίας. Η τεχνολογία αφορά την αξιοποίηση των επιστημονικών γνώσεων προκειμένου να επιλυθούν καθημερινά προβλήματα των ανθρώπων. Κάθε νέο μηχανήμα, κάθε νέα εφαρμογή στην παραγωγή ή την καθημερινότητα είναι τεχνολογία. Τα τελευταία χρόνια, η τεχνολογία εξελίσσεται αλλά και διαχέεται, γίνεται δηλαδή αντικείμενο χρήσης από πολλούς ανθρώπους, με γοργούς ρυθμούς. Η απόσταση ανάμεσα στον χρόνο εφεύρεσης και τον χρόνο χρήσης ενός επιτεύγματος γίνεται όλο και μικρότερος. Για να γίνει κατανοητό τι σημαίνει αυτό, αρκεί να αναφερθεί ότι χρειάστηκαν από την ανακάλυψη μέχρι τη μαζική χρήση:

- 400 χρόνια για το βιβλίο
- 70 χρόνια για το τηλέφωνο
- 40 χρόνια για το ραδιόφωνο
- 25 χρόνια για την τηλεόραση
- 5 χρόνια για το διαδίκτυο

Η εξέλιξη της τεχνολογίας επιφέρει γρήγορες αλλαγές στην κοινωνία και στον τρόπο με τον οποίο ζουν και

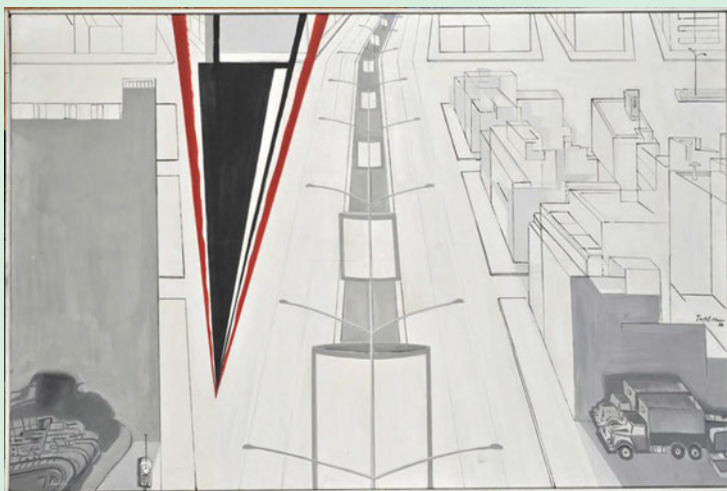
βιώνουν την καθημερινότητά τους οι άνθρωποι. Αλλάζει η αίσθηση του χώρου και η αίσθηση του χρόνου. Ο χώρος μπορεί να παραμένει ο ίδιος, αλλάζει όμως ο χρόνος στον οποίο τον διατρέχει ο άνθρωπος. Οι χιλιομετρικές αποστάσεις ανάμεσα στις πόλεις, τις χώρες και τις ηπείρους δεν έχουν μειωθεί. Έχει μειωθεί, όμως, ο χρόνος που απαιτείται για την κάλυψή τους λόγω των σύγχρονων μέσων μεταφοράς (αεροπλάνο, τρένα υψηλών ταχυτήτων και αυτοκίνητα, σύγχρονοι αυτοκινητόδρομοι). Ανάλογα έχει μειωθεί και ο χρόνος της επικοινωνίας. Ένα μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μπορεί, μέσα σε ελάχιστα δευτερόλεπτα, να φτάσει από τον αποστολέα στον παραλήπτη ακόμη και αν αυτοί βρίσκονται σε διαφορετική ήπειρο.

Η τεχνολογία μετουσιώθηκε ταχύτατα σε εφαρμογές και συσκευές που άλλαξαν την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Ο προσωπικός ατομικός ηλεκτρονικός υπολογιστής, οι ψηφιακοί δίσκοι ήχου και εικόνας, οι συσκευές αναπαραγωγής τους, το κινητό τηλέφωνο, το διαδίκτυο (internet) μεταμόρφωσαν την καθημερινότητά μας.

Στην μεταβιομηχανική κοινωνία, η βιομηχανία συνεχίζει να υπάρχει ως δραστηριότητα. Μεγαλώνει, όμως, ο τομέας υπηρεσιών (εμπόριο, τράπεζες κτλ.) και ταυτόχρονα οι θέσεις εργασίας μειώνονται καθώς όλο και πιο πολύ αυτοματοποιημένα μηχανήματα αντικαθιστούν τα ανθρώπινα χέρια. Η είσοδος της πληροφορικής στην ίδια τη βιομηχανία μετασχηματίζει τον τρόπο οργάνωσης και εργασίας της. Το εργοστάσιο ρυθμίζεται από υπολογιστές που οργανώνουν και κατευθύνουν κάθε φάση της παραγωγής του προϊόντος.

Οι κοινωνικοί και οι πολιτικοί επιστήμονες διαφωνούν ως προς το ποιο μπορεί να είναι το μέλλον της

μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Πολλοί προβλέπουν ότι θα αυξηθεί το ποσοστό του πληθυσμού των μεταβιομηχανικών κοινωνιών που θα έχει υψηλού επιπέδου εκπαίδευση. Η εξέλιξη των μηχανών που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία θα αποφέρει πολλά περισσότερα προϊόντα και θα δημιουργήσει τους όρους για την εξάλειψη της φτώχειας. Όμως, υπάρχει στον αντίποδα και ο έντονος προβληματισμός που στηρίζεται στο ότι, μέχρι σήμερα, τα μεγάλα προβλήματα της ανθρωπότητας που είναι η περιβαλλοντική καταστροφή, η φτώχεια και οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες δεν έχουν αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά. Η μεταβιομηχανική κοινωνία δεν έχει κατορθώσει μέχρι τώρα να τα λύσει.

Γεώργιος Τούγιας, Η πόλη, 1970, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι ανθρώπινες σχέσεις στην πόλη είναι περίπλοκες και απρόσωπες. Οι κάτοικοι των χωριών γνωρίζονται σχεδόν όλοι μεταξύ τους. Οι κάτοικοι μιας πολυκατοικίας μπορεί να μην ανταλλάσσουν ούτε έναν τυπικό χαιρετισμό όταν συναντιούνται. Ζουν μέσα

στο ίδιο κτήριο, αλλά δεν γνωρίζει σχεδόν τίποτε ο ένας για τον άλλο. Όπως έχει γράψει και ο Αντώνης Σαμαράκης προκειμένου να σχολιάσει λογοτεχνικά αυτή την πραγματικότητα: «Ποτέ άλλοτε οι στέγες των σπιτιών των ανθρώπων δεν ήτανε τόσο κοντά η μία στην άλλη, όσο είναι σήμερα, κι όμως ποτέ άλλοτε οι καρδιές των ανθρώπων δεν ήταν τόσο μακριά η μία από την άλλη όσο είναι σήμερα». Ο Αλεξάντερ Μίτσερλιχ έχει χαρακτηρίσει αυτή την κατάσταση **άξενο των σύγχρονων πόλεων**. (Α. Μίτσερλιχ, Το άξενο των πόλεων πρωτουργό στην ψυχική αποργάνωση του πολίτη, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1969)

Όμως, αυτή η πραγματικότητα δεν πρέπει να οδηγεί στην λανθασμένη εξιδανίκευση της ζωής στα χωριά και τις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος. Οι στενές σχέσεις των χωριών γίνονται πολλές φορές ασφυκτικές για τους κατοίκους τους. Οι πόλεις, στο σημείο αυτό, προσφέρουν στο άτομο την «ελευθερία της ανωνυμίας».

Ο Ντάνιελ Μπελ και η μεταβιομηχανική κοινωνία

Ο Ντάνιελ Μπελ (1919-2011) ήταν ο πρώτος που χρησιμοποίησε τον όρο «μεταβιομηχανική κοινωνία».

Το 1976 εκδόθηκε το βιβλίο του The coming of post-industrial society (η έλευση της μεταβιομηχανικής κοινωνίας).

Ο Μπελ υποστήριζε ότι η ανάπτυξη της τεχνολογίας και κυρίως της τεχνολογίας των υπολογιστών θα επιφέρει τέσσερις καθοριστικές αλλαγές στις βιομηχανικές κοινωνίες:

1. Μείωση των θέσεων εργασίας στη βιομηχανία και αύξηση στις υπηρεσίες.
2. Μείωση της ανειδίκευτης εργασίας.
3. Οι νέες τεχνολογίες θα είναι η αιχμή της οικονομίας.
4. Εμφάνιση νέων κριτηρίων κοινωνικής ιεράρχησης με κύριο την πρόσβαση κάποιου στις νέες τεχνολογίες. Η νέα κοινωνική διάκριση, η οποία θα προστεθεί σε αυτές που υπάρχουν (πλούσιοι – φτωχοί κτλ.) θα είναι οι «πληροφοριακά πλούσιοι» (information rich) και οι «πληροφοριακά φτωχοί» (information poor).

Οι αλλαγές που προέβλεψε ο Μπελ έχουν, ήδη, γίνει πραγματικότητα. Το τεράστιο ερώτημα για την μεταβιομηχανική κοινωνία είναι πώς η παραγωγή όλο και περισσότερων αγαθών θα χρησιμοποιηθεί για να αντιμετωπισθεί η πείνα και η φτώχεια στον πλανήτη. Το δεύτερο ερώτημα είναι με τι είδους και ποιες κοινωνικές ρυθμίσεις, η νέα τεχνολογία θα δημιουργεί τους όρους για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας χωρίς να προκαλεί τεράστια ανεργία λόγω της υποκατάστασης της ανθρώπινης εργασίας από τους υπολογιστές.

2.1.4 Η κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης

Η έννοια της κοινωνίας της γνώσης εμφανίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Ο όρος **κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας** είναι ένας άλλος τρόπος ονομασίας της μεταβιομηχανικής κοινωνίας. Οι διαφορές ανάμεσα στην βιομηχανική και στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας είναι επιγραμματικά οι εξής:

ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

- η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στις μηχανές και την ενέργεια
- οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής (εργοστάσια, πλοία, εκτάσεις καλλιεργήσιμης γης) έχουν την οικονομική και πολιτική δύναμη

ΜΕΤΑΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

- η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στη γνώση και τη διαχείριση της πληροφορίας
- οι κάτοχοι της γνώσης (τεχνοκράτες) έχουν σχεδόν εφάμιλλη οικονομική και πολιτική δύναμη με τους ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και αποκτούν όλο και περισσότερη

Στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, οι χειρωνακτικές εργασίες αντικαθίστανται από ικανότητες επίλυσης ζητημάτων, δημιουργίας καινοτομιών, οργάνωσης και διαχείρισης πληροφοριών. Η αισιόδοξη άποψη

ότι η κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας δεν θα χαρακτηρίζεται από τόσο πολλά και σοβαρά προβλήματα δεν φαίνεται να επαληθεύεται. Αντίθετα, μαστίζεται από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα.

Η τεχνολογία και η κοινωνία δεν τρέχουν με τους ίδιους ρυθμούς. Οι εξελίξεις στην τεχνολογία, πολλές φορές, δημιουργούν νέα δεδομένα στη ζωή των ανθρώπων που οι ίδιοι δεν μπορούν να τα αποδεχθούν, να τα αφομοιώσουν και να τα συνηθίσουν.

Η αλλαγή του τρόπου εργασίας σε κάποιους τομείς βιώνεται επώδυνα από πολλούς εργαζόμενους, που δεν μπορούν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Άλλοι πάλι άνθρωποι αισθάνονται άγχος απέναντι στις νέες τεχνολογικές εφαρμογές όπως, για παράδειγμα, το άγχος και ο φόβος που εκδηλώνουν πολλοί με τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Πρόκειται για την κατάσταση που, στην ακραία της μορφή, αποκαλείται **τεχνοφοβία**.

Χιλιάδες εργαζόμενοι μπορεί, επίσης, να χάσουν τη δουλειά τους εξαιτίας των τεχνολογικών μεταβολών. Πρόκειται για την **τεχνολογική ανεργία**, η οποία οφείλεται στην αντικατάσταση του ανθρώπου από αυτοματοποιημένα μηχανήματα.

Νέες κοινωνικές ανισότητες διαμορφώνονται. Δίπλα στην παραδοσιακή ανισότητα μεταξύ πλούσιων και φτωχών έρχεται να προστεθεί μια νέα ανισότητα που σχετίζεται με τη γνώση και την πληροφορία. Η σύγχρονη διάκριση είναι ανάμεσα σε αυτούς που έχουν πρόσβαση στη γνώση και την πληροφορία και σε αυτούς που δεν έχουν. Η υποεκπαίδευση θα γίνεται όλο και περισσότερο παράγοντας επαγγελματικού και κοινωνικού αποκλεισμού. Αυτό σημαίνει ότι η εκπαιδευτική

πολιτική πρέπει να συνδυάσει την ποιότητα της εκπαίδευσης με τη διάχυσή της σε όλο και μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού μέσω της διεύρυνσης των ευκαιριών μόρφωσης.

Η ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων αλλάζει και οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να αναζητήσουν νέες ισορροπίες στις σχέσεις τους και να ξανασκεφτούν για αυτές. Η διαπροσωπική σχέση (face to face) έχει αντικατασταθεί, σε πολλές περιπτώσεις, από τη σχέση ανθρώπων που ενδεχομένως γνωρίζονται μόνο μέσω των υπολογιστών τους (screen to screen).

Υπάρχουν και σοβαροί προβληματισμοί σχετικά με τον έλεγχο που μπορεί να ασκήσει η κάθε μορφής εξουσία στους χρήστες του διαδικτύου. Υπάρχει μια ιστορία για τις νέες τεχνολογίες που αποτυπώνει όλους αυτούς τους προβληματισμούς: «Ένας θεολόγος ρώτησε έναν υπολογιστή αν υπάρχει Θεός. Ο υπολογιστής τού απάντησε ότι δεν έχει αρκετά δεδομένα για να δώσει απάντηση στο ερώτημα. Συνέδεσαν έτσι τον υπολογιστή με άλλους μεγάλους υπολογιστές, αλλά και πάλι τα δεδομένα για να απαντηθεί το ερώτημα δεν ήταν επαρκή. Τέλος, συνέδεσαν τον υπολογιστή με όλους τους υπολογιστές του πλανήτη, με τους υπολογιστές στα αυτοκίνητα, τα ψηφιακά ρολόγια, τις συσκευές των νοικοκυριών και ο θεολόγος τού έθεσε πάλι το ερώτημα αν υπάρχει Θεός. Η απάντηση του υπολογιστή ήταν: Τώρα υπάρχει!» (A. Giddens, Κοινωνιολογία, σ. 523)

Πάντως, παρά τους προβληματισμούς, οι Τ.Π.Ε. είναι ένα από τα βασικά μέσα εκσυγχρονισμού της Δημόσιας Διοίκησης, της παροχής υπηρεσιών υγείας, της εκπαίδευσης κτλ.

Ιάσοντας Μολφέσης, Σιδερένιος Διάδρομος, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο Μιχάλης Δερτούζος (1936-2001) καθηγητής της Πληροφορικής στο Ινστιτούτο Τεχνολογίας της Μασαχουσέτης (M.I.T.) υπήρξε ένας από τους καθοριστικούς συντελεστές της δημιουργίας του διαδικτύου (internet) και ένας οραματιστής του τι αλλαγές θα επιφέρει στον κόσμο η τεχνολογία της πληροφορικής.

Το άνεργο μέλλον (the jobless future). Αυτός είναι ο απαισιόδοξος τίτλος του βιβλίου των Στάνλεϋ Αρόνοβιτς και Ουίλιαμ Ντι Φάτσιο (Η.Π.Α. 1994). Οι συγγραφείς υποστήριξαν ότι η εξέλιξη της πληροφορικής καταργεί χιλιάδες παραδοσιακές θέσεις εργασίας, χωρίς να δημιουργεί στον ίδιο αριθμό νέες.

Οι εξελίξεις φαίνεται να επιβεβαιώνουν τις απαισιόδοξες αυτές προβλέψεις. Ορισμένα στοιχεία για προβληματισμό:

- Το Twitter απασχολεί μόλις 400 άτομα σε όλο τον κόσμο.**
- Το 2011, οι κινεζικές εταιρείες δαπάνησαν 1,3 δις. δολάρια για βιομηχανικά ρομπότ.**

- Η Foxconn, που φτιάχνει iPads για την Apple, ελπίζει σε 10 χρόνια να λειτουργήσει το πρώτο πλήρως αυτοματοποιημένο εργοστάσιό της χωρίς κανέναν εργάτη και με ελάχιστο τεχνικό και ειδικευμένο προσωπικό.

Χρήστος Καπράλος, Σύνθεση τριών μορφών, 1988, Εθνική Πινακοθήκη.

Ο όρος κυβερνοχώρος σημαίνει έναν νέο «κοινωνικό» χώρο, ο οποίος διαμορφώνεται από το παγκόσμιο δίκτυο των υπολογιστών που συνθέτουν το διαδίκτυο. Μέσα σε αυτόν τον νέο χώρο, οι άνθρωποι δεν είναι πια άνθρωποι με σάρκα και οστά αλλά μηνύματα στις οθόνες των υπολογιστών τους. Ο κυβερνοχώρος είναι «πραγματικός» κοινωνικός χώρος. Ο κάθε χρήστης του διαδικτύου έχει όνομα και ταυτότητα. Οι πράξεις του μέσα στο διαδίκτυο αφήνουν ίχνη και έχουν ποινικές κυρώσεις. Οι βρισιές, οι αναρτήσεις φωτογραφιών με άσεμνο περιεχόμενο, οι «πλάκες» είναι ενέργειες που τιμωρούνται από τον νόμο. Οι χρήστες του διαδικτύου δεν πρέπει να νομίζουν

ότι μπορεί, χρησιμοποιώντας ένα ψευδώνυμο, να προβαίνουν σε τέτοιες πράξεις πιστεύοντας ότι δεν θα αποκαλυφθούν.

Οι αντιθέσεις και τα προβλήματα του κοινωνικού κόσμου στον οποίο ζούμε, δεν εξαφανίζονται στον κυβερνοχώρο. Είναι παρόντα. Αυτό καθιστά αναγκαία την εκπαίδευση στη χρήση του υπολογιστή, ώστε το άτομο να αντιλαμβάνεται ότι όποιον δεν γνωρίζει από την πραγματική ζωή, δεν είναι απαραίτητα αυτός που δηλώνει και του συστήνεται στον κυβερνοχώρο. Ανάλογη ενημέρωση και εκπαίδευση πρέπει να γίνει και στη χρήση του διαδικτυακού εμπορίου προκειμένου οι χρήστες του να ωφελούνται από τα πλεονεκτήματά του, χωρίς να γίνονται θύματα απάτης.

2.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας προσδιορίζονται από τον χρόνο και τον χώρο. Ο χρόνος, η ιστορία, είναι ο ένας παράγοντας. Ο γεωγραφικός χώρος, το όριο Ανατολής και Δύσης, είναι ο άλλος παράγοντας. Χρόνος, χώρος και καθημερινή πράξη συνθέτουν τα χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας, όπως και κάθε άλλης. Ειδικότερα, τα χαρακτηριστικά της είναι:

α) Η εξάρτηση και υποτέλεια. Το ελληνικό κράτος δημιουργήθηκε με σχέσεις υποτέλειας και εξάρτησης από τις Μεγάλες Δυνάμεις του 19ου αιώνα. Η υποτέλεια και η εξάρτηση ήταν οικονομική και πολιτική και διαμόρφωσαν καθοριστικά την ελληνική κοινωνία.

β) Η καθυστερημένη βιομηχανική ανάπτυξη. Η βιομηχανική ανάπτυξη στη χώρα μας ήταν καθυστερημένη με αποτέλεσμα να εισάγει βιομηχανικά προϊόντα (αυτοκίνητα, τρακτέρ, μηχανές), χωρίς η ίδια να μπορεί να εξάγει αντίστοιχα. Αυτό επιβάρυνε, σε μεγάλο βαθμό, την ελληνική οικονομία. Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα στηρίχθηκε αναγκαστικά, στη ναυτιλία, τη μετανάστευση και τον τουρισμό.

γ) Η αστικοποίηση. Η αστικοποίηση δεν ήταν αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης, αλλά της διόγκωσης του τομέα των υπηρεσιών. Τεράστιοι πληθυσμοί εισέρρευσαν στην Αθήνα και σε άλλα αστικά κέντρα όχι για να εργαστούν σε βιομηχανίες, αλλά για να εργαστούν, κυρίως, στον δημόσιο τομέα και στον τομέα των υπηρεσιών (βλ. τόμ. 3, κεφ. 10.5.2). Εμφανίστηκε, έτσι, το φαινόμενο

μιας κυριολεκτικά παθολογικής συσσώρευσης του μισού σχεδόν πληθυσμού της χώρας στην Αθήνα και το λεκανοπέδιο της Αττικής.

δ) Η κυριαρχία της μικρής ιδιοκτησίας. Στην Ελλάδα, πλην της περιοχής της Θεσσαλίας, δεν υπήρχε σημαντική μεγάλη ιδιοκτησία της γης. Αντίθετα, κυριαρχούσε η μικρή ιδιοκτησία όπου ο κάθε αγρότης είχε ένα μικρό χωράφι που καλλιεργούσε. Αυτό καθήλωνε τον αγροτικό πληθυσμό στη φτώχεια, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο τμήμα του να εγκαταλείπει την ύπαιθρο αναζητώντας μια καλύτερη ζωή στις πόλεις (εσωτερική μετανάστευση) ή στο εξωτερικό (εξωτερική μετανάστευση). Η απουσία μεγάλων γαιών οδήγησε και στη χαμηλή εκβιομηχάνιση της γεωργίας, αφού δεν υπήρχε η βάση για μεγάλες επενδύσεις σε αυτόν τον τομέα.

ε) Οι πελατειακές σχέσεις. Το κράτος ήταν σχεδόν ο μοναδικός σταθερός εργοδότης. Αναπτύχθηκε έτσι μια σημαντική πίεση, η οποία τροφοδότησε το πελατειακό σύστημα. Πολλοί πολιτικοί «εξαγόραζαν» ουσιαστικά τις ψήφους των συμπολιτών τους μέσω του διορισμού μελών της οικογενείας του στο δημόσιο. Ο όρος πελατειακό παραπέμπει στην μεταχείριση του ψηφοφόρου σαν «πελάτη» του πολιτικού.

στ) Παρασιτική νοοτροπία. Αποτέλεσμα αυτής της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής δομής ήταν να αναπτυχθεί σε ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού γενικευμένη αντιπαραγωγική και παρασιτική νοοτροπία, δηλαδή να αναζητεί τρόπους απόκτησης εισοδήματος χωρίς να προσφέρει το ανάλογο προϊόν ή υπηρεσία. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά έχουν οδηγήσει σε φαινόμενα όπως:

1. Η παρα-οικονομία. Δίπλα στην επίσημη και φανερή οικονομική δραστηριότητα –αυτή που δηλώνεται στις φορολογικές Αρχές– υπάρχει και μια άλλη, αφανής οικονομική δραστηριότητα. Το μέγεθός της είναι σημαντικό και βαίνει αυξανόμενο ή μειούμενο ανάλογα με τη στάση του κράτους απέναντι στη φοροδιαφυγή. Δυστυχώς, πέρα από τα έσοδα που χάνει το κράτος δημιουργείται και έντονο αίσθημα αδικίας στους φορολογικά συνεπείς πολίτες (βλ. τόμ. 2, κεφ 7.6).

2. Η υποβάθμιση της πολιτικής. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί –όχι μόνο στην Ελλάδα– η υποβάθμιση της πολιτικής εξουσίας (πρωθυπουργός, κοινοβούλιο κτλ.) σε σχέση με την οικονομική εξουσία (επιχειρηματίες, πολυεθνικές επιχειρήσεις, τράπεζες κτλ.). Επιπλέον, η οικονομική εξουσία επηρεάζει σημαντικά την πολιτική εξουσία. Η κυριαρχία της οικονομίας επί της πολιτικής είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της σύγχρονης δημοκρατίας.

3. Η προβληματική λειτουργία των θεσμών. Ένα παράδειγμα προβληματικής λειτουργίας είναι η **τυπολατρεία - νομολατρεία**. Η επιμονή στον τύπο και όχι στην ουσία, έχει ως αποτέλεσμα η συζήτηση ή σύγκρουση να γίνεται για την διαδικασία και όχι για το περιεχόμενο, ο τύπος να πνίγει την ουσία, το ενδιαφέρον από τα ουσιώδη να μετατίθεται στα επουσιώδη. Σχεδόν για τα πάντα χρειάζεται νόμος. Και σε μια εποχή που πολλά πρέπει να ρυθμιστούν και που πολλά συνεχώς αλλάζουν, το αποτέλεσμα είναι η **πολυνομία**. Αν προστεθούν η έλλειψη προγραμματισμού και οι ρουσφετολογικές ρυθμίσεις, τότε γίνεται λόγος για βιομηχανία νόμων. Αυτό το φαινόμενο όμως δε βοηθά στην καλή λειτουργία

της κοινωνίας και της πολιτείας. Έτσι, μάλλον δικαιολογημένα υπάρχει η αίσθηση ότι οι νόμοι υπάρχουν μόνο για τους οικονομικά και κοινωνικά αδύναμους, ενώ οι οικονομικά και πολιτικά ισχυροί κατορθώνουν να ξεφεύγουν.

Τέλος, η έλλειψη προγραμματισμού εμποδίζει τη χώρα να έχει ένα μακρόπνοο και μακροχρόνιο σχέδιο για την οικονομία, την εκπαίδευση, τις υπηρεσίες υγείας κτλ. Επικρατεί η εντύπωση ενός «ράβε ξήλωνε» καθώς κάθε υπουργός και κάθε κυβέρνηση ακυρώνει, συχνά, ορισμένα από τα πεπραγμένα των προηγούμενων.

Ατμήλατος συρμός Θησείου- Πειραιά στα τέλη του 19ου αιώνα. Από το 1904 ηλεκτροδοτήθηκε. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.

Η Ελλάδα μπήκε καθυστερημένα στην εποχή της βιομηχανίας. Η ελληνική οικονομία κράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα τα παραδοσιακά επαγγέλματα (αγροτικός τομέας, κτηνοτροφία) δίπλα στον μικρό βιομηχανικό τομέα που αναπτυσσόταν με αργούς ρυθμούς.

Νικόλαος Βώκος, Το άρμεγμα της κατσίκας, Εθνική Πινακοθήκη.

Κωνσταντίνος Βολανάκης, Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου, Εθνική Πινακοθήκη.

Φωτογραφία του Κώστα Μπαλάφα από τη συγκέντρωση του αλατιού στις αλυκές Αλεξάνδρου, Καρυώτες, Λευκάδας. (Φωτογραφικό Αρχείο Μουσείου Μπενάκη)

Οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών της Ελλάδας εργάζονταν σκληρά προκειμένου να επιβιώσουν. Ο φωτογράφος μιλώντας αργότερα για τις γυναίκες της φωτογραφίας που κουβαλούσαν κάδους με πολλά κιλά αλάτι στο κεφάλι, κάτω από τον καλοκαιρινό ήλιο, είπε: «Ήταν σαν τις Καρυάτιδες σε κόντρα φως». (εφ. Καθημερινή, 3 Αυγούστου 2010)

Την ίδια περίοδο, εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι των αγροτικών περιοχών μεταναστεύουν στις πόλεις και κυρίως στην Αθήνα, προς αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής.

**Αγώνωρ Αστεριάδης, Γυναίκες στον τρύγο, 1966,
Εθνική Πινακοθήκη.**

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

_____ Κυρίαρχος οικονομικός τομέας της αγροτικής κοινωνίας είναι το εμπόριο.

_____ Το ελληνικό κράτος ιδρύθηκε σε συνθήκες εξάρτησης και υποτέλειας από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής.

_____ Η πολυνομία προωθεί την καλή λειτουργία της κοινωνίας.

_____ Στην μεταβιομηχανική κοινωνία αναπτύσσεται ο τομέας των υπηρεσιών.

_____ Τεχνοφοβία είναι η ακραία μορφή του άγχους που προκαλεί η νέα τεχνολογία.

1β. Μεταβιομηχανική κοινωνία είναι (βάλτε σε κύκλο την σωστή απάντηση):

α. Η κοινωνία που δεν έχει βιομηχανία.

β. Η κοινωνία που στηρίζεται αποκλειστικά στην πληροφορική.

γ. Η κοινωνία που η πλειονότητα του πληθυσμού ζει σε μεγαλουπόλεις.

δ. Η κοινωνία στην οποία η οικονομική ανάπτυξη στηρίζεται στη γνώση και τη διαχείριση της πληροφορίας.

ε. Όλα αυτά.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' στήλη

Β' στήλη

1. μεταβιομηχανική κοινωνία	___ κοινωνικός αποκλεισμός
2. αγροτική κοινωνία	___ πόλεις
3. βιομηχανική κοινωνία	___ χωριό
4. βιοτεχνία	___ πληροφορική
5. υποεκπαίδευση	___ χειροκίνητες μηχανές

2α. Αναπτύξτε την έννοια και τα χαρακτηριστικά της βιομηχανικής κοινωνίας.

2β. Να εξηγήσετε γιατί η εξέλιξη της τεχνολογίας αλλάζει την αίσθηση του χώρου και του χρόνου.

Β' ΟΜΑΔΑ

1α. Να αναλύσετε τις αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις που έχει επιφέρει ο κυβερνοχώρος αναφέροντας και ένα παράδειγμα.

1β. Να εξηγήσετε με ένα παράδειγμα την άποψη ότι «η διάκριση ανάμεσα σε αυτούς που έχουν πρόσβαση στη γνώση και την πληροφορία και σε αυτούς που δεν την έχουν συνιστά μια νέα μορφή ανισότητας».

2α. Η παρα-οικονομία συνδέεται με τη φοροδιαφυγή, και αν ναι, πώς;

2β. Τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Εξηγήστε, με ένα παράδειγμα από την καθημερινότητά σας, αν ισχύουν.

Επιπλέον:

– Πώς μπορεί να αντιμετωπισθεί η κοινωνική ανισότητα που προκαλείται από την άνιση πρόσβαση στη γνώση και την τεχνολογία;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 6

- 3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση
- 3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής
- 3.3 Η εκπαίδευση
- 3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη
- 3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά
- 3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να σέβονται και να υιοθετούν τις ελληνικές αξίες.
- Να αναγνωρίζουν τον ρόλο της θρησκείας και ιδιαίτερα τα στοιχεία της ελληνορθόδοξης παράδοσης.
- Να εξηγούν τον ρόλο της οικογένειας ως πρωταρχικό κύτταρο της κοινωνίας.
- Να εξηγούν τη σπουδαιότητα των εκπαιδευτικών θεσμών στις σύγχρονες κοινωνίες.
- Να αγωνίζονται για την ελευθερία και την ειρήνη.
- Να σέβονται και να προστατεύουν την φυσική και πολιτισμική μας κληρονομιά.

Βασική ορολογία

- αξίες ελληνικής κοινωνίας
- βιοποικιλότητα
- «Δια βίου Εκπαίδευση»
- δημοκρατία
- διαχρονική αξία
- δωρεάν παιδεία
- ειρήνη
- ειρηνική επίλυση των διαφορών
- εκκλησία και κοινότητα
- παγκόσμιο χωριό
- εκπαίδευση
- ελευθερία
- ελληνορθόδοξη παράδοση
- επιθετικός εθνικισμός
- ιδέα του έθνους
- μονογονεϊκή οικογένεια
- οικογένεια
- ορθόδοξη εκκλησία
- πολιτισμική πολυμορφία
- πολιτισμός
- πολίτης του κόσμου, κοσμοπολίτης
- προστατευόμενες περιοχές
- πυρηνική και εκτεταμένη οικογένεια
- χωλή οικογένεια
- σωβινισμός
- φιλοκοσμία, κοσμοπολιτισμός
- φιλοπατρία, πατριωτισμός

3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν θεσμοί και αξίες. Οι θεσμοί και οι αξίες μεταβάλλονται στο χρόνο. Οι θεσμοί είναι πλέγματα ρόλων και σχέσεων μέσω των οποίων τα μέλη της κοινωνίας ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Οι αξίες είναι ό,τι οι κοινωνίες θεωρούν σημαντικό σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.

Η θρησκεία ως θεσμός, στον ελλαδικό χώρο, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής αλλά και πολιτικής ζωής.

Ιστορικά, με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου ο ελληνικός λόγος διαδόθηκε σε όλο σχεδόν τον τότε γνωστό κόσμο. Η Καινή Διαθήκη γράφτηκε στην ελληνική γλώσσα. Αργότερα, στην Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ο χριστιανισμός θα επικρατήσει της αρχαίας ελληνικής και της ρωμαϊκής θρησκείας. Οι Πατέρες της Εκκλησίας χρησιμοποίησαν στοιχεία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας με τα οποία ανέπτυξαν παραπέρα τον χριστιανικό στοχασμό. Αξιοποίησαν τη διαλεκτική και τη ρητορική για την επιχειρηματολογία τους σε δογματικά ζητήματα. Η συνάντηση με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και σκέψη δημιούργησε μια νέα σύνθεση. Είναι γόνιμη, αλλά ταυτόχρονα επιλεκτική. Η συνάντηση ελληνικής φιλοσοφίας και χριστιανισμού, εκτός από τα επιλεκτικά φιλοσοφικά δάνεια, έχει και συγκρούσεις. Ο Θεοδόσιος ο Α΄ κατέστρεψε εθνικούς ναούς και ο Ιουστινιανός έκλεισε τη Σχολή των Αθηνών. Πολλά αρχαία μνημεία καταστράφηκαν, επίσης, από φανατικούς οπαδούς του χριστιανισμού.

Αργότερα, στα χρόνια της δυναστείας των Μακεδόνων, στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν, πέρα από

ανώτερες εκκλησιαστικές σχολές, ένα αυτοκρατορικό Πανεπιστήμιο και μία πατριαρχική σχολή, όπου διδασκονταν σε άψογο συνδυασμό τόσο οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, τα Μαθηματικά, η Αστρονομία, η Γεωμετρία, η Μουσική, η Φιλοσοφία, η Ρητορική, η Νομική, όσο και τα χριστιανικά κείμενα.

Η ελληνορθόδοξη χριστιανική παράδοση θα αποκτήσει έναν ιδιαίτερο, κυρίαρχο ιδεολογικό ρόλο κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η εκκλησία και η χριστιανική πίστη έγιναν βασικοί συνεκτικοί ιδεολογικοί δεσμοί των Ελλήνων, κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας. Η εκκλησία, κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γίνεται ο οργανωτής της πνευματικής ζωής των χριστιανών και συντηρεί στη συλλογική μνήμη των Ελλήνων την αίσθηση ότι είναι φορείς μιας μεγάλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Έτσι, η ελληνορθόδοξη παράδοση αποτέλεσε ένα από τα θεμέλια της διαμόρφωσης του ελληνικού έθνους πριν από την επανάσταση του 1821. Παραμονές της επανάστασης, εμφανίζεται στροφή προς την αρχαία Ελλάδα (βάπτιση παιδιών αλλά και πλοίων με αρχαία ελληνικά ονόματα). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων παρατήρησε: «Εσείς οι Έλληνες, μπρε, κάτι μεγάλο έχετε στο κεφάλι σας. Δεν βαφτίζετε πια τα παιδιά σας Γιάννη, Πέτρο, Κώστα παρά Λεωνίδα, Θεμιστοκλή, Αριστείδα! Σίγουρα κάτι μαγειρεύεται.» (Κ.Θ. Δημαράς) Η στροφή αυτή θα συνδυασθεί με την ορθόδοξη παράδοση, φορέας της οποίας ήταν η εκκλησία.

Η ορθόδοξη εκκλησία, μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ελληνική πολιτεία. Χαρακτηριστικό είναι ότι στην προμετωπίδα του ελληνικού Συντάγματος αναφέρεται «Στο Όνομα της

Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος», ενώ στο άρθρο 3 (παρ. 1) τονίζεται ότι «Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού».

Η ελληνορθόδοξη παράδοση περιλαμβάνει, κυρίως, τα εξής:

α. Την παιδεία. Η κλασική αντίληψη για την παιδεία εστιάζει στον άνθρωπο ως προσωπικότητα. Η ελληνορθόδοξη παράδοση βλέπει τον άνθρωπο ως «πρόσωπο». Η αντίληψη της γενικής παιδείας του «προσώπου» βρίσκεται στον αντίποδα της συρρίκνωσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε εκμάθηση πληροφοριών και δεξιοτήτων. Αυτή η συρρίκνωση δημιουργεί, όπως έγραψε και ο Μαξ Βέμπερ: «ειδικούς χωρίς μυαλό και ανθρώπους της ηδονής χωρίς ψυχή».

β. Τη φιλοσοφία. Ο Σωκράτης, ο Πλάτωνας, ο Αριστοτέλης, ο Πυθαγόρας, ο Δημόκριτος, ο Ευκλείδης και αμέτρητοι άλλοι Έλληνες φιλόσοφοι έθεσαν τις βάσεις της επιστήμης, της λογικής, της φιλοσοφίας. Χωρίς τα φιλοσοφικά δάνεια από την αρχαία ελληνική σκέψη, το ορθόδοξο δόγμα δεν θα μπορούσε να δημιουργηθεί και να αναπτυχθεί. Η Ορθοδοξία των Πατέρων της Εκκλησίας ήταν δημιουργική σύνθεση του χριστιανισμού με στοιχεία του αρχαίου ελληνικού στοχασμού. Δεν ήταν απλή αντιγραφή χωρίς κατανόηση.

γ. Την εκκλησία και την κοινότητα. Η ελληνορθόδοξη παράδοση και εκκλησία χαρακτηρίζεται από στοιχεία κοινοτικής οργάνωσης των πιστών. Η ενορία είναι μια κοινότητα ανθρώπων. Στις ενορίες αναπτύσσονται και σχέσεις αλληλοβοήθειας ανάμεσα στους πιστούς. Η ορθόδοξη εκκλησία έπαιξε και παίζει σημαντικό ρόλο

στους Έλληνες που μεταναστεύουν στο εξωτερικό, καθώς εκεί αποτελεί συνδετικό κρίκο ανάμεσά τους. Σε πολλές χώρες, η εκκλησία αποτελεί τον άξονα οργάνωσης της κοινότητας των Ελλήνων μεταναστών, κρατάει ζωντανή την επαφή τους με την Ελλάδα, κάνει μαθήματα ελληνικής γλώσσας και βοηθάει στην οργάνωση και διατήρηση σχολείων.

δ. Την τέχνη. Στην χριστιανική βυζαντινή καλλιτεχνική παράδοση ενσωματώθηκε η «εικονιστική» τέχνη (ζωγραφική) της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, η οποία απεικόνιζε την ανθρώπινη μορφή. Η βυζαντινή τέχνη μετασχημάτισε τα καλλιτεχνικά πρότυπα της αρχαιότητας, διοχετεύοντας σε αυτά το πνεύμα του χριστιανισμού.

Γιώργος Σικελιώτης, Μετέωρα, Μονή Βαρλαάμ, Εθνική Πινακοθήκη.

Οι ρόλοι και οι σχέσεις προκύπτουν από την κοινωνική θέση του ατόμου. Κοινωνική θέση είναι η οικονομική, πολιτική και πολιτισμική δύναμη που κατέχει ένα άτομο. Π.χ. ο βουλευτής κατέχει μια θέση, η οποία έχει μεγαλύτερη πολιτική δύναμη από τη θέση του εκπαιδευτικού.

ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΝ ΡΟΛΟΙ. Π.Χ. Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΈΧΕΙ ΈΝΑΝ ΡΟΛΟ, ΑΣΚΕΙ ΔΗΛΑΔΗ ΤΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΜΕ ΈΝΑΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΑΠΟΔΕΚΤΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ (ΔΕΝ ΒΡΙΖΕΙ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ, ΔΕΝ ΧΕΙΡΟΔΙΚΕΙ ΚΤΛ.). Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ, ΓΙΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ, ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΙΜΟ ΠΛΕΓΜΑ ΡΟΛΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΩΝ (ΚΑΝΟΝΕΣ, ΝΟΜΟΙ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ, ΜΑΘΗΤΕΣ) ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ.

«Η ελληνορθόδοξη παράδοση όμως δεν είναι αφηρημένη διδασκαλία και συντήρηση λατρευτικών τύπων και σχημάτων. Είναι η ζωντανή συνείδηση της Εκκλησίας που ταυτίζεται με την ίδια τη ζωή της, κι όποιος συμμετέχει σ' αυτή τη ζωή αισθάνεται και την αξία της.» (Πεσμαζόγλου Ι., πρόεδρος Ακαδημίας Αθηνών)

Κωνσταντίνος Παρθένης, Νεκρή φύση με την Ακρόπολη στο βάθος, Εθνική Πινακοθήκη.

«Συνεχίζουμε το όνομα ενός άνισου τόπου, που υπάρχει πολύ περισσότερο στο χρόνο παρά στο χώρο, και γι' αυτό η μοίρα μας δεν καταλαβαίνει τη μοίρα των λαών του χώρου, αλλά κλώθεται ολοένα τριγύρω στο άλυτο πρόβλημα των δύο διαστάσεων. Είμαστε οι

μνηστήρες του χρόνου και οι καταδικασμένοι του χώρου.» (Ζήσιμος Λορεντζάτος, Μελέτες, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1967, σελ. 17)

Η Ελλάδα από τα αρχαία χρόνια βρίσκεται σε έναν γεωγραφικό χώρο, στο μεταίχμιο Δύσης και Ανατολής, γι' αυτό μετέχει στον πολιτισμό της Δύσης και της Ανατολής. Αποτελεί το σταυροδρόμι λαών και πολιτισμών, ιδεών και επιστημών. Και αυτή η μετοχή είναι ένα προνόμιο.

«Ο ελληνικός πολιτισμός έτεινε προς το σύμπαν για να μπορεί να έχει αξία για όλους. Δεν ενδιαφερόταν για τα μικρά καθημερινά θέματα, αλλά για τον άνθρωπο γενικότερα. Και κάθε ιδέα, κάθε άποψη ήθελε να γίνεται θέμα συζήτησης και να κρίνεται από όλους. Στην αρχαία Αθήνα ερευνούσαν κάθε τι το μεγάλο. Γι' αυτό και η σκέψη τους έχει φτάσει σε εμάς και μας είναι ακόμη χρήσιμη. Εγώ, που έχω ειδικευτεί στον Θουκυδίδη, γνωρίζω καλά πως είπε ότι το έργο του μπορούσε να φανεί χρήσιμο και σε μελλοντικά γεγονότα, τα οποία θα ομοίαζαν στα γεγονότα που αφηγείται. Είναι μια θέση στην οποία επιμένω πολύ, διότι πιστεύω ότι εξηγεί και τη διάρκεια αυτού του πολυσυλλεκτικού πολιτισμού.» (Συνέντευξη, Ζ. ντε Ρομιγί, περ. ΒΗΜΑgazino, τ. 378, 13 Ιαν. 2008)

3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής

Ο θεσμός της οικογένειας υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Είναι η μικρότερη κοινωνική ομάδα. Αποτελεί θεμελιακό θεσμό κάθε κοινωνίας. Η μορφή της οικογένειας και οι σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτή, έχουν άμεση σχέση με την οργάνωση της κοινωνίας. Γι, αυτό η οικογένεια δεν πρέπει να εξετάζεται ξέχωρα από την κοινωνία. Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν υπήρχαν δύο μορφές οικογένειας.

α) Η πυρηνική. Την πυρηνική οικογένεια την αποτελούν ο/η σύζυγος και τα ανήλικα ή και ανύπαντρα παιδιά. Ο τύπος της πυρηνικής οικογένειας κυριαρχεί στις βιομηχανικές κοινωνίες.

β) Η εκτεταμένη. Η εκτεταμένη οικογένεια αποτελείται από περισσότερα μέλη ή από περισσότερες πυρηνικές οικογένειες. Μορφή εκτεταμένης οικογένειας αποτελεί η **πατριαρχική οικογένεια**. Η πατριαρχική οικογένεια, αποτελείται από τον αρχηγό της οικογένειας, τον *pater familias*, τα ανύπαντρα παιδιά και τους παντρεμένους γιους και τα παιδιά τους. Η πατριαρχική οικογένεια κυριαρχεί στις παραδοσιακές κοινωνίες. Σε μικρή έκταση εμφανίζεται στις αγροτικές – κτηνοτροφικές περιοχές σύγχρονων κοινωνιών.

Πάντως στην πράξη παρατηρείται και ένας ενδιαμέσος τύπος, η **μεικτή οικογένεια**. Τέτοιος τύπος οικογένειας υπάρχει όταν π.χ. μαζί με το ζευγάρι συνοικούν και οι γονείς ή/και τα αδέλφια τού ενός από τους δύο συζύγους.

Και στην Ελλάδα κυριαρχεί η πυρηνική οικογένεια.

Σπανίως συναντάται η εκτεταμένη οικογένεια στην ύπαιθρο και ειδικότερα σε κτηνοτροφικές περιοχές. Ακόμα, τόσο στην ύπαιθρο όσο και στις πόλεις συναντάται ο μεικτός τύπος οικογένειας.

Στη σύγχρονη κοινωνία υπάρχουν και άλλες μορφές οικογένειας, όπως:

α) Η μονογονεϊκή οικογένεια. Περιλαμβάνει τον έναν γονέα και τα παιδιά. Προκύπτει είτε μετά από το διαζύγιο είτε από επιλογή ενός εκ των δύο γονέων.

β) Η χωλή οικογένεια. Υπάρχει όταν ο ένας σύζυγος απουσιάζει για μεγάλα χρονικά διαστήματα (π.χ. ναυτικοί, έμποροι), χωρίς αυτό να σημαίνει διάρρηξη των δεσμών της οικογένειας.

Το πέρασμα από την παραδοσιακή στην σύγχρονη κοινωνία σήμαινε σημαντικές αλλαγές στον θεσμό της οικογένειας. Οι μεγάλες αλλαγές άρχισαν με την **βιομηχανική επανάσταση** και τη δημιουργία των πόλεων και των μεγαλουπόλεων. Στην σύγχρονη εποχή, πολλές λειτουργίες που επιτελούσε η οικογένεια αυτονομούνται και επιτελούνται από εξειδικευμένους θεσμούς (σχολείο, επιχείρηση, γηροκομείο κτλ.).

Όσο και αν έχουν περιοριστεί οι λειτουργίες της οικογένειας, αυτή συνεχίζει να **αποτελεί σημαντικό θεσμό** και να **επιτελεί πολλές λειτουργίες**, όπως:

α) Φροντίζει για την αναπαραγωγή και διαίωνιση του ανθρώπινου είδους. Η αναπαραγωγή γίνεται στο πλαίσιο της οικογένειας και δεν υπάρχει άλλος θεσμός που να επιτελεί αυτή τη λειτουργία.

β) Μεριμνά για την ανατροφή και την κοινωνικοποίηση των παιδιών. Εντάσσει και ενσωματώνει τα νέα μέλη στην κοινωνία. Μαθαίνει στους νέους ανθρώπους τους κανόνες, τις αρχές, τις αξίες της κοινωνίας.

γ) Προσφέρει ψυχολογική και συναισθηματική στήριξη. Ικανοποιεί την ανάγκη για αγάπη και δίνει «ταυτότητα» και αίσθηση του ανήκειν. Στην οικογένεια αναπτύσσονται σχέσεις αγάπης, αφοσίωσης, αλληλοβοήθειας κτλ.

δ) Ενδιαφέρεται για την επαγγελματική αλλά και οικογενειακή αποκατάσταση των μελών της.

ε) Φροντίζει για την υγεία και την παιδεία των παιδιών, αλλά και για την περίθαλψη των υπερηλίκων κτλ.

Στην οικογένεια αναπτύσσονται ποικίλες σχέσεις. Η διάρκεια και η ένταση των σχέσεων εξαρτάται κυρίως από την εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της. Γενικά, αποτελεί το «λιμάνι» για όλους.

Η οικογένεια αρχίζει να υπάρχει από τη στιγμή που ενώνονται δύο πρόσωπα διαφορετικού φύλου. Ο γάμος αποτελεί τον κύριο τρόπο δημιουργίας οικογένειας. Αποτελεί μια «διαβατήρια τελετουργία» που σηματοδοτεί το πέρασμα από μια κατάσταση σε μια άλλη. Τυπικά, η «λύση» του γάμου γίνεται με δύο τρόπους:

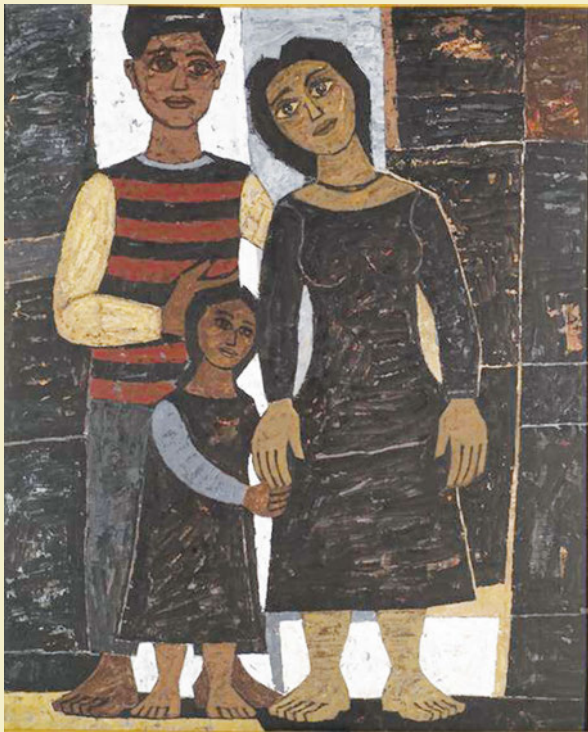
α) Με τον θάνατο ενός εκ των συζύγων (αναγκαστική λύση).

β) Με το διαζύγιο. Το διαζύγιο αλλάζει μορφή στην πυρηνική οικογένεια και την μετατρέπει σε μονογονεϊκή. Το διαζύγιο αλλάζει τη μορφή της οικογένειας, αλλά δεν σημαίνει ότι ο θεσμός της οικογένειας παύει να υπάρχει.

«Είναι πλάνη να νομίζουμε, πως ο γάμος τώρα μόλις έγινε προβληματικός θεσμός. Πάντα -από τ' αρχαία ως τα χρόνια των γονέων μας- έτσι ήταν. Κι ούτε μπορούσε, λογικά, να' ναι διαφορετικά. Αν είν' αλήθεια -κι ασφαλώς είναι- πως κάθε άνθρωπος είναι μια αντιφατική προσωπικότητα, μ' αρετές και κακίες, μ' απρόβλεπτες μεταπτώσεις, που δύσκολα καθένας μας τα βγάζει πέρα με τον ίδιο τον εαυτό του, πόσο πιο πολύ δύσκολο είναι να συμβιώνουν συνεχώς -μέρα νύχτα- κάτω από την ίδια στέγη δύο τέτοιες αντιφατικές κι απρόβλεπτες προσωπικότητες. Η εκδοχή, πως όλα εξαρτώνται από την καλή θέληση, την αγωγή και την παιδεία, παραβλέπει πως ο άνθρωπος -σε αξιοπρόσεκτη έκταση- είναι έρμαιος κάποιων περιοδικών ή και αστάθμητων ορμονικών διαταραχών.

Σε αυτήν την παραδοχή πρέπει να προστεθεί η έμφυτη ροπή κάθε ανθρώπου να ξανοίγεται όλο και πιο πολύ σε νέους -άγνωστους- ορίζοντες και να βιώνει όλο και πιο συναρπαστικές εμπειρίες. Καθώς οι βιολόγοι και οι γιατροί τονίζουν πως ο άνθρωπος είναι παμφάγος ζωντανός οργανισμός, έτσι όμοια κυριαρχείται από ένα πλήθος -όχι αναγκαίως αλληλοεναρμονισμένων- επιθυμιών, με αποτέλεσμα δύσκολα να μπορεί να διαψευστεί πως -στον ερωτικό τομέα- ο άνθρωπος είναι πολυγαμική ύπαρξη.»

(Κώστας Ε. Μπέης)

Γ. Σικελιώτης, Οικογένεια, π. 1961-70, Εθνική Πινακοθήκη.

Γιαν Βαν Άικ, Ο Γάμος των Αρνοφίλνι, Εθνική Πινακοθήκη Λονδίνου.

«Βρισκόμαστε σε ένα σταυροδρόμι. Θα φέρει το μέλλον την παραπέρα παρακμή των μακροχρόνιων γάμων και/ή δεσμών; Θα ζούμε ολοένα και πιο πολύ σε ένα συναισθηματικό και σεξουαλικό περιβάλλον που θα το σημαδεύουν οι πικρίες και η βία;» (A. Giddens, Κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002)

Η ορθόδοξη εκκλησία, επειδή ακριβώς υπάρχει η πιθανότητα αποτυχίας της σχέσης (αφού η σχέση είναι ένα διαρκές άθλημα που μπορεί να οδηγήσει στην επιτυχία ή στην αποτυχία), γι' αυτό ακριβώς είναι ανεκτική και δέχεται να τελέσει κάποιος έως και τρεις γάμους.

Ο γάμος εμφανίζεται ως ένωση άντρα και γυναίκας, με διαφορετικές μορφές, σε όλες τις κοινωνίες και σε όλες τις εποχές. Το τελετουργικό του γάμου αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία και από εποχή σε εποχή. Αυτό που δεν αλλάζει είναι ότι ο γάμος «παράγει» κοινωνικές σχέσεις, καθώς το κάθε άτομο δημιουργεί εξ αγχιστείας συγγενείς. Γι' αυτό και οι συγγενείς διακρίνονται στους εξ αίματος και εξ αγχιστείας.

3.3 Η εκπαίδευση

Οι όροι «παιδεία» και «εκπαίδευση» χρησιμοποιούνται, συνήθως, με το ίδιο περιεχόμενο. Γενικά, μπορεί να λεχθεί ότι η παιδεία αναφέρεται στο σύνολο των γνώσεων, στην καλλιέργεια που έχει ένα άτομο, ενώ η εκπαίδευση αναφέρεται στη διαδικασία απόκτησης της παιδείας.

Η εκπαίδευση αποτελεί **διαχρονική αξία** της ελληνικής κοινωνίας, καθώς αποτέλεσε το βασικό όχημα κοινωνικής ανόδου των λαϊκών στρωμάτων. Ήταν το «διαβατήριο» των παιδιών από τις κατώτερες κοινωνικές και οικονομικές τάξεις για ένα καλύτερο μέλλον. Η ελληνική κοινωνία πασχίζει για παιδεία, ανεξάρτητα από τον βαθμό στον οποίο το κατορθώνει. Ο «έχων παιδεία», ο σπουδασμένος, θεωρείται σπουδαίος, μορφωμένος και βρίσκεται ψηλά στην κοινωνική ιεραρχία. Αντίθετα, ο «μη έχων παιδεία» θεωρείται αμόρφωτος και βρίσκεται χαμηλά.

Ο αγώνας για παιδεία είναι ένας αγώνας για αναγνώριση και καταξίωση. Η επιθυμία για εκπαίδευση αλλά κυρίως για λήψη πτυχίων, έχει γίνει χαρακτηριστικό της ελληνικής κοινωνίας.

Η εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους **θεμελιώδεις θεσμούς** της ελληνικής κοινωνίας που αποσκοπεί στην κοινωνικοποίηση και στη μόρφωση των νέων.

Η εκπαίδευση αφενός είναι **αναφαίρετο δικαίωμα** για όλους τους ανθρώπους και αφετέρου είναι **απαραίτητος παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης και προόδου**.

Το ελληνικό Σύνταγμα (Άρθρο 16) καθιερώνει την **εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και τη δωρεάν**

παιδεία σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης. Ορίζει ότι η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους και έχει σκοπό: την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

Βασικοί σκοποί της Πρωτοβάθμιας και της Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι:

α) Η μετάδοση γνώσεων / ικανοτήτων / δεξιοτήτων χρήσιμων για διάφορα θέματα, για κάποιο επάγγελμα, αλλά και γνώσεων αναγκαίων για να προχωρήσουν οι μαθητές στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης.

β) Η μετάδοση βασικών αξιών και παραδόσεων της ελληνικής κοινωνίας, δηλαδή του πολιτισμού των Ελλήνων.

γ) Η κοινωνικοποίηση των νέων ως ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών, δηλαδή η καλλιέργεια της προσωπικότητάς τους.

Ειδικότερα, η εκπαίδευση έχει ως σκοπό:

- Να εμπνεύσει αξίες, αρχές και ιδανικά.
- Να διδάξει πρότυπα συμπεριφοράς.
- Να αναπτύξει αισθήματα ατομικής και κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Σύμφωνα με την Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής για την Εκπαίδευση στον 21ο αιώνα της Unesco, οι πυλώνες της εκπαίδευσης για το άτομο είναι:

- α. Να μάθει πώς να μαθαίνει.**
- β. Να μάθει πώς να πράττει.**
- γ. Να μάθει πώς να συνυπάρχει / συμβιώνει.**
- δ. Να μάθει πώς να υπάρχει.**

Η εκπαίδευση χρειάζεται να ακολουθεί, έστω και ασθμαίνοντας, τις εξελίξεις στην οικονομία και την κοινωνία. Αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο αφού οι εξελίξεις τρέχουν με μεγάλη ταχύτητα. Το εκπαιδευτικό σύστημα, λοιπόν, χρειάζεται να προσαρμόζεται στις αλλαγές της οικονομίας και της κοινωνίας. Οι αλλαγές αφορούν όλους τους τομείς και επηρεάζουν τη ζωή μας. Ενδεικτικές αλλαγές στην εκπαίδευση, στην εργασία και στη ζωή είναι:

- Η αύξηση του χρόνου εκπαίδευσης.
- Η δημιουργία νέων επιστημονικών ειδικοτήτων.
- Η κατάργηση υπαρχόντων και η εμφάνιση νέων επαγγελμάτων.
- Η μείωση του χρόνου εργασίας.
- Η αλλαγή των όρων και τρόπων ζωής.
- Η αύξηση του χρόνου ζωής.

Στις μέρες μας όμως η εκπαίδευση δεν συντελείται μόνο σε ορισμένο χρόνο, αλλά σε ολόκληρη τη ζωή. Ακριβώς, επειδή οι αλλαγές είναι διαρκείς, διαρκής θα πρέπει να είναι και η εκπαίδευση. Γι, αυτό, σε όλες σχεδόν τις ανεπτυγμένες χώρες, έχει καθιερωθεί η «**Δια βίου Εκπαίδευση**».

Επειδή η σημασία της εκπαίδευσης είναι τεράστια στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι ανάγκη η πολιτεία να πάρει κάθε μέτρο που θα αμβλύνει τις κοινωνικές ανισότητες και θα δώσει ίσες ευκαιρίες μόρφωσης σε όλους. Οι μαθητές μπορεί να θεωρούνται τυπικά ίσοι στο σχολείο, προέρχονται όμως από διαφορετικά οικογενειακά περιβάλλοντα. Από οικογένειες πλούσιες και φτωχές. Από οικογένειες που μπορούν να βοηθήσουν το παιδί

να πάει καλύτερα στο σχολείο και από οικογένειες που δεν μπορούν. Το σχολείο καλείται να διαχειριστεί και να αντιμετωπίσει αυτές τις ανισότητες. «Δεν υπάρχει πιο άδικο σχολείο από αυτό που αντιμετωπίζει διαφορετικούς ανθρώπους με τον ίδιο τρόπο» έλεγε ο Γάλλος κοινωνιολόγος Πιερ Μπουρντιέ. Γι, αυτό και η καταπολέμηση των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση πρέπει να είναι προμετωπίδα κάθε σύγχρονης πολιτείας.

Γιαν Στην, Το σχολείο του χωριού, Εθνική Πινακοθήκη Τέχνης του Δουβλίνου.

«Στην εποχή μας μάλλον δίνουμε περισσότερο βάρος στη χρησιμότητα της εκπαίδευσης και λιγότερο στις αξίες και στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του νέου ανθρώπου. Η εκπαίδευση θα πρέπει να προσφέρει ιδανικά και αξίες, να μαθαίνει λόγους για να είμαστε ευτυχισμένοι.» (Ζ. ντε Ρομιγί, Πόσο επίκαιρη

είναι η Αθηναϊκή δημοκρατία σήμερα;, εκδ. Ερμής,
Αθήνα 2009)

«Η εκπαίδευση θα έπρεπε να μας βοηθήσει να ανακαλύψουμε αιώνιες αξίες, ώστε να μην προσκολλώμαστε απλώς σε συνταγές ή να επαναλαμβάνουμε συνθήματα.» (Κρισναμούρτι, Εκπαίδευση και η σημασία της ζωής, εκδ. Καστανιώτη).

«Οι πολλές γνώσεις δεν καλλιεργούν την εξυπνάδα, αν και οι εραστές της σοφίας πρέπει να ξέρουν πολλά πράγματα.»

Ηράκλειτος

Έντουαρτ Χ. Λάμσον, Σχολείο του χωριού, Yale University Art Gallery.

«Η δημοκρατία και η δημοκρατική εκπαίδευση κείται ανάμεσα στο στρατόπεδο και στη ζούγκλα, στον αυταρχισμό και στην ανομία, απειλείται εξίσου και από τα δύο αυτά άκρα και αμύνεται απομονώνοντας τις ακραίες συμπεριφορές. Η δημοκρατική άμυνα χαράζει τα όρια ανάμεσα στην ελευθερία και στον νόμο αγρυπνώντας ώστε

ούτε ο νόμος να πνίγει την ελευθερία ούτε η ελευθερία να ακυρώνει τον νόμο.» (Κώστας Μπαλάσκας, περ. Νέα Παιδεία, τ.145, Αθήνα 2013)

Δήμος Σκουλάκης, Ο δάσκαλος, Προσωπογραφία του Γ. Μόραλη, Εθνική Πινακοθήκη.

3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη

α. Η ελευθερία

Η ελευθερία είναι ύψιστο αγαθό. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι να ζει κανείς όπως θέλει, αλλά αυτό δεν σημαίνει πως ο καθένας κάνει ό,τι θέλει. Η ελευθερία αποτελεί το μέτρον, τη μεσότητα, αφού βρίσκεται μεταξύ δύο άκρων, της ανελευθερίας και της ασυδοσίας. Τόσο η ανελευθερία όσο και η ασυδοσία δημιουργούν προβλήματα στο άτομο και στην κοινωνία.

Επιπλέον, χαρακτηριστικό της ελευθερίας είναι το δικαίωμα του πολίτη να εκφράζει τις σκέψεις του, να λέει τις απόψεις του για τις υποθέσεις της πολιτείας και όχι μόνο. Είναι συνυφασμένη με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και για αυτήν αξίζει να θυσιάσει κάποιος και τη ζωή του.

Η ελευθερία δεν είναι μόνο απόλαυση δικαιωμάτων αλλά και τήρηση υποχρεώσεων. Έχει τις απαιτήσεις και τους περιορισμούς της. Είναι γνωστό το αξίωμα: «η ελευθερία του ενός σταματάει εκεί που αρχίζει η ελευθερία του άλλου». Επομένως, η ελευθερία συνεπάγεται ευθύνη. Είμαι ελεύθερος επειδή είμαι υπεύθυνος. Ελευθερία λοιπόν σημαίνει περιορισμό, ορθότερα αυτοπεριορισμό. Η ελευθερία είναι συνυφασμένη με την πειθαρχία, την ευταξία, τη νομιμότητα, τον σεβασμό του άλλου. Δεν νοείται ελευθερία με απειθαρχία, αταξία, αναρχία, ασέβεια. Η δίχως όρια και φραγμούς ελευθερία οδηγεί στην τυραννία.

β. Η δημοκρατία

Δημοκρατία είναι το πολίτευμα στο οποίο την εξουσία την έχει ο δήμος, που σημαίνει ο λαός. Δημοκρατία σημαίνει λαϊκή κυριαρχία, δηλαδή ότι όλες οι εξουσίες πηγάζουν από τον λαό. Όπως λέμε, στη δημοκρατία το ανώτατο όργανο της πολιτείας είναι ο λαός.

Η δημοκρατία έχει ορισμένα **χαρακτηριστικά**, όπως:

α) Η ελευθερία και η ισότητα. Η δημοκρατία στηρίζεται σε δύο θεμελιακές και αδιαπραγμάτευτες αξίες: **την ελευθερία και την ισότητα.** Είναι θεμελιακές γιατί χωρίς αυτές δεν υπάρχει δημοκρατία και αδιαπραγμάτευτες, γιατί δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και ψηφοφορίας, δηλαδή να γίνει συζήτηση στη Βουλή και να αποφασιστεί με ψηφοφορία αν θα υπάρχει ελευθερία και ισότητα. Στη δημοκρατία λοιπόν όλοι οι πολίτες είναι **ελεύθεροι και ίσοι.**

β) Οι εκλογές. Όλοι οι πολίτες, χωρίς εξαίρεση, έχουν το δικαίωμα του εκλέγειν. Επιπλέον, επειδή στον πολιτικό τομέα δεν υπάρχουν αρμόδιοι και ειδικοί, η γνώμη όλων έχει την ίδια αξία. Επομένως, όλοι οι πολίτες είναι ίσοι, έχουν μία ψήφο.

Η δημοκρατία δεν είναι νομικό κατασκεύασμα, είναι πρωτίστως **τρόπος ζωής.** Αλλά κάθε τρόπος ζωής έχει κάποιες αδυναμίες, και ελαττώματα. Στη δημοκρατία αναπτύσσονται ορισμένα αρνητικά φαινόμενα, όπως η κατάχρηση της ελευθερίας, η δημαγωγία και ο φανατισμός, η ανευθυνότητα και ο λαϊκισμός, η πρόταξη του κομματικού συμφέροντος έναντι του συμφέροντος της πολιτείας κτλ. Επομένως, η δημοκρατία δεν είναι δεδομένη. Είναι **άθλημα και κατόρθωμα.** Χρειάζεται προσπάθεια.

γ. Ειρήνη

Όταν υπάρχει ειρήνη, οι άνθρωποι ζουν αρμονικά και επιλύουν τις διαφορές τους ειρηνικά, με διάλογο και συμφωνίες. Αντίθετα, σε περίπτωση πολέμου, οι διαφορές επιλύονται με βίαια μέσα. «Πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με βίαια μέσα.» (Κλαούζεβιτς)

Επειδή ακριβώς ο πόλεμος έχει καταστροφικές συνέπειες, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή όλα τα κράτη του κόσμου, έχουν συμφωνήσει στην «**ειρηνική επίλυση των διαφορών**», η οποία αποτελεί βασική αρχή του **Διεθνούς Δικαίου**.

Η Ελλάδα έχει δοκιμαστεί από πολέμους. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της καταστροφής που φέρνει ο πόλεμος, η Ελλάδα μετά τη λήξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και την τριπλή Κατοχή που υπέστη (Γερμανία, Ιταλία, Βουλγαρία) είχε τα εξής οικονομικά και κοινωνικά μεγέθη:

- Μισό εκατομμύριο Έλληνες έχασαν τη ζωή τους από την πείνα και τις κακουχίες.
- Μείωση της αγροτικής παραγωγής κατά 40%.
- Μείωση της κτηνοτροφίας κατά 50%.
- Καταστροφή των δασών κατά 20%.
- Καταστροφή του οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου της χώρας κατά 70%.
- Καταστροφή περίπου 150.000 κατοικιών.
- Συνολική απώλεια οικοδομών (δημόσια κτήρια-οικίες κτλ.) περίπου 409.000.
- Καταστροφή 5.000 σχολικών κτηρίων.

- Απώλεια κατά 73% της επιβατικής και εμπορικής ναυτιλίας.

(Πηγή: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΣΤ΄ και Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ήλιος, τ. Ζ΄)

Τα στοιχεία δείχνουν το μέγεθος της καταστροφής που φέρνει ο πόλεμος και πόσο εμποδίζει τις κοινωνίες να προοδεύσουν.

Το σύμβολο της ειρήνης

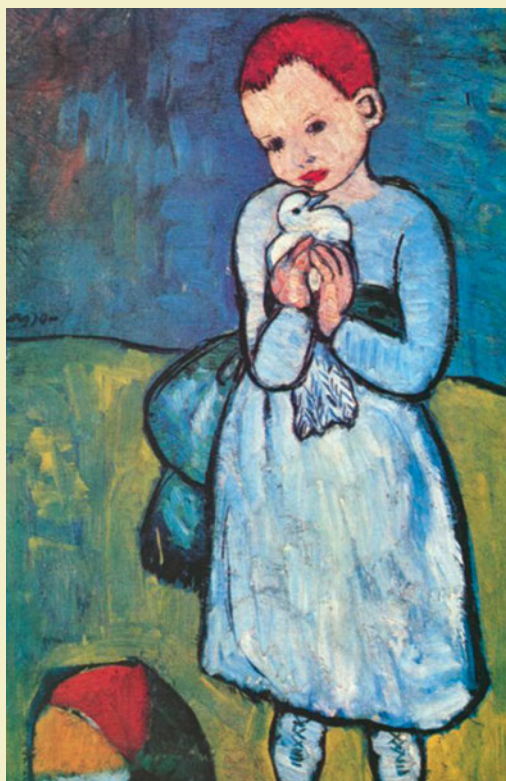
«Η ελευθερία είναι συστατικό στοιχείο της ανθρωπίνης ύπαρξης, πηγή δημιουργικότητας και ηθικότητας. Λυτρώνει από το ένστικτο, δημιουργεί την ιστορία και τον πολιτισμό, διαγνώσκει την ουσία του κόσμου και αναπλάθει στοιχεία του κόσμου, γεννά την ιδέα του καθήκοντος και τις σύστοιχες αξίες της ευθύνης και της τιμής.» (Δεσποτόπουλος Κ., Μηνύματα πολιτικής, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 2005)

Σύμφωνα με την ιστορία, «τίποτα δεν είναι πιο σπουδαίο για τους Έλληνες, από την ελευθερία» (Ψήφισμα της Πριήνης, αρχαίας ελληνικής πόλης στην Ιωνία). Επίσης, ο Ρήγας Φεραίος στον Θούριο τονίζει

«Καλύτερα μιας ώρας, ελεύθερη ζωή, παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή».

«Η δημοκρατία ως καθεστώς είναι επομένως το καθεστώς εκείνο που προσπαθεί να πραγματώσει, στο μέτρο του εφικτού, την ατομική και συλλογική αυτονομία, και ταυτόχρονα το κοινό καλό κατά την αντίληψη της συγκεκριμένης κοινότητας.» (Κ. Καστοριάδης, Η άνοδος της ασημαντότητας, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα.)

Στη δημοκρατία δεν υπάρχουν οριστικές απαντήσεις. Το ερώτημα περί του ορθού παραμένει αενάως ανοιχτό, και αυτό αποτελεί την καλύτερη εγγύηση της ελευθερίας. (Δ. Θ. Τσάτσος, Πολιτεία, εκδ. Γαβριηλίδης, Αθήνα 2010).

Πάμπλο Πικάσο, Το παιδί και το περιστέρι. Ιδιωτική συλλογή.

«Γιατί έχουμε έρθει στη συνέλευση του δήμου για να συζητήσουμε και να αποφασίσουμε για πόλεμο και ειρήνη, για ζητήματα δηλαδή που έχουν πολύ μεγάλη σημασία στη ζωή των ανθρώπων και για τα οποία όσοι σκέφτονται σωστά κατά αναγκαία συνέπεια ευτυχούν περισσότερο (εξασφαλίζουν ζωή πιο ευτυχισμένη) από τους άλλους (που δεν σκέφτονται σωστά). Τόσο μεγάλη λοιπόν είναι η σπουδαιότητα εκείνων των θεμάτων, για τα οποία έχουμε συγκεντρωθεί.» (Ισοκράτης, Περί ειρήνης, μετ. Δ. Αντωνίου)

3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά

Α. Φυσική κληρονομιά

Η Ελλάδα διαθέτει ένα από τα πιο όμορφα τοπία στον κόσμο. Γι, αυτόν τον λόγο και έχει τόσο πολύ τουρισμό. Η θάλασσα και τα νησιά με τις ατελείωτες παραλίες αποτελούν μια ακόμα πηγή πλούτου και φυσικού κάλλους.

Η χώρα μας διαθέτει **φυσικές και προστατευόμενες περιοχές**, όπως μνημεία της φύσης, εθνικά πάρκα (εθνικοί δρυμοί), προστατευόμενα τοπία κτλ.

Επίσης, διαθέτει **πλούσια βιοποικιλότητα** (πανίδα και χλωρίδα). Η πανίδα και η χλωρίδα αποτελούν σημαντικό πλούτο για την χώρα. Δυστυχώς, υπάρχουν ορισμένες δραστηριότητες των ανθρώπων, όπως η εκδάσωση, το κυνήγι, η χρήση γεωργικών φαρμάκων, η ρύπανση κτλ., που επηρεάζουν την πανίδα και τη χλωρίδα. Μάλιστα, υπολογίζεται ότι τις επόμενες δεκαετίες πρόκειται να επέλθει μείωση κατά 50% της βιοποικιλότητας. Αυτό σημαίνει μεγάλη οικολογική και οικονομική απώλεια για τη χώρα.

Η διατήρηση της βιοποικιλότητας είναι απαραίτητη. Η **σημασία** της είναι μεγάλη διότι:

- Αποτελεί παράγοντα ισορροπίας ανθρώπου-φύσης.
- Η εξαφάνιση και ενός μόνο είδους διαταράσσει την αλυσίδα ζωής.
- Υπάρχουν νέες χρήσεις των φυσικών πόρων με τη χρήση της γενετικής.

B. Πολιτισμική κληρονομιά

Πολιτισμός είναι το σύνολο των επιτευγμάτων του ανθρώπου. Πολιτισμός σημαίνει, εκτός των άλλων, και **τρόπος ζωής**.

Αν τη φυσική κληρονομιά την προσφέρει η φύση, την πολιτισμική κληρονομιά την δημιουργεί ο άνθρωπος. Και συγκεκριμένα οι Έλληνες δημιούργησαν μνημεία περιωπής, άξια θαυμασμού. Η Ελλάδα, στην πορεία του χρόνου, δημιούργησε έναν μεγάλο πολιτισμό, και επιπλέον, μια **θαυμαστή πολιτισμική πολυμορφία**. Με την μακραίωνη ιστορία της, έχει δημιουργήσει και κατέχει μια μεγάλη ποικιλία σε έργα τέχνης, αρχιτεκτονικά μνημεία και οικιστικά σύνολα. Η κλασική Ελλάδα, η ελληνιστική περίοδος, ο βυζαντινός πολιτισμός, η νεότερη Ελλάδα, έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους στις επόμενες γενιές.

Η πολιτισμική κληρονομιά της Ελλάδας είναι, σύμφωνα με πολλούς, το μεγαλύτερο κεφάλαιό της.

Η διατήρηση και η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος είναι απαραίτητη για την οικοδόμηση του παρόντος αλλά και του μέλλοντος. Διατήρηση του παρελθόντος δεν σημαίνει «προγονοπληξία» και προσκόλληση σε αυτό. Σημαίνει μελέτη και δημιουργικό δάνειο από αυτό.

Το μέλλον οικοδομείται και μέσα από την δημιουργική αξιοποίηση γόνιμων στοιχείων του παρελθόντος. Ο Δημήτρης Γληνός διέκρινε τον άγονο από τον δημιουργικό ιστορισμό. **Άγονος ιστορισμός** είναι η άκριτη προσκόλληση στο παρελθόν. **Δημιουργικός ιστορισμός** είναι η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος. Παράδειγμα δημιουργικού ιστορισμού είναι η γνώση της

αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας και γραμματείας. Παράδειγμα άγονου ιστορισμού είναι η προσκόλληση στους γραμματικούς και συντακτικούς τύπους, χωρίς ουσιαστική γνώση του νοήματος των κειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας.

Η εποχή που ζούμε είναι εποχή γρήγορων αλλαγών. Η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος βοηθά τον άνθρωπο να έχει αίσθηση της ιστορικής συνέχειας, αλλά και των δυνάμεων που διαμόρφωσαν και διαμορφώνουν τον σύγχρονο κόσμο.

Οι «καλές» παραδόσεις κάθε κοινωνίας πρέπει να χρησιμοποιούνται ως εφαλτήριο και βατήρας για τη σύνθεση και τη δημιουργία του νέου. Σε κάθε άλλη περίπτωση θα κάνουμε ένα ιστορικό σημειωτόν! Η άκριτη και άγονη προσκόλληση στο παρελθόν δεν βοηθάει τις κοινωνίες να προοδεύσουν.

Η ανθρώπινη ιστορία είναι ιστορία συντήρησης και προόδου, διατήρησης και αλλαγής. Οι δημιουργίες μένουν κληρονομιά στις επόμενες γενιές. Κάθε γενιά αντιμετωπίζει το πρόβλημα να ακολουθήσει ή όχι αυτή την κληρονομιά, ενώ ταυτόχρονα οφείλει να γνωρίζει ότι η πορεία προς το μέλλον, εξαρτάται από τον σεβασμό των έργων του παρελθόντος.

Η διατήρηση του παρελθόντος, διευκολύνει την πορεία προς το μέλλον. Αν θέλουμε να φτιάξουμε το μέλλον, έχουμε ανάγκη το παρελθόν. Η έλλειψη κοινών αναφορών, η έλλειψη ατομικής και συλλογικής μνήμης κάνει προβληματικό το παρόν και αβέβαιο το μέλλον. Ένας λαός που δεν μπορεί να συντηρήσει και να ανακαλέσει ένα κοινό παρελθόν, δύσκολα προσανατολίζεται σε ένα κοινό μέλλον.

Κωνσταντίνος Μαλέας, Τοπίο Πεντέλης, Εθνική Πινακοθήκη.

«Οι κάτοικοι του ελληνικού χώρου είτε το έχουν συνειδητοποιήσει είτε όχι, έχουν το προνόμιο να κάθονται, να ζουν και να δρουν επάνω σ' ένα έδαφος, όπου διαδραματίσθηκαν σπουδαία γεονότα και συμβάντα, σε όλες τις φάσεις τής μέχρι σήμερα γνωστής πολιτιστικής πορείας του ανθρώπου.» (Γ. Π. Λάββας, Πολιτιστική κληρονομιά, Αθήνα 1993)

«Ο κάθε πολιτισμός έχει τριπλή έκφραση: α) είναι υλικός πολιτισμός β) είναι τρόπος ζωής γ) είναι ιδεολογία. Είναι όλα τα επιτεύγματα, οι αξίες και οι παραδόσεις.» (Νίκος Ψυρούκης, Ιστορικός χώρος και Ελλάδα, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1990)

«Αποκηρύσσοντας το παρελθόν ως απαρχαιωμένο ή τυραννικό, μια κοινωνία λιγοστεύει τη διάρκεια της επιρροής του στις επόμενες γενιές... Ο διπλός μαρασμός του παρελθόντος και του μέλλοντος αφήνει το παρόν φορτωμένο με τεράστια βάρη.» (Βασίλης Καραποστόλης, Ήπιος λόγος, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1989)

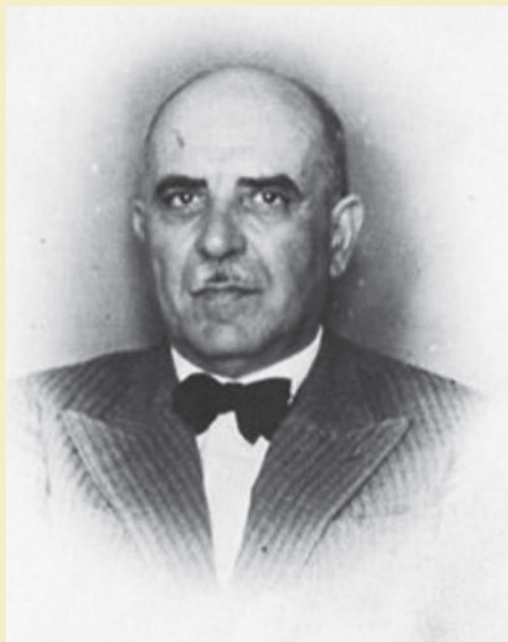
«Ένα μέρος του παρελθόντος πεθαίνει κάθε στιγμή και η θνησιμότητά του μας μολύνει αν προσκολληθούμε σε αυτό με υπερβολική αγάπη. Ένα μέρος του παρελθόντος μένει πάντα ζωντανό και κινδυνεύουμε καταφρονώντας τη ζωντάνια του.» (Γ. Σεφέρης)

Ιάκωβος Ρίζος, Στην τσάρατσα, Εθνική Πινακοθήκη.

Η διατήρηση της παράδοσης, ίσως σημαίνει προσκόλληση στο παρελθόν και αδυναμία παρακολούθησης της πορείας προς το μέλλον. Αλλά στην προκειμένη περίπτωση δε γίνεται λόγος για προσκόλληση στην παράδοση, ούτε για σύγκρουση με τις άλλες παραδόσεις. Άλλωστε, η πορεία προς το μέλλον, επιβάλλει και την πορεία προς το παρελθόν, για να διατηρείται η ισορροπία στο παρόν, όπως επιβάλλει και την αναγκαιότητα και την ωφελιμότητα της συνύπαρξης των διαφορετικών παραδόσεων.

**«Το παρελθόν είναι τεράστια δύναμη, όταν το κυρι-
αρχείς και βάρος ασήκωτο όταν σε υποδουλώνει.»
(Κ. Τσάτσος)**

Δημήτρης Γληνός (1882-1943) Έλληνας παιδαγωγός

**(Για τη ζωή και το έργο του Δημήτρη Γληνού
βλ. την ιστοσελίδα του Ιδρύματος Γληνού
<https://www.glinos.gr/v1/glhnos/gfhistory/>)**

3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός

Η φιλοπατρία, η αγάπη για την πατρίδα, υπάρχει από την εποχή του Ομήρου. Ο Όμηρος αναφέρει στην Οδύσσεια τον νόστο του Οδυσσέα, ο οποίος πασχίζει να επιστρέψει στην πατρίδα του κι ας πεθάνει. Επίσης, στην αρχαία Ελλάδα, η αγωγή των νέων είχε στόχο τη δημιουργία ελεύθερων και υπεύθυνων πολιτών αλλά και την αγάπη προς την πατρίδα.

Το έθνος είναι γέννημα της Γαλλικής Επανάστασης (1789). Έτσι, η δημιουργία της εθνικής συνείδησης, η αίσθηση ενότητας και ιδιαιτερότητας ενός λαού έναντι άλλων, είναι κάτι σχετικά καινούργιο. Το έθνος στρεφόταν τόσο κατά της υπερ-εξουσίας του μονάρχη, που κυριαρχούσε σε διάφορα έθνη, όσο και κατά των τοπικών εξουσιών, παραδόσεων και ιδιαιτεροτήτων.

Η ιδέα του έθνους θα αποτελέσει την **κινητήρια δύναμη** των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων του 19ου και 20ού αιώνα. Αυτή η ιδέα διέσπασε τις πολυεθνικές αυτοκρατορίες και δημιούργησε τα έθνη-κράτη. Είναι μια ιδέα που πηγάζει από έναν λαό, εκφράζει τη συνείδηση της ενότητας και ιδιαιτερότητάς του, τη θέλησή του για κοινή πορεία και ανεξάρτητη κρατική οργάνωση.

Στις αρχές του 21ου αιώνα, η **ιδέα του έθνους** έχει επεκταθεί σε όλο τον κόσμο. Είναι ένα ισχυρό ιδανικό για πολλούς. Με αυτό το ιδανικό συναρτάται και ο όρος πατρίδα. Πατρίδα και έθνος δεν ταυτίζονται. Αρχικά πατρίδα σήμαινε τον τόπο όπου γεννήθηκαν, έζησαν και τάφηκαν οι πρόγονοι, τον τόπο όπου γεννήθηκαν και ζουν τώρα οι απόγονοί τους. Στην πορεία του χρόνου προστέθηκαν οι κοινές παραδόσεις, το κοινό ιστορικό

παρελθόν. Επιπλέον προστέθηκαν οι κοινές ιδέες και αξίες, προσπάθειες και προσδοκίες για το παρόν και το μέλλον.

Πατρίδα είναι ο τόπος όπου ζουν ομοεθνείς και συναρτάται με τον συναισθηματικό δεσμό που συνδέει όσους έχουν συνείδηση κοινής καταγωγής, κοινής πολιτισμικής κληρονομιάς, κοινού ιστορικού παρελθόντος, κοινών προσπαθειών για το παρόν και κοινών προσδοκιών για το μέλλον.

Πολλοί είναι αυτοί που αγωνιούν, μάχονται και πεθαίνουν για το έθνος και την πατρίδα. Ο πατριώτης ταυτίζει το «Εγώ» με το «Εμείς», που είναι το έθνος, η πατρίδα. Η ταύτιση αυτή εξυψώνει το Εγώ, γιατί το έθνος/πατρίδα είναι αξία. Ο επιθετικός εθνικισμός δηλώνει την προσπάθεια επιβολής ενός έθνους σε άλλα έθνη. Αντίθετα, ο πατριωτισμός δεν έχει επεκτατικές βλέψεις, αλλά προασπίζεται το δικό του εθνικό έδαφος, τον πολιτισμό του, τις παραδόσεις του, την ταυτότητά του.

Πατριωτισμός είναι η αγάπη και η αφοσίωση προς την πατρίδα. Έτσι για παράδειγμα, οι πρόγονοί μας του 1821 και του 1940 θυσιάστηκαν για την ελευθερία της πατρίδας. Επίσης, το Σύνταγμά μας ορίζει ότι: «η τήρηση του Συντάγματος επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων.» (Άρθρο 120, παρ. 4)

Εθνικισμός είναι η αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους, στο πλαίσιο μιας αντίληψης που θεωρεί όλα τα άλλα έθνη «κατώτερα» από το «δικό μου». Όταν ο εθνικισμός έχει επεκτατικές βλέψεις και διάθεση επιβολής σε άλλα έθνη μετατρέπεται σε **σωβινισμό**.

Εκτός από τη φιλοπατρία υπάρχει και η φιλοκοσμία. Ο όρος **φιλοκοσμία** (φιλώ + κόσμος = αγαπώ τον κόσμο) είναι η γνώση, ο σεβασμός, η φροντίδα, η προστασία και η αγάπη για όλο τον κόσμο. Ο «κόσμος» περιλαμβάνει τα πάντα. Από ένα φύλλο ενός δέντρου μέχρι ολόκληρο το σύμπαν.

Αν η ιδέα της πατρίδας / του έθνους ενδιαφέρεται για έναν λαό και για έναν ορισμένο χώρο, η ιδέα της φιλοκοσμίας /του παγκόσμιου υπερβαίνει λαούς και χώρους. Με την υπέρβαση του έθνους δημιουργήθηκαν υπερεθνικές ενότητες (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) και παγκόσμιοι οργανισμοί (π.χ. Ο.Η.Ε.).

Η φιλοκοσμία, επίσης, είναι ένα πολιτικό όραμα, μια πρόταση που αποσκοπεί στην καλύτερη αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων της ανθρωπότητας, όπως η απειλή πυρηνικού πολέμου, η καταστροφή του περιβάλλοντος, ο υπερπληθυσμός, η φτώχεια, η καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διαφθορά, τα ναρκωτικά, η τρομοκρατία, ο ρατσισμός κτλ.

Υπάρχει κοινή ανάγκη και κοινό συμφέρον για κοινή αντιμετώπιση των παγκόσμιων προβλημάτων. Οι προσπάθειες ενός κράτους ή μιας ομάδας κρατών δεν αρκούν. Αυτό το απέδειξαν περίτρανα τα πυρηνικά ατυχήματα στο Τσέρνομπιλ (Ε.Σ.Σ.Δ.) και στην Φουκουσίμα (Ιαπωνία).

Η ιδέα του κοσμοπολιτισμού εμφανίζεται για πρώτη φορά μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, την κατάργηση της πόλης-κράτους και τη δημιουργία της οικουμένης και του πολίτη του κόσμου (κοσμοπολίτη). Αυτό συμβαίνει και σήμερα με τις Τεχνολογίες των Πληροφοριών και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.), που ο κόσμος όλος είναι ένα χωριό (παγκόσμιο χωριό). Ο

κοσμοπολιτισμός είναι αντίθετος με τον τοπικισμό και τον εθνικισμό. Αναφέρεται στον πολιτισμό όλου του κόσμου.

Νίκος Λύτρας, Βάρκα με πανί, Εθνική Πινακοθήκη.

«Μητρός τε και πατρός και των άλλων προγόνων απάντων τιμιώτερον έστιν η πατρίς και σεμνότερον και αγιότερον.» (Πλάτων, Κρίτων).

Πατριωτισμός: πρώτα η αγάπη για τους δικούς σου.
Εθνικισμός: πρώτα το μίσος για τους ξένους.

Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται
με λιγότερο ουρανό,
αυτές οι πέτρες δε βολεύονται
κάτω από ξένα βήματα,
αυτά τα πρόσωπα δε βολεύονται
παρά μόνο στον ήλιο,
αυτές οι καρδιές δε βολεύονται
παρά μόνο στο δίκιο.
(Γιάννης Ρίτσος, Ρωμιοσύνη)

«Αλίμονο στην Ελλάδα, αν στηρίξει το μέλλον της μονάχα στις άμορφες μάζες των φρόνιμων παιδιών, που το ιδανικό τους είναι μια ήρεμη και γλυκιά μεσημβρινή Ελβετία, υπόδειγμα τάξης, άνεσης και μακαριότητας, χωρίς καμία αγωνία, κανένα μεγάλο όνειρο, καμία τρέλλα, καμία δημιουργική πνοή. Μα είναι δυνατό να καταντήσει Ελβετία αυτή η χώρα του Οδυσσέα;»
(Γ. Θεοτοκάς)

«Τούτη την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί και σοφοί και αμαθείς, και πλούσιοι και φτωχοί, και πολιτικοί και στρατιωτικοί, και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι. Όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί να την φυλάμεν κι όλοι μαζί, και να μην λέγει ούτε ο δυνατός 'Εγώ', ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς 'Εγώ'; Όταν αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει ή χαλάσει να λέγει 'Εγώ'. Όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε 'Εμείς'. Είμαστε στο 'Εμείς' κι όχι εις το 'Εγώ'.»
(Στρατηγός Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα).

«Η φιλοκοσμική δημοκρατία έχει ως κύριο χαρακτηριστικό ότι είναι μια ένωση ή αλλιώς ένας **συνδυασμός** ή ένας **συγκερασμός** ή ένα **μείγμα** ή ένας **γάμος** Κοινοβουλευτικής και Αθηναϊκής Δημοκρατίας. Συγκεκριμένα, συνδυάζει τις **εκλογές** της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας και την **κλήρωση** της Αθηναϊκής Δημοκρατίας, δηλαδή συνδυάζει την **αξιοκρατία** (εκλογές)

με την **ισότητα** (κλήρωση).» (Παρασκευάς Ν. Παρασκευόπουλος, Αναγέννηση της Αθηναϊκής δημοκρατίας, Η φιλοκοσμική δημοκρατία, εκδ. Σύλλογος Φιλοκοσμίας Ελλάδος, Αθήνα 2013)

Αξίζει να προσπαθεί κανείς για μια καλύτερη ζωή για όλους τους ανθρώπους στον πλανήτη Γη.

Ε. Τέρφλοθ, Ταξίδι στην Ελλάδα, 1973, Εθνική Πινακοθήκη.

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

_____ Δημιουργικός ιστορισμός είναι η δημιουργική αξιοποίηση του παρελθόντος.

_____ Η πυρηνική οικογένεια είναι αυτή που αποτελείται από το ζευγάρι και τα παιδιά του.

_____ Το εκπαιδευτικό σύστημα χρειάζεται να είναι σταθερό και αμετάβλητο.

_____ Ο σωβινισμός είναι μορφή του εθνικισμού.

1β. Η αγάπη προς την πατρίδα εκφράζεται με (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

α. Τον αμυντικό εθνικισμό.

β. Τον επιθετικό εθνικισμό.

γ. Τον εθνικισμό.

δ. Τον πατριωτισμό.

ε. Τίποτε από τα παραπάνω.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α΄ στήλης με τις έννοιες της Β΄ στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α΄ στήλης στο κενό της Β΄ στήλης.

A' στήλη

B' στήλη

1. πυρηνική οικογένεια	___ πατριαρχική οικογένεια
2. εκτεταμένη οικογένεια	___ κυριαρχεί στις βιομηχανικές κοινωνίες
3. μονογονεϊκή οικογένεια	___ ο ένας γονέας απουσιάζει για μεγάλα διαστήματα
4. χωλή οικογένεια	___ περιλαμβάνει μόνο έναν γονέα
5. μεικτή οικογένεια	___ συμβιώνουν το ζευγάρι και η αδερφή της συζύγου

B' ΟΜΑΔΑ

- 1α. Να αναπτύξετε την ελευθερία και την ισότητα ως χαρακτηριστικά της δημοκρατίας.
- 1β. Αναπτύξτε την έννοια της ελληνορθόδοξης παράδοσης.
- 2α. Να εξηγήσετε το περιεχόμενο της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς.
- 2β. Να εξηγήσετε γιατί η εκπαίδευση αποτελεί μια διαχρονική αξία της ελληνικής κοινωνίας.

Επιπλέον:

- Να συζητήσετε ποια προβλήματα αντιμετωπίζει η σύγχρονη μονογονεϊκή οικογένεια.
- Να συζητήσετε στην τάξη τα αρνητικά φαινόμενα που στιγματίζουν τη σύγχρονη δημοκρατία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 5

- 4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα
 - 4.1.1 Οι ανάγκες
 - 4.1.2 Τα αγαθά – το καταναλωτικό πρότυπο
- 4.2 Οι επιχειρήσεις
 - 4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής
 - 4.2.2 Το κόστος παραγωγής
 - 4.2.3 Η τιμή των αγαθών
- 4.3. Τα νοικοκυριά
 - 4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών
 - 4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός
- 4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής
- 4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν το κύριο οικονομικό πρόβλημα.
- Να διακρίνουν τις πραγματικές από τις πλασματικές ανάγκες.
- Να εξηγούν τους συντελεστές παραγωγής και τη συμβολή τους στο κόστος παραγωγής.
- Να αντιλαμβάνονται τη λειτουργία του χρήματος στις σύγχρονες κοινωνίες και να υιοθετούν υπεύθυνη καταναλωτική συμπεριφορά.

- Να σχεδιάζουν και να εφαρμόζουν τον προσωπικό και τον οικογενειακό προϋπολογισμό.
- Να περιγράφουν και να αναλύουν τον τρόπο διαμόρφωσης των τιμών.
- Να απαριθμούν περιπτώσεις που το κράτος παράγει και καταναλώνει προϊόντα.

Βασική ορολογία

- ανταγωνιστικότητα οικονομίας
- ανταγωνιστικότητα προϊόντος
- δημόσια αγαθά
- δημόσιο συμφέρον
- διαρθρωτικά προβλήματα
- διαρκή αγαθά
- ελλειμματικό ισοζύγιο
- επιχειρηματικότητα
- ιεράρχηση αναγκών
- καταναλωτά αγαθά
- καταναλωτική κοινωνία
- καταναλωτική συνείδηση
- καταναλωτικό πρότυπο
- κέρδος
- κεφάλαιο
- κόστος παραγωγής
- κρατικός παρεμβατισμός

- μεγιστοποίηση ευημερίας
- μεγιστοποίηση του κέρδους
- νόμος της ζήτησης
- νόμος της προσφοράς
- οικογενειακός προϋπολογισμός
- οικονομικό πρόβλημα
- συνολικό κόστος
- κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος
- συντελεστές παραγωγής
- σφάλμα σύνθεσης
- τιμή ισορροπίας

4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα

4.1.1 Οι ανάγκες

Το κύριο οικονομικό πρόβλημα, το οποίο έχει παγκόσμια ισχύ και από αυτό απορρέουν όλα τα υπόλοιπα οικονομικά προβλήματα είναι ότι: **οι ανάγκες των ανθρώπων είναι απεριόριστες και τα μέσα για την ικανοποίησή τους περιορισμένα. Αλλιώς: πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες;**

Ανάγκη είναι η έλλειψη ή η αίσθηση της έλλειψης, που εκφράζεται με την επιθυμία ικανοποίησής της. Τα μέσα που ικανοποιούν τις ανάγκες ονομάζονται **αγαθά**. Ανεξάρτητα από το αν η ανάγκη είναι πραγματική ή όχι, τόσο η έλλειψη όσο και η αίσθηση της έλλειψης, έχουν το ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή το κενό. Ο ανθρώπινος οργανισμός κινητοποιείται για να καλύψει αυτό το κενό, δηλαδή την ανάγκη. Έτσι χρειάζεται να παρθούν αποφάσεις, όπως:

Πρώτον, ποιες ανάγκες θα ικανοποιηθούν; Αυτό σημαίνει πως, τόσο τα άτομα όσο και το σύνολο, απαιτείται να κάνουν μια ιεράρχηση αναγκών. Όλες οι ανάγκες δεν έχουν την ίδια σπουδαιότητα. Υπάρχουν ανάγκες βασικές (π.χ. τροφή, κατοικία) και ανάγκες δευτερεύουσες (π.χ. διακόσμηση σπιτιού).

Δεύτερον, πώς θα αυξηθούν τα μέσα, ώστε να ικανοποιηθούν περισσότερες ανάγκες; Υπάρχουν τρόποι να αυξηθούν τα μέσα, όπως με κατάλληλη μείξη των συντελεστών παραγωγής, με εφαρμογή νέων μεθόδων παραγωγής, με εφαρμογή νέας τεχνολογίας κτλ.

Οι ανάγκες έχουν δύο χαρακτηριστικές ιδιότητες:

α) Είναι απεριόριστες. Δηλαδή δημιουργούνται διαρκώς νέες ανάγκες και οι υπάρχουσες εξελίσσονται. Μάλιστα, όσο εκσυγχρονίζεται μια κοινωνία τόσο περισσότερες ανάγκες έχουν οι άνθρωποι. Συνήθως, η ικανοποίηση μιας ανάγκης συνεπάγεται τη δημιουργία άλλων αναγκών. Παράδειγμα: η αγορά κατοικίας δημιουργεί την ανάγκη για έπιπλα, για διακόσμηση κτλ. Η αύξηση των αναγκών γίνεται, κυρίως, για δύο λόγους: πρώτον, **λόγω μίμησης**, αφού οι άνθρωποι έχουν την τάση ο ένας να μιμείται τον άλλον. Δεύτερον, **λόγω διαφήμισης**, αφού η διαφήμιση, συνήθως, δημιουργεί νέες ανάγκες. Πολλές ανάγκες μας δεν είναι πραγματικές αλλά πλασματικές. Μεγάλο ρόλο στη δημιουργία πλασματικών αναγκών παίζει η διαφήμιση.

β) Υπόκεινται σε προσωρινό κορεσμό. Κάθε ανάγκη όταν ικανοποιηθεί παύει να υπάρχει. Αλλά αυτό ισχύει προσωρινά, γιατί γρήγορα ή αργά επανεμφανίζεται. Παράδειγμα: με ένα δυο πιάτα φαγητό παύουμε να πεινάμε, όμως, την επόμενη μέρα υπάρχει πάλι η ανάγκη για φαγητό. Η αγορά σπιτιού κάλυψε την ανάγκη για στέγαση και πιθανώς να μην χρειαστεί ένα νέο σπίτι. Όμως, υπάρχουν και ανάγκες που ο κορεσμός τους δεν είναι εύκολος. Αυτό ισχύει κυρίως για τις ψυχολογικές και συναισθηματικές ανάγκες.

«Τα περισσότερα οικονομικά φαινόμενα [...] δεν μπορούν να εκφραστούν εύκολα με μαθηματικό τρόπο. Οι οικονομολόγοι πρέπει επομένως να προσέχουν να μην αποδώσουν λανθασμένες αναλογίες στις οικονομικές δυνάμεις, δίνοντας περισσότερη έμφαση σε αυτά τα στοιχεία που μπορούν εύκολα να ποσοτικοποιηθούν.»

(Alfred Marshall, 1891, αναφέρεται στο Γιάννης Βαρουφάκης, Πολιτική Οικονομία. Η οικονομική θεωρία στο φως της κριτικής, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2007)

Το οικονομικό πρόβλημα σχετίζεται με την ανάπτυξη της οικονομίας. Τη δεκαετία του 1930, ένας Έλληνας οικονομολόγος, ο Σεραφείμ Μάξιμος (1899-1962) παρατήρησε ότι ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται το οικονομικό πρόβλημα στα εγχειρίδια της Οικονομικής Επιστήμης δίνει στους φοιτητές την εσφαλμένη εντύπωση ότι οι πόροι (πρώτες ύλες, γη κτλ.) και τα μέσα (μηχανήματα, τεχνικές παραγωγής κτλ.) είναι σταθερά μεγέθη.

Όμως, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Τα μέσα παραγωγής (μηχανήματα που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή, γη, εργοστάσια κτλ.) και οι πόροι μεταβάλλονται με την εξέλιξη της τεχνολογίας και των επιστημών.

Κατά συνέπεια, η αλλαγή της οργάνωσης της παραγωγής και της διανομής των προϊόντων μπορεί να εξασφαλίσει καλύτερες συνθήκες ζωής σε όλους τους ανθρώπους.

Σήμερα, οι σύγχρονες μηχανές στην παραγωγή δίνουν τη δυνατότητα εξάλειψης της πείνας από τον

πλανήτη. Όμως, εκατομμύρια άνθρωποι στον πλανήτη υποσιτίζονται. Η φτώχεια είναι από τα μεγαλύτερα προβλήματα σε έναν πλανήτη που κατακλύζεται από αγαθά.

4.1.2 Τα αγαθά – το καταναλωτικό πρότυπο

Τα μέσα με τα οποία ικανοποιούνται οι ανάγκες καλούνται αγαθά. Τα αγαθά μπορεί να είναι υλικά αγαθά (τρόφιμα, αυτοκίνητο κτλ.) και υπηρεσίες (παιδεία, υγεία κτλ.). Τα υλικά αγαθά διακρίνονται σε:

α) Καταναλωτά. Είναι αυτά που αφού χρησιμοποιηθούν, παύουν να υπάρχουν και δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν πάλι για την ίδια κάλυψη της ίδιας ανάγκης (π.χ. τρόφιμα, βενζίνη).

β) Διάρκη. Είναι αυτά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολλές φορές, χωρίς να χάσουν κάποια ιδιότητά τους, έστω και αν με την πάροδο του χρόνου φθείρονται (π.χ. ρούχα, αυτοκίνητο).

Οι σημερινές οικονομικά ανεπτυγμένες κοινωνίες είναι καταναλωτικές κοινωνίες. Βέβαια, κάθε κοινωνία έχει το δικό της καταναλωτικό πρότυπο. Το ίδιο ισχύει και για κάθε άτομο. Αρκετοί άνθρωποι αγοράζουν / καταναλώνουν αγαθά που δεν τα έχουν ανάγκη. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του καταναλωτικού προτύπου διαδραματίζει η διαφήμιση.

Η διαφήμιση είναι μηχανισμός πληροφόρησης αλλά και χειραγώγησης του ανθρώπου. Βέβαια, το άτομο διαθέτει μηχανισμούς άμυνας, αλλά τελικά υποκύπτει κάτω από τον συνεχή βομβαρδισμό της διαφήμισης. Τα παιδιά, αλλά και οι μεγάλοι, είναι χρήσιμο να γνωρίζουν για τη διαφήμιση, μεταξύ άλλων, και τα εξής:

α. Η διαφήμιση δημιουργεί πλασματικές ανάγκες.
Ο αγώνας και η αγωνία για να ικανοποιηθούν αυτές οι ανάγκες δημιουργούν πολλά προβλήματα (άγχος, περισσότερη εργασία, ανικανοποίητο κτλ.).

β. Ο κόσμος της διαφήμισης είναι εικονικός και διαφέρει από τον πραγματικό κόσμο. Ο όμορφος, δυνατός, φανταχτερός κτλ. κόσμος που δείχνει η διαφήμιση είναι ψεύτικος. Οποιοδήποτε προϊόν και αν καταναλώσει κάποιος δεν θα γίνει τόσο όμορφος, δυνατός, φανταχτερός κτλ., όσο δείχνει η διαφήμιση.

γ. Η γλώσσα των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας (Μ.Μ.Ε.) παρουσιάζει ιδιαιτερότητες. Κάθε Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιεί τον δικό του τρόπο, τη δική του γλώσσα (μουσική, χρώμα, λέξεις κτλ.) για να «περάσει» το μήνυμα που θέλει στο κοινό.

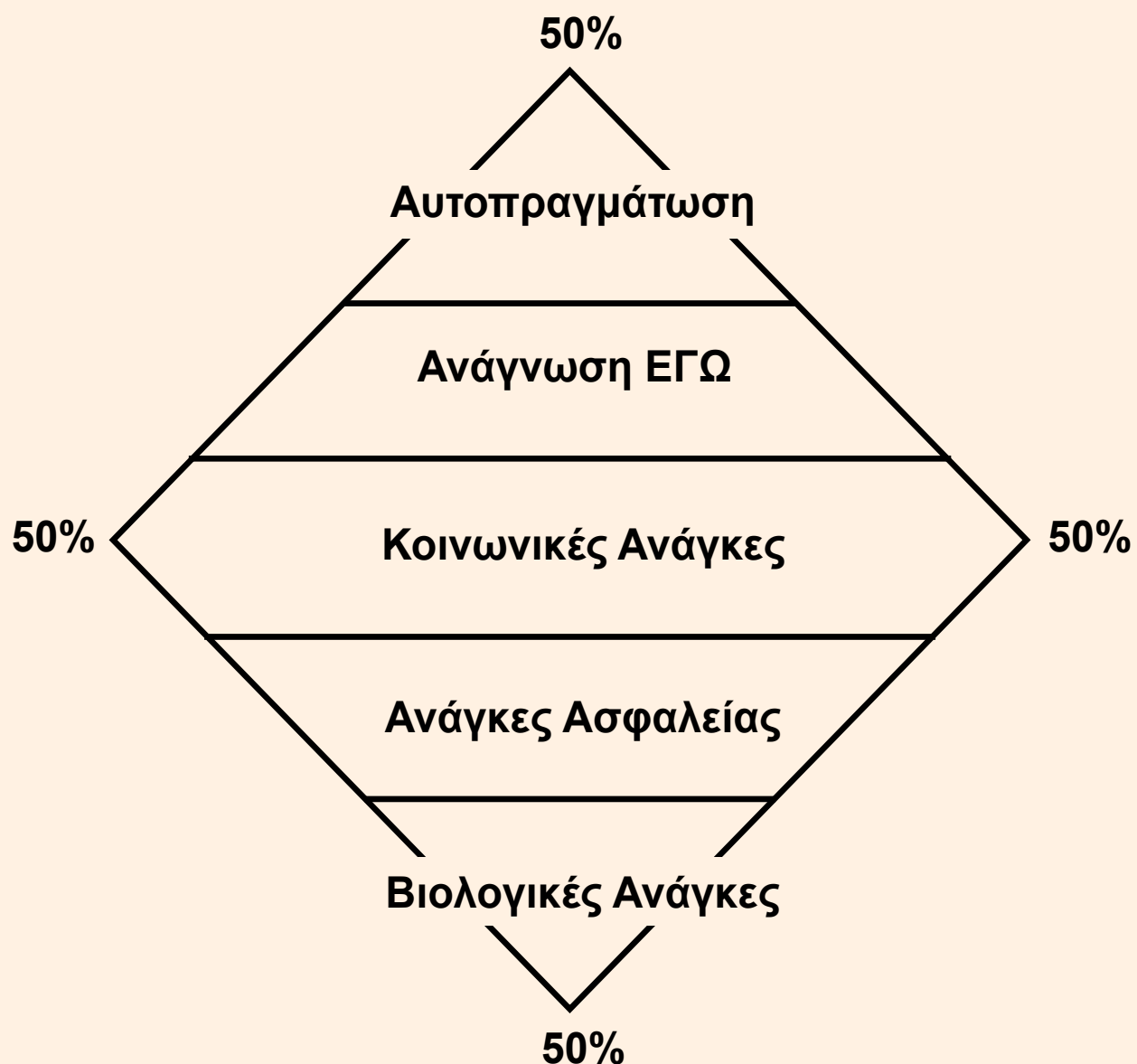
δ. Κάθε άτομο / δέκτης αποκωδικοποιεί / ερμηνεύει με τον δικό του τρόπο το ίδιο διαφημιστικό μήνυμα. Το ερμηνεύει ανάλογα με την κουλτούρα και τη νοοτροπία του, την συνολική προσωπικότητά του.

Όσο η κοινωνία δημιουργεί τους όρους για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών των ανθρώπων, τόσο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για να ασχοληθούν οι άνθρωποι με τα γράμματα, τις τέχνες, τον πολιτισμό και γενικότερα με δραστηριότητες που βελτιώνουν την προσωπικότητά τους.

Γι, αυτό και η οικονομία είναι, σε μεγάλο βαθμό, η βάση της κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής.

Το επόμενο διάγραμμα δείχνει πώς οργανώνουν οι άνθρωποι την ικανοποίηση των αναγκών τους σε

μια ανεπτυγμένη οικονομικά κοινωνία, η οποία δίνει στα μέλη της τη δυνατότητα να ικανοποιήσουν τις βιολογικές τους ανάγκες, έχοντας παράλληλα το χρόνο και τα μέσα να ασχοληθούν με δραστηριότητες που τους ευχαριστούν και καλλιεργούν την προσωπικότητά τους.

Πηγή σχήματος: Αθανάσιος Παππάς, Σύγχρονη θεωρία και πράξη της Παιδείας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 1988.

Υπάρχει μεγάλη διαφορά στη διαφήμιση που γίνεται σε μια εφημερίδα, στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση, στο διαδίκτυο. Παράδειγμα, στην εφημερίδα ο αναγνώστης είναι ελεύθερος να ενδιαφερθεί ή να αδιαφορήσει για τη διαφήμιση, ενώ στο ραδιόφωνο, στην τηλεόραση και στο διαδίκτυο είναι αναγκασμένος, σε μεγάλο βαθμό, να την παρακολουθήσει.

4.2 Οι επιχειρήσεις

4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής

Οι συντελεστές παραγωγής, αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία, για ορισμένους, κυρίως τους μαρξιστές, είναι τρεις: το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη (ικανότητα του ανθρώπου προς εργασία, η οποία παράγει τα μηχανήματα κτλ.). Για κάποιους άλλους, κυρίως τους φιλελεύθερους, οι συντελεστές παραγωγής είναι τέσσερις. Στους προηγούμενους τρεις προσθέτουν και την επιχειρηματικότητα.

Ιστορικά, κάθε συντελεστής παραγωγής είχε διαφορετική σπουδαιότητα. Από την αρχαιότητα μέχρι την βιομηχανική επανάσταση, το έδαφος και η εργασία είχαν τη μεγαλύτερη σημασία. Από την βιομηχανική επανάσταση μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το κεφάλαιο έχει τον πρώτο λόγο. Είναι η εποχή που το κεφάλαιο (capital = καπιταλισμός), με τη μορφή επιχειρήσεων εθνικών και πολυεθνικών, αυξάνεται και επεκτείνεται σε ολόκληρο τον κόσμο. Τις τελευταίες δεκαετίες, ο άνθρωπος (εργασία / επιχειρηματικότητα) αρχίζει να αποκτά ολοένα και μεγαλύτερη σημασία. Στον 21ο αιώνα, η γνώση είναι δύναμη. Ο ανταγωνισμός των επιχειρήσεων και των κρατών απαιτεί γνώση, δημιουργικότητα και καινοτομία.

4.2.2 Το κόστος παραγωγής

Η επιχείρηση χρησιμοποιεί τους συντελεστές παραγωγής για την παραγωγή προϊόντων. Η επιχείρηση, ανάλογα με το μέγεθός της χρειάζεται να πάρει σημαντικές αποφάσεις όπως:

α) Σε ποιον τόπο θα εγκατασταθεί.

β) Τι είδους και πόσα προϊόντα θα παράγει.

γ) Με ποια μέθοδο θα παράγει το προϊόν.

Γενικά, αντικειμενικός σκοπός της επιχείρησης είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους μακροχρόνια. Για να το επιτύχει αυτό χρειάζεται να πωλεί τα προϊόντα της σε ανταγωνιστικές τιμές και να έχει το μικρότερο δυνατό κόστος. Ειδικότερα, όσον αφορά το κόστος παραγωγής, περιλαμβάνει τις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του προϊόντος. Αν αφορά το σύνολο της παραγωγής λέγεται **συνολικό κόστος**, ενώ αν αφορά τη μονάδα του προϊόντος (ένα κιλό ζάχαρη, ένα πουκάμισο κτλ.) λέγεται **κόστος παραγωγής ανά μονάδα προϊόντος**.

Κέρδος είναι το σύνολο των εσόδων μείον το σύνολο του κόστους [**Κέρδος = Έσοδα – Κόστος**]. Επιχείρηση χωρίς κέρδη δεν νοείται. Αν μια επιχείρηση έχει ζημιές, αργά ή γρήγορα θα κλείσει.

Γιώργος Σικελιώτης, Εργάτες, Εθνική Πινακοθήκη.

Η σημασία του κόστους παραγωγής είναι μεγάλη τόσο για τον ιδιώτη παραγωγό όσο και για το κράτος. Ο ιδιώτης ενδιαφέρεται για το κόστος παραγωγής του προϊόντος του διότι, από αυτό κρίνεται η ανταγωνιστικότητα του προϊόντος που παράγει και κατ' επέκταση το κέρδος του. Το κράτος ενδιαφέρεται για το κόστος παραγωγής των τομέων, των κλάδων κτλ. της οικονομίας, διότι κρίνεται η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας. Όμως, η μείωση του κόστους παραγωγής δεν μπορεί να γίνεται σε βάρος των εργαζομένων (μειώσεις μισθών), διότι το βιοτικό επίπεδο των πολιτών πέφτει και οι επιχειρήσεις τελικά κλείνουν καθώς οι εργαζόμενοι – καταναλωτές δεν μπορούν να αγοράσουν τα προϊόντα που παράγουν. Πρόκειται για έναν φαύλο κύκλο.

Ο τόπος εγκατάστασης έχει μεγάλη σημασία γιατί επηρεάζει σημαντικά το κόστος παραγωγής. Έτσι, για παράδειγμα, μια επιχείρηση που παράγει καταναλωτικά προϊόντα θα πρέπει να είναι κοντά σε κέντρα καταναλώσεως (πόλεις) και να έχει πρόσβαση σε δίκτυα

μεταφοράς. Στην ίδια λογική, τεράστια αξία για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων έχει το καλό οδικό δίκτυο (για τη μεταφορά πρώτων υλών και εμπορευμάτων), τα λιμάνια κτλ. Οι υποδομές μιας χώρας αποτελούν καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

4.2.3 Η τιμή των αγαθών

Η τιμή των αγαθών προσδιορίζεται από τη ζήτηση και την προσφορά τους. Σύμφωνα με τον νόμο της ζήτησης όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται. Και αντίθετα, όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας είναι αντιστρόφως ανάλογη.

Σύμφωνα με τον νόμο της προσφοράς όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται, και όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα μειώνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και προσφερόμενης ποσότητας είναι ανάλογη. Ο νόμος της ζήτησης και της προσφοράς ισχύουν *ceteris paribus* (όλα τα άλλα σταθερά), δηλαδή όταν οι άλλοι παράγοντες (καταστροφή παραγωγής, προτιμήσεις των καταναλωτών, αύξηση κόστους παραγωγής κτλ.) που μπορούν να επηρεάσουν τη ζήτηση ή την προσφορά παραμένουν σταθεροί.

Η τιμή ενός αγαθού προσδιορίζεται από την αλληλεπίδραση των δυνάμεων της ζήτησης και της προσφοράς, έτσι ώστε να υπάρχει ισορροπία. Αν διαταραχθεί η ισορροπία στην αγορά, δημιουργούνται δυνάμεις

(ζήτησης και προσφοράς), που επαναφέρουν την αγορά σε ισορροπία.

Πίνακας: Προσδιορισμός της τιμής ισορροπίας

Τιμή	Ζητούμενη Ποσότητα	Προσφερόμενη Ποσότητα	Έλλειμμα	Πλεόνασμα
1	50	10	40	-
2	42	13	29	-
3	37	17	20	-
4	30	21	09	-
5	26	26	00	00
6	22	30	-	08
7	19	32	-	13

Τελικά, η τιμή θα ισορροπήσει στις πέντε (5) μονάδες, όταν η ζητούμενη και προσφερόμενη ποσότητα είναι ίσες (26 μονάδες). Η τιμή αυτή καλείται τιμή

ισορροπίας, γιατί η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα, είναι δηλαδή η τιμή που εξισορροπεί τις δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης.

Επιγραμματικά:

Τιμή > της τιμής ισορροπίας → πλεόνασμα προϊόντος

Τιμή < της τιμής ισορροπίας → έλλειμμα προϊόντος

Παναγιώτης Τέτσης, Λαϊκή Αγορά, Εθνική Πινακοθήκη.

Εμφανίζονται, αρκετές φορές, φαινόμενα δημιουργίας «τεχνητών ελλείψεων» προκειμένου να ανέβει η τιμή των προϊόντων. Υπάρχουν επιχειρηματίες που συμφωνούν να μην τροφοδοτήσουν την αγορά με μεγάλες ποσότητες προϊόντων προκειμένου να ανέβει η τιμή τους και να κερδίσουν οι ίδιοι περισσότερα. Τέτοια φαινόμενα δεν έχουν προβλεφθεί από τη θεωρητική διατύπωση του νόμου της προσφοράς και της ζήτησης. Σε αυτές τις περιπτώσεις είναι αναγκαία η παρέμβαση του κράτους στην αγορά προκειμένου να εξομαλυνθεί η κατάσταση.

4.3. Τα νοικοκυριά

4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών

Η ζήτηση των αγαθών και υπηρεσιών γίνεται από τα νοικοκυριά, τους καταναλωτές, ενώ η προσφορά γίνεται από τους ανεξάρτητους παραγωγούς και τις επιχειρήσεις.

Οι όροι νοικοκυριό και οικογένεια δεν ταυτίζονται. Το νοικοκυριό μπορεί να αποτελείται από ένα άτομο που ζει μόνο ή από άτομα που δεν έχουν σχέση, αλλά ζουν μαζί ή από μία οικογένεια δύο ή περισσότερων ατόμων. Το κύριο χαρακτηριστικό του νοικοκυριού είναι ότι αποτελείται από άτομα που αποφασίζουν από κοινού για τα οικονομικά θέματα που προκύπτουν.

Το εισόδημα του νοικοκυριού προέρχεται από τον μισθό, τη σύνταξη, τα ενοίκια, τους τόκους κτλ. Εκτός από το άμεσο εισόδημα, που εισρέει ως χρήμα στο νοικοκυριό υπάρχει και το έμμεσο εισόδημα, οι υπηρεσίες που προσφέρουν κάποια μέλη του χωρίς να αμείβονται (π.χ. η παρασκευή του φαγητού, η επιδιόρθωση μικροζημιών κτλ.). Εάν τις εργασίες αυτές δεν τις έκαναν τα μέλη της οικογένειας, θα τις έκαναν κάποιοι άλλοι, που θα πληρώνονταν από την οικογένεια (π.χ. εστιατόρια, καθαριστήρια κτλ.). Συνήθως, κάθε νοικοκυριό αποφασίζει από κοινού πού θα διαθέσει το κοινό εισόδημά του. Κύριος στόχος κάθε νοικοκυριού είναι η μεγαλύτερη ικανοποίηση των αναγκών του με το διαθέσιμο εισόδημα. Όπως οι επιχειρήσεις, έτσι και τα νοικοκυριά θα πρέπει να λάβουν αποφάσεις για το πώς θα χρησιμοποιήσουν το εισόδημά τους. Τέτοιες αποφάσεις είναι π.χ.:

α) Πόσο μέρος του εισοδήματος θα καταναλωθεί και πόσο θα αποταμιευθεί;

β) Το μέρος που θα καταναλωθεί, σε ποια αγαθά και σε ποιες ποσότητες θα κατευθυνθεί;

γ) Το μέρος που θα αποταμιευθεί, πόσο θα είναι, για πόσο χρόνο θα διαρκέσει η αποταμίευση και για ποιον σκοπό;

Επίσης, όπως κάθε επιχείρηση, έτσι και κάθε νοικοκυριό βιώνει τη δική του πραγματικότητα. Επομένως, οι αποφάσεις του νοικοκυριού επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες, όπως π.χ.:

- **Το ύψος του εισοδήματος του νοικοκυριού.**
- **Το μέγεθος και τη σύνθεση (ηλικία, φύλο κτλ.) του νοικοκυριού.**
- **Το γεωγραφικό περιβάλλον (ορεινό, πεδινό κτλ.).**
- **Το κοινωνικό περιβάλλον (χωριό, πόλη, είδος και χώρος εργασίας κτλ.).**

Οι παραπάνω παράγοντες μπορεί να επηρεάσουν σημαντικά το πόσο, πού και πώς θα διατεθεί το εισόδημα του νοικοκυριού. Έτσι για παράδειγμα, άλλες ανάγκες θέρμανσης έχει ένα νοικοκυριό στην Φλώρινα και άλλες ένα νοικοκυριό στην Κρήτη.

Διαφημιστικό σήμα για την αποταμίευση

Εάν δεν υπάρξει ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού γρήγορα θα εμφανιστούν προβλήματα. Έτσι, αν ξοδεύουμε περισσότερα από τα έσοδά μας, αν δεν αποταμιεύουμε για μελλοντικές ανάγκες μας (σπουδές, υγεία κτλ.) θα βρεθούμε μπροστά σε αδιέξοδο.

Η εμπειρία δείχνει ότι ο δανεισμός των νοικοκυριών από τράπεζες προκειμένου να καλύψουν καταναλωτικές ανάγκες μπορεί να αποβεί καταστροφικός. Όταν το νοικοκυριό δεν μπορεί να αποπληρώσει τα χρέη του, τότε υπάρχει κίνδυνος απώλειας ολόκληρης ή μέρους της περιουσίας του. Γι, αυτό και ο δανεισμός πρέπει να γίνεται με προγραμματισμό και περισυλλογή. Διαφορετικά, το «πλαστικό χρήμα» (πιστωτικές κάρτες) και τα δάνεια μπορούν από μέσα διευκόλυνσης των ανταλλαγών να μετατραπούν σε «θανάσιμες παγίδες» για τους δανειολήπτες.

4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός

Γενικά, κάθε νοικοκυριό έχει απεριόριστες ανάγκες που εκφράζονται με τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών. Αλλά έχει περιορισμένο εισόδημα, και πρέπει να αποφασίσει ποια αγαθά και ποιες υπηρεσίες θα αγοράσει και σε ποιες τιμές. Λογικά σκεπτόμενο η συμπεριφορά του είναι τέτοια, ώστε τα προϊόντα που θα αγοράσει να του προσφέρουν συνολικά τη **μεγαλύτερη χρησιμότητα**. Δηλαδή, να αποκτήσει την μεγαλύτερη δυνατή ικανοποίηση από την κατανάλωσή τους.

Το σύνολο των εσόδων της οικογένειας σε μία ημέρα, σε ένα μήνα, σε έναν χρόνο, για να προσφέρει τη μεγαλύτερη χρησιμότητα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ορθολογικά. Ο **οικογενειακός προϋπολογισμός** είναι ένα σχέδιο που βοηθάει την οικογένεια να κάνει **ορθή διαχείριση του εισοδήματός της**. Ανάλογα με τη διάρκειά του, διακρίνεται σε εβδομαδιαίο, μηνιαίο και ετήσιο. Κάθε οικογένεια κάνει τον προϋπολογισμό της ανάλογα με το κάθε πότε πληρώνεται και πληρώνει. Συνήθως, γίνεται λόγος για μηνιαίο προϋπολογισμό, διότι τόσο τα έσοδα (μισθός, ενοίκιο κτλ.), όσο και κάποια σημαντικά έξοδα (ενοίκιο, πάγια έξοδα) υπολογίζονται κάθε μήνα.

Ο οικογενειακός λοιπόν προϋπολογισμός είναι συγκεκριμένος, αλλά χρειάζεται να γίνουν δύο επισημάνσεις: Πρώτον, εφόσον υπάρχει διαφορά στους οικογενειακούς προϋπολογισμούς (πλούσιοι, φτωχοί), επόμενο είναι να κάνουν και διαφορετικές επιλογές. Δεύτερον, μεταξύ των ίδιων νοικοκυριών υπάρχουν διαφορετικές επιλογές. Έτσι, το ένα νοικοκυριό κάθε χρόνο διαθέτει χρήματα για διακοπές, ενώ το άλλο τα χρήματα

των διακοπών τα καταθέτει στην τράπεζα με στόχο να αγοράσει σπίτι.

Πίνακας: Διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού

Ορθή διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού		Λανθασμένη διαχείριση οικογενειακού προϋπολογισμού	
Έσοδα	Έξοδα	Έσοδα	Έξοδα
Μισθός 1200 €	Σύνολο 1000 €	Μισθός 1200 €	Σύνολο 1300 €
Πλεόνασμα 200 €		Έλλειμμα 100 €	

Αν στην οικογένεια υπάρχει εργασία, συνοχή και σχέσεις συνεργασίας, αν όλα τα μέλη βοηθούν στις εργασίες του σπιτιού, αν υπάρχει διάλογος και κατανόηση, τότε μπορεί να γίνει ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού. Επιπλέον, μεγάλη σημασία έχει ο τρόπος ανατροφής των παιδιών. Τα παιδιά χρειάζεται από μικρά να συνηθίζουν στην αποταμίευση, να αποκτούν καταναλωτική συνείδηση, να προσαρμόζονται στις δύσκολες καταστάσεις, αλλά και οι γονείς να αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση. Αν λοιπόν συμβαίνουν όλα αυτά, μάλλον δεν θα υπάρξει πρόβλημα στην ορθή διαχείριση του οικογενειακού προϋπολογισμού.

Βίνσεντ Βαν Γκογκ, Οι πατατοφάγοι, Van Gogh Museum.

Τέλος, χρειάζεται να τονιστεί ότι αυτό που ισχύει για το νοικοκυριό (το μέρος) δεν ισχύει κατ' ανάγκην και για το σύνολο της οικονομίας (το σύνολο). Παράδειγμα: αν το χρηματικό εισόδημα ενός νοικοκυριού διπλασιαστεί, τότε θα διπλασιαστεί και η αγοραστική του δύναμη και θα βελτιώσει θεαματικά το βιοτικό του επίπεδο. Αν διπλασιαστεί το χρηματικό εισόδημα όλων των νοικοκυριών της οικονομίας, τότε **δεν** θα διπλασιαστεί το πραγματικό εισόδημα όλων των νοικοκυριών, διότι το πιθανότερο που θα συμβεί είναι η γενική αύξηση του επιπέδου των τιμών. Αν λοιπόν κάποιος δεχτεί ότι αυτό που ισχύει για το μέρος, ισχύει και για το σύνολο της οικονομίας, τότε διαπράττει το σφάλμα σύνθεσης.

Ο τρόπος με τον οποίο δαπανά ένα νοικοκυριό το εισόδημά του, οι καταναλωτικές του συνήθειες, εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την παιδεία των μελών του. Έτσι, εμφανίζεται το φαινόμενο νοικοκυριά με το ίδιο εισόδημα να δαπανούν με εντελώς διαφορετικό τρόπο το εισόδημά τους.

4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής

Τρεις είναι οι βασικές μονάδες στο οικονομικό σύστημα: οι επιχειρήσεις, τα νοικοκυριά και το κράτος. Το κράτος αποτελεί τον αποφασιστικό παράγοντα, διότι με τις αποφάσεις του επηρεάζει καθοριστικά τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, αλλά και γενικότερα τη λειτουργία της οικονομίας.

Το κράτος ή ο δημόσιος τομέας περιλαμβάνει φορείς όπως: η Βουλή, η κυβέρνηση, οι οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης, οι οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης, τα νοσοκομεία, τα πανεπιστήμια, τα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου, οι Δημόσιες Επιχειρήσεις κτλ. Ο χαρακτηρισμός ενός φορέα ως δημόσιου συνεπάγεται υπαγωγή σε ειδική νομοθεσία.

Όλοι οι δημόσιοι φορείς δρουν με βάση το γενικό ή το δημόσιο συμφέρον, ενώ οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά δρουν με βάση το ιδιωτικό συμφέρον. Σκοπός του κράτους, όλων των δημόσιων φορέων, είναι η μεγιστοποίηση της κοινωνικής ευημερίας.

Το κράτος είναι παραγωγός και καταναλωτής αγαθών και υπηρεσιών, κυρίως, με δύο τρόπους: φροντίζει να παράγει τα δημόσια αγαθά και να ιδρύει δημόσιες επιχειρήσεις. Ειδικότερα:

A) Τα δημόσια αγαθά

Τα δημόσια αγαθά αντιδιαστέλλονται προς τα ιδιωτικά, αν και στην πράξη, πολλές φορές, είναι δύσκολη η διάκριση δημόσιων και ιδιωτικών αγαθών. Ο χαρακτηρισμός ενός αγαθού ως δημόσιου γίνεται με πολιτική απόφαση από την κυβέρνηση. Στην σημερινή κοινωνία, οι πολίτες θεωρούν τα δημόσια αγαθά ως δικαιώματά

τους (π.χ. δικαίωμα στην υγεία, στην παιδεία κτλ.) και τα υπερασπίζονται.

Το κράτος φροντίζει για την παραγωγή των δημόσιων αγαθών (άμυνα, δικαιοσύνη κτλ.). Τα δημόσια αγαθά είναι **αδιαίρετα** και το όφελός τους διαχέεται στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς αποκλεισμούς. Παρέχονται δωρεάν ή με συμβολικό αντίτιμο σε όλους.

Το κράτος παρέχει στους πολίτες τα δημόσια αγαθά είτε φροντίζοντας να τα παράγει το ίδιο (π.χ. άμυνα), είτε, εφόσον δεν αρκούν, αγοράζοντας και από τους ιδιώτες. Έτσι το κράτος παρέχει υγεία με τα δημόσια νοσοκομεία, αλλά ταυτόχρονα αγοράζει υπηρεσίες υγείας από ιδιώτες γιατρούς και ιατρικά κέντρα.

Τα κράτος είναι ο **μεγαλύτερος παραγωγός** αγαθών και υπηρεσιών, αφού παράγει μεγάλο ποσοστό του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Α.Ε.Π.). Το πόσο παράγει εξαρτάται από τον βαθμό που το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομία. Έτσι για παράδειγμα, το ελληνικό κράτος διακρίνεται για τον έντονο παρεμβατισμό του, δεδομένου ότι λίγο πριν από την οικονομική κρίση (2010) παρήγε πάνω από το 50% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.).

«Πολίτες, κόμματα, φορείς ανήκουμε σε μια κοινωνία, η οποία αρνείται να παραδεχτεί ότι εδώ και πολλά χρόνια βρισκόμαστε μπροστά σε κρίσιμες επιλογές, που συνεχώς μεταθέτουμε για αργότερα.» (Κώστας Πλούμπης, άρθρο, εφ. Το Βήμα, Βήμα Ιδεών, τ. 30, Οκτ. 2009)

Αρμάν Γκιγιωμίν, Η γέφυρα του Λουίζ Φιλίπ, 1875, National Gallery of Art, Washington.

Το κράτος παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομία. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το κράτος χρησιμοποιήθηκε από όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες προκειμένου να επουλωθούν οι πληγές του πολέμου. Μέσα από μεγάλες επενδύσεις, δημιούργησε υποδομές (λιμάνια, δρόμους), υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας (σχολεία, νοσοκομεία). Έφτιαξε εργοστάσια παροχής ηλεκτρικού ρεύματος και φράγματα για τη συλλογή του νερού. Χωρίς την παρέμβαση του κράτους στην οικονομία θα ήταν αδύνατο η Ευρώπη να ανορθωθεί οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά. Σήμερα, το κράτος φροντίζει για:

- Την ασφάλεια της χώρας και τη δημόσια τάξη, με τον στρατό και τα σώματα ασφαλείας.
- Την παροχή υπηρεσιών υγείας και ασφάλισης, μέσω των νοσοκομείων και των οργανισμών κοινωνικής ασφάλισης.
- Την παροχή υπηρεσιών δικαιοσύνης σε όλους τους Έλληνες.
- Την παροχή παιδείας.

Β) Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμοί (Δ.Ε.Κ.Ο.)

Δημόσια Επιχείρηση, σύμφωνα με οδηγία της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, είναι «κάθε επιχείρηση στην οποία το δημόσιο δύναται να ασκήσει άμεσα ή έμμεσα λόγω κυριότητας, οικονομικής συμμετοχής ή διατάξεων, που την διέπουν, αποφασιστική επιρροή».

Από τις αρχές του 20ού αιώνα το κράτος παρεμβαίνει περισσότερο στην οικονομία. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δημιουργείται ο θεσμός των Δημοσίων Επιχειρήσεων. Σήμερα, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας, στον οποίο να μην αναμιγνύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας. Το κράτος έχει ένα πλήθος **Δημόσιων Επιχειρήσεων και Οργανισμών (Δ.Ε.Κ.Ο.)**, όπως η Δ.Ε.Η., η Ε.ΥΔ.Α.Π., η Δ.Ε.Φ.Α., οι Αστικές Συγκοινωνίες, η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου, η Ελληνική Αμυντική Βιομηχανία κτλ. Οι Δ.Ε.Κ.Ο. δεν είναι πλέον αμιγώς κρατικές, αλλά κατά ένα μέρος τους έχουν μετοχοποιηθεί.

Στόχος των Δημόσιων Επιχειρήσεων και Οργανισμών είναι η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος.

Αυτός ο στόχος καθορίζεται στις διατάξεις ίδρυσής τους. Το δημόσιο συμφέρον εξυπηρετείται καλύτερα, αν οι Δημόσιες Επιχειρήσεις λειτουργούν αποτελεσματικά και ανταγωνιστικά. Βέβαια, στόχος των Δ.Ε.Κ.Ο. δεν είναι ο ανταγωνισμός του ιδιωτικού τομέα, δηλαδή των ιδιωτικών επιχειρήσεων, αλλά η εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος και κυρίως η εξασφάλιση της παραγωγής των κοινωνικά σημαντικών αγαθών και υπηρεσιών, ανεξάρτητα από τις συνθήκες της αγοράς και σε τιμές προσιτές για τον λαό.

Η έκταση του δημόσιου τομέα και η ανάμειξή του στην οικονομική δραστηριότητα είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι φαίνεται, αφού πολλές Δημόσιες Επιχειρήσεις συμμετέχουν και σε άλλες επιχειρήσεις. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των αδυναμιών της αγοράς. Η άσκηση της κρατικής οικονομικής πολιτικής αποσκοπεί στον περιορισμό των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση στην επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Δηλαδή, ο κρατικός παρεμβατισμός, σε τελευταία ανάλυση, έχει στόχο:

- την καλύτερη κατανομή των πόρων**
- την επίτευξη οικονομικής σταθερότητας**
- τη δικαιότερη διανομή του εισοδήματος**
- την προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης**

Η Δ.Ε.Η. είναι Δημόσια Επιχείρηση που παράγει και διανέμει το ηλεκτρικό ρεύμα στα νοικοκυριά, τα δημόσια κτήρια και τις επιχειρήσεις. Συστήθηκε τον Αύγουστο του 1950.

Η παραγωγή και διανομή του ηλεκτρικού ρεύματος έχει στρατηγική σημασία για την οικονομία μιας χώρας και το βιοτικό επίπεδο των πολιτών.

Η Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας (Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.), είναι η μεγαλύτερη εταιρεία στην Ελλάδα που δραστηριοποιείται στην αγορά του νερού. Το πελατολόγιο της Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε. στον τομέα της ύδρευσης, περιλαμβάνει περίπου 4.300.000 πελάτες (2.020.000 συνδέσεις), ενώ το μήκος των αγωγών ανέρχεται σε 9.500 χλμ. Ο τομέας της αποχέτευσης εξυπηρετεί 3.500.000 κατοίκους ενώ το συνολικό μήκος των αγωγών ανέρχεται σε 6.000 χλμ.

Η Ε.ΥΔ.Α.Π. ιδρύθηκε το 1980 με τον Νόμο 1068/1980 «περί συστάσεως ενιαίου φορέα Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας», μετά από τη συγχώνευση της Ανωνύμου Ελληνικής Εταιρείας Υδάτων των Πόλεων Αθηνών-Πειραιώς και περιχώρων (Ε.Ε.Υ.) και του Οργανισμού Αποχετεύσεως Πρωτεύουσας (Ο.Α.Π.). (<http://www.eydap.gr>)

4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής οικονομίας

Μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο η ανάγκη της ανασυγκρότησης της χώρας ήταν επιτακτική. Το δίλημμα που ετέθη τότε ήταν: ποσοτική και γρήγορη ή ποιοτική και αργή ανάπτυξη; Αλλιώς, οικονομική ή συνολική ανάπτυξη; Σήμερα, εκ των υστέρων, το δίλημμα ίσως δεν φαίνεται σπουδαίο. Τότε που η καταστροφή και η πείνα ήταν απλωμένες σε όλη τη χώρα, το δίλημμα ήταν σημαντικό. Και είναι γνωστό ότι επιλέχτηκε το **μοντέλο της γρήγορης, οικονομικής ανάπτυξης**.

Παράλληλα, το κράτος ασκούσε έναν **έντονο κρατικό παρεμβατισμό**. Οι ιδιωτικές επενδύσεις δεν αρκούσαν για την ανασυγκρότηση της χώρας. Ο παρεμβατισμός του κράτους αυξήθηκε περισσότερο μετά τη μεταπολίτευση (1974). Το κράτος επεκτάθηκε τόσο, ώστε, όπως έχει αναφερθεί, δεν υπάρχει τομέας της οικονομικής δραστηριότητας στον οποίο να μην αναμιγνύεται άμεσα ή έμμεσα ο δημόσιος τομέας.

Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει ορισμένα **μόνιμα διαρθρωτικά προβλήματα**. Μερικά από αυτά είναι:

α) Δημόσιο έλλειμμα και δημόσιο χρέος. Το δημόσιο έλλειμμα υπάρχει γιατί τα δημόσια έσοδα είναι μικρότερα από τα δημόσια έξοδα. Και αυτό συνέβαινε για πολλά χρόνια. Κάθε χρόνο, το κράτος ξόδευε περισσότερα από όσα εισέπραττε. Το αποτέλεσμα ήταν να υπάρχει δημόσιο έλλειμμα και το κράτος αναγκαζόταν, **κάθε χρόνο, να δανείζεται για να το καλύψει**. Έτσι το δημόσιο χρέος έφθασε στα ύψη.

β) Απασχόληση και ανεργία. Η απασχόληση παρουσιάζει πολλές όψεις. Αρκεί να αναφερθούν μόνο

δύο στοιχεία. Πρώτον, το ποσοστό των απασχολούμενων σε σχέση με αυτό των μη απασχολούμενων μειώνεται. Όλο και λιγότεροι πρέπει να θρέψουν όλο και περισσότερους. Το 1/3 περίπου των εργαζομένων τρέφει τα 2/3 περίπου αυτών που δεν εργάζονται (μικρά παιδιά, άνεργοι, γέροι κτλ.). Δεύτερον, η απασχόληση κατά τομείς παραγωγής είναι «προβληματική». Υπάρχει διόγκωση του τριτογενούς τομέα (υπηρεσίες, τουρισμός) τη στιγμή που ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας συρρικνώνονται. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η χώρα να μην καλύπτει βασικές ανάγκες σε γεωργικά, κτηνοτροφικά αλλά και βιομηχανικά είδη, τα οποία έχει τη δυνατότητα και το επιστημονικό δυναμικό να τα παράξει. Αποτέλεσμα: διόγκωση της ανεργίας και μετανάστευση, κυρίως πτυχιούχων, σε άλλες χώρες.

γ) Ελλειμματικό ισοζύγιο. Το εμπορικό ισοζύγιο της χώρας (εισαγωγές–εξαγωγές), είναι μόνιμα ελλειμματικό. Με απλά λόγια, «δεν πουλάμε» προϊόντα, ακόμη και αυτά που παραδοσιακά παράγουμε (π.χ. λάδι, φακές, φασόλια κτλ.). Αντίθετα, και σε αυτά τα είδη κάνουμε εισαγωγές. Το αποτέλεσμα είναι να έχουμε έλλειμμα. Το τουριστικό και το ναυτιλιακό συνάλλαγμα ισοσκελίζουν κάπως το εμπορικό ισοζύγιο.

δ) Ο κρατικός παρεμβατισμός και η προστασία. Για αρκετές δεκαετίες, η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε σε καθεστώς κρατικών χρηματοδοτήσεων και προστασίας των επιχειρήσεων (π.χ. δασμούς σε ομοειδή εισαγόμενα προϊόντα). Δασμοί είναι ειδικοί κρατικοί φόροι που επιβάλλονται σε εμπορεύματα είτε κατά την εισαγωγή τους είτε κατά την εξαγωγή τους. Όμως, αυτό το μοντέλο δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά στο

διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον που επιβάλλουν οι συνθήκες της ελεύθερης αγοράς. Επιγραμματικά:

- **Ο πρωτογενής τομέας** στηρίχτηκε στις τιμές ασφαλείας, τις επιδοτήσεις, τον έλεγχο των τιμών κτλ., και αυτό συνεχίζει να είναι αίτημα των αγροτών. Το κράτος αντιστέκεται λόγω των δεσμεύσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ερώτημα συνεχίζει να υπάρχει: πώς μπορεί να υπάρξει μια αγροτική οικονομία με συνεχή «προστασία»;
- **Ο δευτερογενής τομέας** αναπτύχθηκε στη λογική των κινήτρων και των δασμών. Τα κίνητρα (επιχορήγηση επενδύσεων, επιδότηση επιτοκίου κτλ.) ήταν μόνιμο αίτημα της ελληνικής βιομηχανίας και βιοτεχνίας. Το ίδιο ίσχυε και για τους δασμούς. Τα εισαγόμενα προϊόντα αρκετών κλάδων είχαν υψηλούς δασμούς, ώστε οι καταναλωτές να προτιμούν να αγοράζουν τα εγχώρια που ήταν φτηνότερα. Το αποτέλεσμα ήταν μια μικρή και μεσαία βιομηχανία και βιοτεχνία, με ξύλινα πόδια. Γι, αυτό και δεν μπόρεσε να αντέξει τον διεθνή ανταγωνισμό και υποχώρησε σημαντικά.
- **Ο τριτογενής τομέας** δεν έμεινε έξω από το κρατικό ενδιαφέρον. Το κράτος είναι ιδιοκτήτης ή ελέγχει τράπεζες, ασφάλειες, μεταφορές, επικοινωνίες, εκπαίδευση, υγεία κτλ. Ο μεγάλος αριθμός των υπηρεσιών, η χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, ο ανορθολογισμός και ο παρασιτισμός χαρακτηρίζουν τον τριτογενή δημόσιο τομέα.

ε) Εξάρτηση. Το μόνιμο έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου, ο έλεγχος βασικών κλάδων και τομέων παραγωγής από το ξένο κεφάλαιο, η εισαγωγή του απαραίτητου

κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και της τεχνολογίας από ξένες χώρες, αποτελούν μερικούς από τους λόγους εξάρτησης. Σήμερα, σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης καμιά οικονομία δεν θεωρείται αυτάρκης. Όμως, είναι άλλο πράγμα η αλληλεξάρτηση και άλλο η εξάρτηση.

Υπάρχουν και άλλα διαρθρωτικά προβλήματα που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία, όπως: υψηλή φορολογία, άνιση διανομή εισοδήματος, περιφερειακή ανισότητα, παραοικονομία κτλ.

Κώστας Γραμματικόπουλος, Αιγαίο, 1970.

Στο Σύνταγμα του 1952, για πρώτη φορά, υπήρξε διάταξη που όριζε «Νόμος εφ' άπαξ εκδιδόμενος θέλει ρυθμίση την προστασίαν των εκ της αλλοδαπής εισαγομένων προς τοποθέτηση εις την Χώραν κεφαλαίων». Το 1953 εκδίδεται το Νομοθετικό Διάταγμα 2687/1953 «περί επενδύσεως και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού». Αργότερα, εκδόθηκαν και άλλα παραπλήσια νομοθετήματα. Με αυτό το Νομοθετικό Διάταγμα επιχειρήθηκε η εισροή κεφαλαίων από το εξωτερικό. Είναι ιστορικό λάθος να προσπαθήσουμε

με τα μάτια του σήμερα να κρίνουμε την οικονομική κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα το 1952. Η απουσία εγχώριων κεφαλαίων πρόθυμων να πραγματοποιήσουν μεγάλες επενδύσεις στην Ελλάδα, ήταν η βασική αιτία που οδηγούσε τη χώρα να αναζητά κεφάλαια από το εξωτερικό. Όμως, αυτή η κατάσταση επέτεινε ακόμη περισσότερο το πρόβλημα της εξάρτησης της οικονομίας από το ξένο κεφάλαιο και τις ανεπτυγμένες χώρες. Η λύση του προβλήματος βρίσκεται στη δυνατότητα μιας χώρας να επιτύχει με τις δικές της δυνάμεις την οικονομική της ανάπτυξη.

«Δεν είναι λοιπόν καθόλου εκπληκτικό, αν αυτή η οικονομία παρά τις ποσοτικές της επιτυχίες παρουσιάζει περισσότερο από κάθε άλλη φορά παρασιτικό και μη ισορροπημένο χαρακτήρα.» (Νίκος Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής ιστορίας, ιβ΄ έκδοση, εκδ. Θεμέλιο)

Κώστας Γραμματικόπουλος, Πειραιάς, 1988.

Τι σημαίνει οικονομική εξάρτηση; «Πρόκειται για

οικονομία της οποίας η συνέχιση της προσπάθειάς της για οικονομική ανάπτυξη δεν εξαρτάται πια από τις αποφάσεις που η ίδια θα μπορούσε να πάρει σχετικά με την απαραίτητη αλλαγή των βασικών της δομών, ώστε να οδηγηθεί στο στάδιο της αυτοδύναμης οικονομικής αναπτύξεως. Αντίθετα οι αποφάσεις αυτές της επιβάλλονται από τον διεθνή καταμερισμό εργασίας, τον οποίο έχουν καθιερώσει οι διεθνείς ηγετικές δυνάμεις και στον οποίον η ίδια υποχρεωτικά εντάσσεται.» (Νεγρεπόντη-Δεληβάνη Μ., Η ελληνική οικονομία, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1981)

Κάθε κοινωνία-πολιτεία είναι υπεύθυνη για την πορεία της. Οι πολίτες είναι χρήσιμο να γνωρίζουν ότι **«το μέλλον ανήκει σε αυτούς που το δημιουργούν»**. Ο πολίτης που παρατηρεί τα κοινά και **«αναθέτει»** σε άλλους να του λύσουν τα προβλήματα δεν είναι μέρος της λύσης των προβλημάτων. Είναι και ο ίδιος μέρος του προβλήματος.

Στο εμπορικό ισοζύγιο καταγράφονται οι χρηματικές ροές που αφορούν σε συναλλαγές σε αγαθά (πληρωμές/εισαγωγές και εισπράξεις/εξαγωγές), των οποίων η κυριότητα αλλάζει μεταξύ ενός κατοίκου και ενός μη κατοίκου.

(Τράπεζα της Ελλάδας, <http://www.bankofgreece.gr>)

Ερωτήσεις - Ασκήσεις - Δραστηριότητες

Α' ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

_____ Οι ανάγκες των νοικοκυριών είναι απεριόριστες.

_____ Η διαφήμιση αυξάνει τις ανάγκες.

_____ Όλα τα άτομα ερμηνεύουν με τον ίδιο τρόπο τις διαφημίσεις.

_____ Τιμή ισορροπίας ενός προϊόντος είναι εκείνη στην οποία υπάρχει έλλειμμα του προϊόντος στην αγορά.

_____ Σκοπός της επιχείρησης είναι το κέρδος.

1β. Ο σκοπός του κράτους είναι (να κυκλώσετε την σωστή απάντηση):

α. Η μείωση του κόστους παραγωγής.

β. Η μεγιστοποίηση του κέρδους.

γ. Η μεγιστοποίηση της συλλογικής ευημερίας.

δ. Η μεγιστοποίηση της ατομικής ευημερίας.

ε. Η παραγωγή αγαθών.

1γ. Να αντιστοιχίσετε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

A' στήλη

B' στήλη

1. ανάγκες _____ είναι μηχανισμός χειραγώγησης
2. αγαθά _____ υπόκεινται σε προσωρινό κορεσμό
3. διαφήμιση _____ ικανοποιούν τις ανάγκες
4. δημόσια αγαθά _____ είναι τα μηχανήματα και τα κτήρια
5. κεφάλαιο _____ καθορίζονται με πολιτική απόφαση

2α. Διατυπώστε το βασικό οικονομικό πρόβλημα και αναφέρατε τον στόχο του κρατικού παρεμβατισμού.

2β. Ποιες αποφάσεις χρειάζεται να πάρει μια υπό ίδρυση επιχείρηση;

B' ΟΜΑΔΑ

1α. Αναπτύξτε τις χαρακτηριστικές ιδιότητες των αναγκών.

1β. Αναπτύξτε ένα μόνιμο διαρθρωτικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας.

2α. Πώς διαμορφώνεται η τιμή ισορροπίας ενός αγαθού στην αγορά;

2β. Ποιοι είναι οι συντελεστές παραγωγής, ποιος θεωρείται σπουδαιότερος και γιατί;

Επιπλέον:

- Επιλέξτε ένα τηλεοπτικό διαφημιστικό μήνυμα και αναλύστε το στην τάξη.
- Εξηγήστε ποια είναι η επιδίωξη των ατόμων/νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του κράτους.

Βασική ορολογία

-άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα το οποίο ίσχυσε στην αρχαία Ελλάδα, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται κατά σειράν, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

-αμυντικός εθνικισμός (πατριωτισμός): είναι η αγάπη και η αφοσίωση προς την πατρίδα, δεν έχει επεκτατικές βλέψεις, αλλά προασπίζεται το δικό του εθνικό έδαφος, τον πολιτισμό του, τις παραδόσεις του, την ταυτότητά του.

-ανταγωνιστική επιχείρηση / οικονομία: επιχείρηση / οικονομία, που παράγει αγαθά και υπηρεσίες, που μπορούν να ανταγωνιστούν αγαθά και υπηρεσίες από άλλες επιχειρήσεις/οικονομίες (άλλες χώρες).

-ανταγωνιστικό προϊόν: ποιοτικό και σε καλή τιμή προϊόν, για τον αγοραστή-πελάτη, ώστε να το προτιμά σε σχέση με άλλα ομοειδή προϊόντα. Και αυτό πρέπει να αποτελεί τον κύριο στόχο κάθε επιχείρησης.

-αντιπραγματισμός: ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

-αρχή επικουρικότητας: σύμφωνα με αυτήν, η Ε.Ε. δρα μόνο εάν και στον βαθμό που οι στόχοι της προβλεπόμενης δράσης είναι αδύνατον να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη-μέλη, και συνεπώς δύνανται, λόγω των διαστάσεων ή των αποτελεσμάτων της προβλεπόμενης δράσης, να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο.

-άρχειν και άρχεσθαι: η ικανότητα του πολίτη να κυβερνά και να κυβερνάται.

-βιοποικιλότητα: η ύπαρξη πολλών ειδών ζώων και φυτών.

-Γενική Γραμματεία Πολιτικής Προστασίας: αρμόδια υπηρεσία για την οργάνωση της πολιτικής άμυνας (εν καιρώ πολέμου) και της πολιτικής προστασίας (εν καιρώ ειρήνης) με στόχο την ασφάλεια των πολιτών.

-«Δια βίου Εκπαίδευση»: η εκπαίδευση που συντελείται σε ολόκληρη τη ζωή. Οι ταχύτερες αλλαγές σε όλους τους τομείς επιτάσσουν την διαρκή εκπαίδευση.

-δημόσιο έλλειμμα: το δημόσιο έλλειμμα υπάρχει όταν τα δημόσια έσοδα είναι μικρότερα από τα δημόσια έξοδα.

-εθελοντισμός: η οργανωμένη προσφορά υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς την απαίτηση ανταλλάγματος.

-εθνικισμός: είναι η αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους, στη διάκριση και στην υπεροχή του δικού μου έθνους. Όταν ο εθνικισμός έχει επεκτατικές βλέψεις και διάθεση επιβολής σε άλλα έθνη μετατρέπεται σε σωβινισμό.

-ελληνορθόδοξη παράδοση: περιλαμβάνει τη γλώσσα, τη νοοτροπία, τους θεσμούς, την ορθοδοξία. Περιλαμβάνει τον ελληνικό πολιτισμό, όπως διαμορφώθηκε από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τις μέρες μας. Αρχαία Ελλάδα, Βυζάντιο και Ορθοδοξία αποτελούν το τρίπτυχο της Ελληνορθοδοξίας.

-εμπορικό ισοζύγιο της χώρας: περιλαμβάνει τις εισαγωγές και εξαγωγές προϊόντων, δηλαδή πόσα προϊόντα εισάγει και πόσα προϊόντα εξάγει η χώρα.

-εμπιστοσύνη: σημαίνει πίστη, αξιοπιστία, σεβασμός,

σε όλο το πλέγμα σχέσεων που αναπτύσσονται στις σχέσεις των ανθρώπων. Είναι από τις πιο απαραίτητες αξίες για τις σχέσεις κράτους–επιχείρησης–εργαζομένων και για την πρόοδο των εργαζομένων και της επιχείρησης.

-ένταξη: είναι η διαδικασία κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων που ανήκουν στις ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού, κυρίως μέσω της προώθησής τους στην απασχόληση.

-εξωστρέφεια επιχειρήσεων: οι επιχειρήσεις που έχουν στραμμένο το ενδιαφέρον τους προς ξένες αγορές, που παράγουν προϊόντα ανταγωνιστικά σε σχέση με άλλες ομοειδείς επιχειρήσεις του εξωτερικού.

-επιθετικός εθνικισμός (ιμπεριαλισμός): δηλώνει την προσπάθεια επέκτασης και επιβολής ενός έθνους σε άλλα έθνη.

-επιταγή: είναι έγγραφο, με το οποίο, αυτός που έχει χρήματα στην τράπεζα δίνει εντολή στην τράπεζα να πληρώσει το ποσό που αναγράφεται στον κομιστή της επιταγής. Η επιταγή είναι πληρωτέα εν όψει, δηλαδή με την εμφάνισή της στο γκισέ της τράπεζας.

-επιχειρείν/επιχειρηματικότητα: σημαίνει τόλμη, φαντασία, δημιουργία. Σημαίνει επιστημονικές γνώσεις και έξυπνες ιδέες που γίνονται πράξεις. Σημαίνει μετουσίωση της αβεβαιότητας σε βεβαιότητα και δράση.

-επιχείρηση: παραγωγική μονάδα που συνδυάζει τους συντελεστές παραγωγής (έδαφος, εργασία, κεφάλαιο), για να παράγει αγαθά και υπηρεσίες, με σκοπό το κέρδος.

-ευρωπαϊκή ιθαγένεια: η ιθαγένεια που έχουν οι ευρωπαίοι πολίτες. Έτσι κάθε πολίτης της Ε.Ε. έχει δύο ιθαγένειες, του κράτους-μέλους και της Ε.Ε.

-Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία: δηλώνει την ένωση των Ευρωπαϊκών κρατών-πολιτειών σε μια συμπολιτεία.

-εταιρική κοινωνική ευθύνη: συνίσταται στην ενσωμάτωση, σε εθελοντική βάση, θεμάτων κοινωνικής, περιβαλλοντικής και πολιτισμικής μέριμνας στις επιχειρηματικές δραστηριότητες των επιχειρήσεων, καθώς και στις επαφές τους με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη.

-ευρωσύστημα: αποτελείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μαζί με τις Εθνικές Κεντρικές Τράπεζες των χωρών που έχουν υιοθετήσει το ευρώ.

-ηλεκτρονική δημοκρατία: εφαρμογή της δημοκρατίας, δηλαδή ψηφοφορία για διάφορα θέματα μέσω του Η/Υ ή από ειδικά μηχανήματα που θα είναι εγκατεστημένα σε κεντρικά σημεία της πόλης.

-θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα; Αλλιώς, η πολιτική υπηρετεί αξίες ή συμφέροντα;

-ιθαγένεια: ο νομικός δεσμός που συνδέει ένα πρόσωπο με ορισμένο κράτος και ο οποίος συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις. Αποκτάται είτε με βάση τη συγγένεια εξ αίματος (*ius sanguinis*) είτε με βάση τον τόπο γέννησης (*ius soli*).

-καταμερισμός εργασίας: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρόσωπα. Η κατανομή αρμοδιοτήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα

με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.

-κομματικοποίηση: η δράση υπέρ κόμματος σύμφωνα με τις κομματικές πεπιοθήσεις ή τις κομματικές εντολές.

-Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση: είναι αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα.

-κοσμοπολίτης: ο πολίτης του κόσμου.

-κοσμοπολιτισμός: για ένα κράτος σημαίνει την ύπαρξη στοιχείων και χαρακτηριστικών από πολλά μέρη του κόσμου. Για έναν πολίτη σημαίνει ότι είναι συγχρόνως πολίτης του κόσμου και πολίτης ενός κράτους.

-κρατικός παρεμβατισμός: η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

-κύριο οικονομικό πρόβλημα: πώς με περιορισμένους πόρους θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

-κοινοτικά προγράμματα: τα διάφορα προγράμματα της Ε.Ε. που έχουν στόχο την προώθηση κοινών πολιτικών (παιδεία, ανταγωνιστικότητα, περιβάλλον κτλ.).

-καινοτομία: ο πειραματισμός, η αναζήτηση, η υιοθέτηση του καινούργιου, η διαρκής προσαρμογή, η αποδοχή νέων μορφών οργάνωσης και παραγωγής είναι στοιχεία καινοτομίας, που αποτελούν παράγοντα επιτυχίας για την επιχείρηση και κινητήρια δύναμη για την οικονομία.

-κουλτούρα καινοτομίας: αναφέρεται στις βασικές αξίες και στους κανόνες σύμφωνα με τους οποίους αισθάνονται, σκέφτονται και δρουν οι εργαζόμενοι της επιχείρησης και πρωτίστως τα στελέχη της. Χωρίς κουλτούρα καινοτομίας, η επιχείρηση δεν μπορεί να αναπτύξει και να επιτύχει καινοτομίες.

- κράτος: η λέξη κράτος στην αρχαία ελληνική γλώσσα σήμαινε «δύναμη». Το κράτος είναι οργανωμένη πολιτική οντότητα, η οποία σε μια καθορισμένη γεωγραφική περιοχή παράγει νόμους που οργανώνουν την οικονομική, κοινωνική και πολιτική ζωή.

-κώδικας δεοντολογίας και επιχειρηματικής ηθικής: σύνολο αρχών, ηθικής και κοινωνικής φύσεως, που δεσμεύουν την επιχείρηση να δραστηριοποιείται σύμφωνα με τις αρχές του.

-Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί (Μ.Κ.Ο.): οργανώσεις κυρίως με ανθρωπιστικό χαρακτήρα. Δρουν με βάση τις αρχές της συνεργασίας και της αλληλεγγύης και με βάση το δικαίωμα παρέμβασης υπέρ των αδυνάτων.

-νόμος της ζήτησης: όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα μειώνεται. Και αντίθετα, όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Δηλαδή, η σχέση μεταξύ τιμής και ζητούμενης ποσότητας είναι αντιστρόφως ανάλογη.

-νόμος της προσφοράς: όταν αυξάνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα αυξάνεται, και όταν μειώνεται η τιμή ενός αγαθού, η προσφερόμενη ποσότητα μειώνεται.

-ο ρυπαίνων πληρώνει: βασική αρχή στην οικολογία με στόχο την προστασία του περιβάλλοντος.

-οδική ασφάλεια: η ασφάλεια όταν κυκλοφορούμε στους δρόμους. Οι κύριοι παράγοντες οδικής ασφάλειας είναι ο οδηγός, το όχημα, ο δρόμος, η σήμανση και ο έλεγχος.

-συντελεστές παραγωγής: το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

-παγκοσμιοποίηση: η κυκλοφορία αγαθών, υπηρεσιών, κεφαλαίου και ανθρώπων γίνεται πλέον σε παγκόσμια κλίμακα. Αυτό έχει επιφέρει μεγαλύτερη επικοινωνία και μεγαλύτερη αλληλεξάρτηση μεταξύ των χώρων όλου του κόσμου.

-παγκόσμιο χωριό: ο πλανήτης Γη είναι μια κουκίδα στο σύμπαν. Οι Τεχνολογίες Πληροφοριών και Επικοινωνιών έχουν ενώσει όλον τον κόσμο, οπότε γίνεται λόγος για παγκόσμιο χωριό.

-πολίτης: κάθε μέλος κράτους που έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις έναντι του κράτους του οποίου έχει την ιθαγένεια. Κάθε μέλος του κράτους έχει πολιτικά δικαιώματα και κυρίως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι.

-πολιτικάντης: ο πολιτικός που ενδιαφέρεται για το δικό του όφελος και όχι για το όφελος του συνόλου. Είναι ο καταφερτζής, που με τον τρόπο του λέει το κατάλληλο ψέμμα, την κατάλληλη στιγμή, για να επιτύχει το στόχο του.

-πολιτική: η τέχνη και η επιστήμη της διακυβέρνησης. Η συμμετοχή / δράση του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά συνειδητή επιλογή.

-πολιτική συμμετοχή: η συμμετοχή / δράση, ατομική ή ομαδική, του πολίτη στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι, στις δημόσιες υποθέσεις.

-πολιτική τέχνη: «η αληθινή πολιτική τέχνη δεν πρέπει να ενδιαφέρεται για το ατομικό αλλά για το κοινό συμφέρον, διότι το ατομικό διασπά, ενώ το κοινό ενώνει την πολιτεία» (Πλάτων, Νόμοι).

-πολιτικές αρετές / αξίες: εκφράζουν τις πραγματικές και βαθύτερες ανάγκες των πολιτών. Αποκρυσταλλώνονται σε γενικές αρχές και ιδέες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν τα άτομα και την κοινωνία. Επηρεάζουν τις πεποιθήσεις μας και λειτουργούν ως κατευθυντήριοι άξονες για την αξιολόγηση των εαυτών μας και των άλλων.

-πολιτικό ήθος: έχει ο πολιτικός που διαπνέεται από πολιτικές αρετές, που ασκεί την πολιτική εξουσία, σύμφωνα με τους κανόνες της πολιτικής τέχνης και επιστήμης, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

-πολιτικό κόστος: είναι η απώλεια πολιτικής δύναμης για τον πολιτικό, την κυβέρνηση, το κόμμα, όταν λογοδοτούν για λανθασμένες επιλογές. Κάθε πρόσωπο και κάθε φορέας που ασκεί πολιτική οφείλει να λογοδοτεί, δεδομένου ότι η λογοδοσία είναι βασική αρχή της δημοκρατίας.

-πολιτικό σύστημα: η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

-πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

-πολιτικός: το πρόσωπο που συμμετέχει ενεργά σε εκλογικές αναμετρήσεις για να αντιπροσωπεύσει το λαό σε οποιαδήποτε πολιτική θέση.

-πολιτικός αναλφαβητισμός: όταν ο πολίτης δεν έχει τις απαραίτητες κοινωνικές και πολιτικές γνώσεις για να μπορεί να συμμετέχει ουσιαστικά, ελεύθερα και υπεύθυνα στα πολιτικά δρώμενα.

-πολιτισμός είναι το σύνολο των αξιών που πραγματοποιούν οι άνθρωποι στην ιστορική τους πορεία και τυγχάνουν καθολικής αναγνώρισης και αποδοχής, είναι το κοινό κτήμα που πραγματοποιούν και το οποίο μεταβιβάζουν στις επόμενες γενιές. Είναι ο τρόπος ζωής, τρόπος που διαμορφώνεται από την ιεράρχηση των αναγκών.

-πολιτισμική κληρονομιά: το σύνολο τη πολιτισμικής δημιουργίας που αφήνει κάθε γενιά στην επόμενη.

-πολιτισμική πολυμορφία: οι διάφορες μορφές πολιτισμού που δημιουργούν οι διάφοροι λαοί ή ομάδες.

-πολυφαρμακία: η κατανάλωση πολλών, συνήθως όχι απαραίτητων, φαρμάκων, με αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία.

-Σύμπραξη Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (Σ.Δ.Ι.Τ.): είναι συμβάσεις, κατά κανόνα μακροχρόνιες, οι οποίες συνάπτονται μεταξύ ενός δημόσιου και ενός ιδιωτικού φορέα με σκοπό την εκτέλεση έργων ή/και την παροχή υπηρεσιών.

-συναλλαγματική: έγγραφο, το οποίο για να είναι έγκυρο πρέπει υποχρεωτικά από τον νόμο να έχει ορισμένα στοιχεία (εντολή πληρωμής, όνομα πληρωτή, χρόνο λήξης, υπογραφή κτλ.).

-Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας: υπηρεσία του Υπουργείου Εργασίας, που ασχολείται με τον έλεγχο εφαρμογής της νομοθεσίας για την ασφάλεια και υγιεινή στον χώρο εργασίας.

-τιμή ισορροπίας: καλείται η τιμή, στην οποία η ζητούμενη ποσότητα ισούται με την προσφερόμενη ποσότητα και η αγορά βρίσκεται σε ισορροπία, και δεν υπάρχουν οικονομικές δυνάμεις (νοικοκυριά και επιχειρήσεις), που να τείνουν να την μεταβάλλουν.

-χρήμα: ο,τιδήποτε γίνεται αποδεκτό ως μέσο ανταλλαγής αγαθών και μέσο μέτρησης της ανταλλακτικής αξίας των άλλων αγαθών.

- χρηματιστήριο: η «αγορά» (αγορά και πώληση) μετοχών και ομολόγων (δανειακοί τίτλοι δημοσίου και μεγάλων επιχειρήσεων).

-ψηφιακός πολίτης: στην κοινωνία της γνώσης και της πληροφορίας, της ψηφιακής εποχής, ο πολίτης για να συμμετέχει ελεύθερα και υπεύθυνα χρειάζεται να έχει και γνώση και ικανότητα διαχείρισης της πληροφορίας, να είναι ψηφιακός πολίτης.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ και άλλες πηγές πληροφόρησης

α. Βιβλιογραφία

Ανδρούσου Α. - Ασκούνη Ν., (επ.), Πολιτισμική ετερότητα και ανθρώπινα δικαιώματα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2011.

Αντωνοπούλου-Τρεχλή Ζ., Η πολιτική φιλοσοφία της αρχαιοελληνικής τέχνης, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 2001.

Αριστοτέλους, Ηθικά Νικομάχεια, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

Αριστοτέλους, Πολιτικά, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

Βασιλείου Θ. Α. - Σταματάκης Ν., Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992.

Βενιζέλος Ε., Διαχρονία και συνέργεια, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

Βλάχος Γ., Η δημοκρατική κοινωνία και ο πολίτης στο κατώφλι του εικοστού πρώτου αιώνα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1999.

Γεωργακόπουλος Θ. κ.ά, Εισαγωγή στην πολιτική οικονομία, Αθήνα 1982.

Γιανναράς Χρ., Πολιτισμός, το κεντρικό πρόβλημα της πολιτικής, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 1997.

Δημαράς Κ.Θ., Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1975.

Καράγεωργας Δ., Παραδόσεις δημόσιας οικονομικής, τ. Α,Β,Γ, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Καραποστόλης Β., Συμβίωση και επικοινωνία στην Ελλάδα, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987.

Καργάκος Σ., Για μια δημοκρατία ευθύνης, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001.

Καστοριάδης Κ., Η αρχαία Ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.

Καστοριάδης Κ., Η Ελληνική ιδιαιτερότητα, τ. Α,Β,Γ, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2011.

Κοντογιώργης Γ., Πολίτης και πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2003.

Λιανός Θ., Κοινωνική δικαιοσύνη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.

Λιανός Θ.-Χρήστου Γ., Πολιτική οικονομία, εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1995.

Μπεκ Ούρλιχ, Τι είναι παγκοσμιοποίηση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.

Μπίκος Γ., Το βιβλίο ως διδακτικό μέσο και οι κυρίαρχοι τρόποι ανάγνωσης, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2012.

Παπανούτσος Ε., Η παιδεία, το μεγάλο μας πρόβλημα, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1976.

Πατσός Χ., Η ανάδυση του κοινωνικού και θρησκευτικού υποκειμένου, εκδόσεις Proforma, Αθήνα 2007.

Πλάτωνος, Νόμοι, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

Πλάτωνος, Πολιτεία, εκδ. Ζαχαρόπουλος.

Τσαούσης Δ., Η κοινωνία του ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1989.

Ψυρούκης Ν., Ιστορικός χώρος και Ελλάδα, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1983.

Braudel F., Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός, εκδ. Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1995.

Dahl R., Σύγχρονη πολιτική ανάλυση, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1979.

Duverger M., Εισαγωγή στην πολιτική, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

Gellner E., Έθνη και εθνικισμός, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

Giddens A., Κοινωνιολογία, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.

Heilbroner R. – Thurow L., Για την κατανόηση της μικρο-οικονομικής και μακρο-οικονομικής, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Kennedy P., Προετοιμασία για τον 21ον αιώνα, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1994.

Sabine G., Ιστορία των πολιτικών θεωριών, εκδ. Ατλαντίς, Αθήνα.

Schwartzzenberg R., Πολιτική κοινωνιολογία, Τόμος I και II, εκδ. Παρατηρητής Θεσσαλονίκη 1984.

β. Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Πολλές ηλεκτρονικές διευθύνσεις υπάρχουν στα παραθέματα του βιβλίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦ. 1: Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ Η ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ -

ώρες: 5 9

1.1 Άνθρωπος: κοινωνικό, οικονομικό

και πολιτικό ον 11

1.2 Η πόλις και ο πολίτης 17

1.3 Η πολιτική τέχνη..... 23

1.4 Ο πολιτικός – Οι ιδιότητες του πολιτικού 29

1.5 Η οικονομία 36

1.5.1 Κοινωνία, πολιτεία και οικονομία: αμφίδρομες

σχέσεις 36

1.5.2 Από την οικονομία του οίκου στην οικονομία

της πόλης..... 38

ΚΕΦ. 2: Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ώρες: 444

2.1 Από την αγροτική κοινωνία στην κοινωνία

της πληροφορίας και της γνώσης..... 46

2.1.1 Αγροτική κοινωνία 46

2.1.2 Βιομηχανική κοινωνία 49

2.1.3 Μεταβιομηχανική κοινωνία 56

2.1.4 Η κοινωνία της πληροφορίας

και της γνώσης 61

2.2 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής

κοινωνίας 67

ΚΕΦ. 3: ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ -

ώρες: 6	77
3.1 Η θρησκεία: ελληνορθόδοξη παράδοση	79
3.2 Η οικογένεια: το κύτταρο της ατομικής και συλλογικής ζωής.....	85
3.3 Η εκπαίδευση.....	91
3.4 Ελευθερία, δημοκρατία και ειρήνη.....	97
3.5 Η φυσική και πολιτισμική κληρονομιά.....	103
3.6 Φιλοπατρία – πατριωτισμός και Φιλοκοσμία – κοσμοπολιτισμός.....	109

ΚΕΦ. 4: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ -

ώρες: 5	117
4.1 Το κύριο οικονομικό πρόβλημα.....	120
4.1.1 Οι ανάγκες.....	120
4.1.2 Τα αγαθά- το καταναλωτικό πρότυπο.....	123
4.2 Οι επιχειρήσεις	127
4.2.1 Οι συντελεστές παραγωγής	127
4.2.2 Το κόστος παραγωγής	127
4.2.3 Η τιμή των αγαθών	130
4.3. Τα νοικοκυριά	133
4.3.1 Το εισόδημα των νοικοκυριών.....	133
4.3.2 Ο οικογενειακός προϋπολογισμός	136
4.4 Το κράτος ως παραγωγός και ως καταναλωτής	139
4.5 Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής οικονομίας.....	145
Βασική Ορολογία	153
Βασική Βιβλιογραφία και άλλες πηγές πληροφόρησης	163

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.